

Een kritisch onderzoek naar restauratierichtlijnen voor historisch meubilair in representatieve ruimtes van paleizen

Jefta Lammens

Scriptie tot het behalen van de graad van
master in de conservatie en restauratie , Hout - polychromie
academiejaar 2009 - 2010, datum 21 mei 2010

promotor: Charles Indekeu, docent KASKA
co-promotor: Emile van Binnebeke, Conservator beeldhouwkunst
en meubelen, Koninklijke Musea voor Kunst en
Geschiedenis

Scriptiebegeleiders: Andre De Naeyer / Eddy Verhaeven

Inhoud

0. Voorwoord	p2
1. Duiding van het onderwerp	
1.1 Verklaring term ‘representatief meubilair’	p3
1.2 Historische situering van zitmeubilair als duiding en symbool van hiërarchie en status	p4
2. Bestemming en herbestemming	
2.1 Relevantie betreffende de nood aan aparte richtlijnen	p13
2.2 Waardenstelling en (her)bestemming	p15
3. Instituten	
3.1 Engeland	p17
3.2 Frankrijk	p34
3.3 Duitsland	p41
3.4 Nederland	p48
3.5 België	p56
4. Case studies	
4.1 Engeland	p62
4.2 Frankrijk	p68
4.3 Duitsland	p73
4.4 Nederland	p77
4.5 België	p84
5. Eindconclusie	p88
Bijlagen	p94
Bibliografie	p111
Fotografische verantwoording	p116

Voorwoord

Ik zou graag een aantal mensen aanhalen wiens steun onontbeerlijk was bij het volbrengen van mijn onderzoek.

In de eerste plaats zou ik graag mijn promotor Charles Indekeu willen bedanken om mij te begeleiden bij het volbrengen van deze scriptie, en mij bij te staan bij mijn mentaal ontwaken.

Ook mijn copromotor Emile van Binnebeke, conservator beeldhouwkunst en meubelen van de Koninklijke Musea Kunst en Geschiedenis, wil ik bedanken voor zijn bijdrage aan mijn onderzoek.

Daarnaast zou ik graag alle mensen uit de verschillende instituten en instellingen in het binnen- en buitenland die de tijd hebben gevonden om mij van een uitgebreid antwoord te voorzien hartelijk willen bedanken. Zonder deze bijdrage zou de theoretische invulling van mijn onderzoek nooit zo volledig geweest zijn. Ook bij het uitwerken van de case studies is hun specifieke informatie onontbeerlijk gebleken.

Verder zou ik graag mijn ouders willen bedanken voor hun financiële en morele steun, en mijn vrienden voor hun steun en luisterend oor.

1. Toelichting en duiding van het onderwerp

1.1 Verklaring van de term ‘representatief meubilair’

De term ‘representatief meubilair’ wordt in dit onderzoek gebruikt om al het meubilair te duiden dat in een context staat waarin het wordt gebruikt om een status of hiërarchie van iemand te duiden, en tegelijkertijd de rijkdom en glorie van de natie of het rijk toont.

De meest voorkomende vorm is een troon, waarop een staatshoofd zetelt bij officiële audiënties. Het is de zetel waar de ambt van staatshoofd in wordt vervuld.

In de Nederlandse taal komt dit gebruik ook terug in verschillende uitdrukkingen, zoals ‘van de troon stoten’, ‘de troon bestijgen’, ‘afstand doen van de troon’, etc. Niet het voorwerp troon wordt hiermee bedoeld, maar de ambt van het koningschap. De betekenis van troon reikt dus verder dan het materiële.

Naast het rijkelijk uitgewerkte uiterlijk van het meubel wordt de status van de gezetene nog benadrukt door de troon op een verhoog te plaatsen, en soms ook onder een baldakijn. Hierdoor wordt de rijkelijk versierde zetel verheft tot de status van troon.

De ‘staatsieruimte’ waarin deze troon staat wordt als een geheel ontworpen. De troon wordt zodanig geplaatst zodat hij alle aandacht trekt. Het volk en gasten staan lager dan het staatshoofd.

Bij het omgaan met dit representatief meubilair moet men ook rekening houden met de hele context van de ruimte.

In het Engels wordt de staatsieruimte vertaald als *State room*. In het Frans spreekt men van *Appartement d’apparat*.

In dit onderzoek wordt enkel het meubilair besproken dat zich in zijn oorspronkelijke context in een paleis, kasteel, ambassade etc. bevindt. Hoewel er in de Kerk ook gebruikt wordt gemaakt van meubilair om een hiërarchie te symboliseren, zal dit niet worden opgenomen in dit onderzoek.

1.2 Historische situering van zitmeubilair als duiding van hiërarchie en status

Het gebruik van zitmeubilair om de sociale status van een persoon te tonen komt al voor bij de eerste beschavingen. Ook goden worden in verschillende bevolkingsgroepen afgebeeld op een troon.



Figuur 2 Moedergodin Catal Hüyük

Een voorbeeld hiervan is de zittende moedergodin van Catal Hüyük. Deze figuur werd gedateerd tussen het 7^e en 5^e millennium voor Chr. Het afbeelden van goden op een troon of zetel komt ook in talrijke andere culturen voor.



Figuur 1 Odin op de Hildskjalf, Noorse mythologische troon

Egypte

Het gebruik van meubilair om de status van iemand te duiden komt voor bij de oudste beschavingen. In Egypte stond de farao ver boven het gewone volk, en was het hoofd van de militaire, religieuze en bestuurlijke macht. Zijn goddelijke afkomst werd benadrukt doordat de farao zijn troon op een verhoog stond, als uiting van zijn macht. Soms zat de farao ook onder een door slaven gedragen baldakijn¹.

Ook goden werden afgebeeld zittend op een troon. Zo wordt Aset of Isis, godin van de vruchtbaarheid en moeder van de farao, soms afgebeeld op een troon, als teken van gezag².

De vouwstoel, die door de eeuwen heen werd gebruikt om iemands hoge status te duiden, ontstond in Egypte. Hij werd door commandanten in het veld gebruikt, en groeide



Figuur 3 Rijke burger op vouwstoel

¹ Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

² Encarta® - Encyclopedie® 2000 - Winkler Prins. © 1993-1999 Microsoft Corporation/Elsevier.

uit tot een statussymbool. Hij wordt bij de Romeinen gebruikt door de koningen, en later de magistraten³.

Grieken

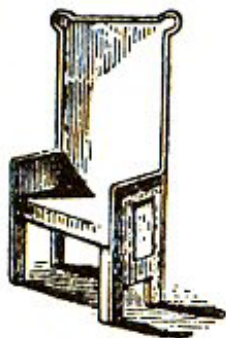
Veel Griekse meubels hebben hun wortels bij Egyptische meubels qua vorm, maar hebben hun eigen ontwerp en uitvoering. Een voorbeeld van een overgenomen model is de vouwstoel.

De troonzetel, of *thronos*, werd enkel afgebeeld met helden, goden en priesters en moet dus een statussymbool geweest zijn⁴. Ook plaatselijke aristocratie werd afgebeeld op de *thronos*. Net als in Egypte stond deze op een verhoog.

Romeinen

Het Romeinse rijk was een grote beschaving, met als middelpunt Rome.

De *sella* was een eenvoudige stoel zonder arm- of rugsteun en werd algemeen gebruikt. De *sella curulis*, afkomstig van de vouwstoel uit Egypte, was zoals gezegd een symbool voor macht⁵. De eerste magistraten van het Romeinse rijk zaten hier op. De senatoren in de *curia* zaten op de *subsellium*, een bank waar meerdere mensen konden op zitten, maar



Figuur 5 Solium

werd ook gebruikt in privé huizen⁶. Figuur 4 Dokter op een sella curulis

De *solium* stond in het atrium, de leefruimte in het huis, en werd gebruikt door de vader van de familie of een hoge gast. Ook Goden en koningen werden afgebeeld in deze stoel⁷. De *cathedra* was een gelijkaardige stoel, maar zonder armsteunen en een kromme rug. Deze werd gebruikt door lezers in de school van Rhetorica.

Middeleeuwen

De vroege middeleeuwen begonnen in een onstabiele tijd van vele oorlogen tussen verschillende landen en kleine vrijheden. Er werd in deze tijd veel gereisd, om te vluchten van of te reizen naar een conflict. De kastelen werden dus grotendeels aangekleed met

³ Encarta® - Encyclopedie® 2000 - Winkler Prins. © 1993-1999 Microsoft Corporation/Elsevier.

⁴ Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

⁵ Miller Judith, *Furniture, World Styles from Classical to Contemporary*

^{6, 7} Whetstone Johnston Harold, *The Private Life of the Romans*

draagbare meubels, zoals wandtapijten als aankleding en kisten als opberg- en zitplaats⁸. De ereplaats in het woonvertrek was de bank, die dicht bij het haardvuur stond.

De stoel van de meester des huizes was de *chaire*. Vanop deze stoel kon hij zijn autoriteit uitoefenen in het huis. De vrijheer deed dit ook, maar dan om de wetten te handhaven in zijn rijk⁹. De *chaire* stond in de kamer aan het hoofdeinde van het bed.

De hoge rechtelijke heer had boven zijn stoel een baldakijn om zijn waardigheid en macht te tonen. Op de harde zitting lag ook soms een kussen van fluweel¹⁰.



Figuur 6 14e eeuwse woonkamer met bank en chaire



Figuur 7 Jezus op een *faldistorium*

Op tekeningen worden ook vaak personen op een *faldistorium*, vouwstoel, of op een *chaire*, met een kussen onder hun voeten afgebeeld. Op deze afbeeldingen zijn vaak ook God, Christus of een van de Evangelisten afgebeeld, soms met een voetbankje of kussen¹¹. De *faldistorium* was ook populair bij de aristocratie door de draagbaarheid ervan.

Ook in de 16^e eeuw blijven de zitmeubels van de vorige eeuw behouden.

De *chaise à dos* werd aanvankelijk gebruikt als zitplaats aan tafel, maar neemt later ook een protocollaire rol aan¹². Hij staat in de hiërarchie boven de schemel; de placet, een vierkante kruk met vier poten; de taboeret, een kruk met ronde vorm en de *ployants*, met geschaarde poten. Deze hadden dezelfde hiërarchische waarde.

⁸ Miller Judith, *Furniture, World Styles from Classical to Contemporary*

⁹ Janneau Guillaume, *Le mobilier français, les sièges*

¹⁰ Viollet-le-Duc Eugène-Emmanuel, *Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque carlovingienne à la Renaissance*

¹¹ Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

¹² Janneau Guillaume, *Le mobilier français, les sièges*

Renaissance

De Renaissance start in Italië, rond het midden van de 14^e eeuw. Italië was toen verdeeld in stadstaten die autonoom werden bestuurd. Firenze was door de grote economische bloei de voortrekker van de Renaissance.

Onder de invloed van Maria de Medici, die als regentes fungeerde in Frankrijk totdat Lodewijk XII volwassen was, werd de Renaissancestijl in Frankrijk geïntroduceerd. Deze wordt later ook verder verspreid naar de rest van Europa.

Eind 16^e eeuw komt de hoepelrok met metalen ringen in de mode. De *chaise à vertugadin* wordt vaak gebruikt door dames omdat deze plaats bood voor deze brede hoepelrokken¹³.

In 1596 wordt door Henrik IV het halen van het meesterschap in een gilde verplicht, dit om de kwaliteit van de meubels te garanderen. In 1608 worden buitenlanders ook toegelaten in de Koninklijke werkplaatsen in Parijs¹⁴.

In de 17^e eeuw ontstaat er door de grote welvaart en grotere vraag naar comfortabel en luxueus meubilair. De *tapisiers* beginnen een grotere rol te spelen. Er worden verschillende nieuwe soorten luxueuze stoffen gebruikt, zoals fluweel van Genua met vergulde grond, verguld brokaat en lampas¹⁵. Door de hoge kostprijs van deze kostelijke stoffen, was een gestoffeerde stoel heel erg duur. Het was een waar symbool van rijkdom en status. In de Nederlanden werden bijvoorbeeld oosterse tapijten over een tafel gelegd. Dit 'Turksch Kleed' was het nieuwe statussymbool¹⁶.



Figuur 8 Armstoel met gefigureerd fluweel

Door de verschillende oorlogen in Europa tussen de verschillende landen en staten gaan deze stilaan een eigen nationale identiteit creëren¹⁷.

Aan het Franse hof heerste er een strenge hiërarchie tussen de personen, en de meubels waarop men naargelang mag gaan zitten. Bovenaan staat de armstoel, dan de fauteuil, de *chaise à dos*, dan alle zitmeubels zonder arm- of rug steun, zoals taboeretten, *ployants* en *carreaus*, een vierkante kruk op lage poten¹⁸. De zetel van de koning was in Frankrijk

¹³ Janneau Guillaume, *Le mobilier français, les sièges*

¹⁴ Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

¹⁵ Janneau Guillaume, *Le mobilier français, les sièges*

¹⁶ Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

¹⁷ Miller Judith, *Furniture, World Styles from Classical to Contemporary*

¹⁸ Viollet-le-Duc Eugène-Emmanuel, *Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque carlovingienne à la Renaissance*

versierd met stoffen met de lelie of *fleur de lis*. (zie figuur 10)



Figuur 9 taboeret

tapisserie of geperst en gewafeld leder, vastgezet met grote messing spijkers.

Rond het midden van de 17^e eeuw had de grote *siège d'apparat* een hoge vierkante rug, lage zitting die beiden bekleed waren met een rijke stof.

Ook wordt het verschil tussen de alledaagse meubelen, *meubles courants*, en de pronkmeubels, *meubles d'apparat* sterk benadrukt. De afwerking van het meubilair toont ook zijn rang. Bovenaan de hiërarchie stond het vergulde meubilair.

In 1636 wordt het begrip fauteuil voor het eerst gebruikt, als synoniem van de *chaise à bras*. Hij is bekleed met

Lodewijk XIV

Anders dan Lodewijk XIII was Lodewijk XIV een vorst wiens persoonlijkheid zich



Figuur 10 Troon van koning Lodewijk XIV

manifesteerde op vele vlakken. Hij was de verpersoonlijking van de macht en rijkdom van Frankrijk. Door een enorme hofhouding rond zich te verzamelen in het imposante paleis in Versailles, openbaarde zijn macht in de kostbare objecten in zijn kasteel. Dit maakte deel uit van zijn machtspolitiek. Hierdoor kreeg het meubilair een politieke betekenis¹⁹.

In deze hofhouding was er een groot verschil tussen de formele in informele vertrekken²⁰. Er heerste aan zijn hof een streng ceremonieel met bijhorende hiërarchie.

Nog steeds wordt er gebruik gemaakt van de taboeret, de *banquette* of *placet* en de *ployant*. De armstoelen waren voorbehouden voor de hoge adel, lagere adel kon plaatsnemen op een stoel. Wie iets lager op de ladder

stond mocht op de taboeret, *banquette*, *ployant* of *carreau* zitten²¹. Anderen bleven rechtstaan.

De troon van de koning was geplaatst op een verhoog, en had vaak een baldakijn. Dit gebruik dat terug gaat tot in het oude Egypte, kwam tot volle ontplooiing²².

¹⁹ Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

²⁰ Miller Judith, *Furniture, World Styles from Classical to Contemporary*

²¹ Janneau Guillaume, *Le mobilier français, les sièges*

²² Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*



De pronkmeubels waren bekleed met de duurste stoffen zoals zijde damast, brokaat met goud en zilver, gewafeld en verguld leder en fluweel van Genua met vergulde grond.

Aan het eind van zijn regeerperiode verminderde het vorstelijk absolutisme, en begint de rijke middelklasse meer op te

Figuur 11 Fauteuil en poyants in de slaapkamer van de Koning Lodewijk XIV komen.

Regence

Onder de Regence, die van 1715 tot 1723 loopt, wordt ondanks de korte tijdsperiode, de economie hersteld. Het was ook een periode van vrede en ontspanning na het dominant regeren van Lodewijk XIV.

De hofstijl wordt minder streng. Het hof verhuist naar Parijs, alwaar een groot aantal kleinere appartementen worden betrokken die comfortabel werden ingericht²³.

Op de armleggers van de fauteuil wordt een manchete aangebracht en worden de armsteunen breder en een stuk naar achter geplaatst, om plaats te bieden voor de brede hoepelrokken²⁴.

Lodewijk XV



Het streven naar comfort vindt zijn hoogtepunt onder Lodewijk XV, met de Rococo stijl.

Er is ook een grote invloed van onder andere Madame de Pompadour op de meubels, wat de vrouwelijke inkleding van de ruimtes verklaart²⁵. Door deze invloed zijn de dames aan het hof ook meer geëmancipeerd, en zitten ze niet enkel meer op taboeretten.

Er worden verschillende nieuwe meubels geïntroduceerd om het streven naar comfort in te vullen, zoals de *bergère*²⁶ en de *chaise à la reine*²⁷.

Figuur 12 Madame de Pompadour, bemerk de wijdstaande armsteunen en lichtblauwe zijde bekleding

²³ Miller Judith, *Furniture, World Styles from Classical to Contemporary*

²⁴ Janneau Guillaume, *Le mobilier français, les sièges*

²⁵ Miller Judith, *Furniture, World Styles from Classical to Contemporary*

²⁶ Armleunstoel met beklede zijsteunen

²⁷ Stoel met dikgevulde zitting, vaak met iets lagere poten

De hiërarchie van de meubels bestond nog steeds, maar was minder streng²⁸. Er was een hele serie taboeretten aanwezig, die rond, vierkant of ovaal konden zijn.

De pronkmeubels worden nog steeds verguld, maar zijn even licht van vorm als andere meubels. De fauteuil is nog steeds de stoel van de vorst, maar deze wordt ook alledaags gebruik toegepast²⁹.

De stoffen die werden gebruikt op de pronkmeubels zijn tapisserie *basse lisse*³⁰ met bloemen, open luchttaferelen of scènes uit de fabels van Fontaine. Ook fluweel uit Genua, zijde damast en satijn worden gebruikt³¹.

In Engeland is de toonaangevende stijl diegene die door de meubelmakers Chippendale, Hepplewhite en Sheraton wordt gedictieerd³². Het kostbare meubilair werd in Amerikaans mahonie vervaardigd. In Duitsland komt rond 1770 deze nieuwe stijl in de mode³³.

Lodewijk XVI

In tegenstelling tot de voorgaande vorsten was Lodewijk XVI geen voorstander van het vorstelijk absolutisme. Hij trachtte de economie terug te herstellen, en wilde meer vrijheid en rechtsgelijkheid voor de burgers.

De ronde vormen van de rococostijl werden langzaam vervangen door de rechte lijnen en het sobere classicisme. Taboeretten werden nog gemaakt, maar maakten geen deel meer uit van de hofetiquette³⁴.

Franse revolutie en het Empire

Door de hongersnood kwam het volk in opstand aan het eind van de 18^e eeuw. De monarchie werd afgeschaft en een nationale conventie kwam aan de macht. Veel van het meubilair uit Versailles werd openbaar verkocht. Een deel hiervan wordt door de Engelse adel gekocht.

In 1795 kwam de Directoire³⁵ aan de macht. De stijl van de Directoire was vergeleken met de voorbijgaande sober. De tijden van grote sier maken met de inkleding van de huizen was voorbij. De stijl is nog steeds classicistisch, met enkele revolutionaire elementen. De meubels waren versierd met revolutionaire symbolen, zoals de Bonnet *Phrygien* of Vrijheidsmuts, pijlen en kransen. De stijl vond zijn voorbeeld in de klassieke Oudheid. In 1799 pleegt Napoleon Bonaparte staatsgreep, en wordt tot eerste consul benoemd. In 1804 kroonde hij zichzelf tot keizer van Frankrijk.

²⁸ Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

²⁹ Janneau Guillaume, *Le mobilier français, les sièges*

³⁰ Tapisserie dat wordt geweven op een horizontaal opgesteld weefgetouw

³¹ Janneau Guillaume, *Le mobilier français, les sièges*

³² Miller Judith, *Furniture, World Styles from Classical to Contemporary*

³³ Id.

³⁴ Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

³⁵ het vijfkoppige bestuur van Frankrijk tijdens een deel de Franse revolutie regeerde, van 1795 tot 1799



Figuur 13 Troonzaal in Fontainebleau, verguld meubilair met verguld fluweel

De meubels moesten de macht van Napoleon weergeven en het verband leggen tussen de twee grootse oude rijken en het nieuwe Keizerrijk Frankrijk. Het combineert de luxe van het Frankrijk voor de revolutie met de grandeur van het antieke Rome en Egypte³⁶. De Empire stijl, met zijn indrukwekkende interieurs en meubels werden dus gebruikt als propaganda om het Keizerrijk in zijn grootsheid te tonen. De symbolen van het Keizerrijk waren de gouden N met laurierkransen, bijen en de Romeinse adelaar. Deze symbolen komen ook terug in het textiel, zowel op de zitmeubels als het andere interieurtextiel. De stoffen die werden gebruikt zijn zijde damast met ingeweven patronen, en fluwelen. De hofarchitecten Fontaine en Percier ontworpen de interieurs als totaalwerk, waarin de glorie van het Keizerrijk Frankrijk werd getoond³⁷.



Figuur 14 gepolychromeerde armleunstoel met zijden damast

mahonie meubilair met vergulde bronzen, mahonie met houtsnijwerk, mahonie met lijstwerk, gepolychromeerd meubilair met houtsnijwerk, gepolychromeerd meubilair en

De hiërarchie van de appartementen was weer duidelijk onderverdeeld volgens hiërarchie in verschillende categorieën. De *appartements de l'empereur et l'impératrice*, stonden het hoogst in rang, met daarop volgend de *appartements de la famille impérial*, de *appartements des grandes charges*, de *appartements des grands officiers ou ministres*, de *appartements des officiers*, de *appartements de suite* en de *appartements de services*. Het meubilair volgde deze hiërarchie. In de *appartements de l'empereur et l'impératrice* stonden verguld meubilair, dan kwam het

³⁶ Miller Judith, *Furniture, World Styles from Classical to Contemporary*

³⁷ Id.

uiteindelijk de eenvoudige houten meubels³⁸. Ook de bekleding van de stoelen maakt deel uit van de hiërarchie ervan. De kostbaarste waren verguld brokaat, zijden brocheweefsel, geborduurde zijde en *velours chiné*^{39 40}.

De stijl werd ook verspreid in Europa. Zo ook in Duitsland waar de stijl werd overgenomen door de adel en de leiders van de monarchieën en prinsdommen⁴¹. Men verkoos echter meer de intieme versie, het Biedermeier meubilair.

Ook in het nieuwe koninkrijk België en in Nederland wordt de empirestijl geïntroduceerd.



Onder Louis Philippe werd in Frankrijk een deel van het empire meubilair vernieuwd en ook onder Napoleon III. De *garde-meuble impérial*, die instond voor het meubilair van de keizer, stockeerde een deel van het meubilair om het te hergebruiken.

Napoleon III keert terug naar het klassieke verleden ter bevestiging van zijn macht. Hij grijpt terug naar elementen van voorgaande stijlen om te verwijzen naar de gouden eeuw. Na de val van Napoleon III werd het zijn meubilair en dat van zijn voorgangers gebruikt om overheidspaleizen en instellingen aan te kleden. Een ander deel werd verkocht⁴².

Figuur 15 Louis Philippe, bemerk de gelijkenissen tussen zijn troon en deze van Napoleon Bonaparte

Ook in België en Nederland wordt er terug gegrepen naar vorige stijlen in de 19^e en 20^e eeuw. In Engeland maakt men vooral gebruik van elementen uit de Griekse oudheid, de rococo en gotiek.

Door de twee wereld oorlogen wordt het politieke veld in Duitsland erg verschoven. Ook door deze oorlogen valt het aankopen van nieuw meubilair blijkbaar stil. Men kan zien dat het in het verleden aangekochte meubilair gebruikt blijft. De meeste meubels in de paleizen en kastelen van de Koning en regeringshoofden zijn historisch meubilair, dat in sommige gevallen wordt aangevuld door hedendaags meubilair. In Frankrijk is het aankopen van nieuw, hedendaags meubilair nog steeds een gewoonte.

³⁸ Yves Carlier, *Fontainebleau and its furniture*

³⁹ Soort fluweel

⁴⁰ Yves Carlier, *Fontainebleau and its furniture*

⁴¹ Miller Judith, *Furniture, World Styles from Classical to Contemporary*

⁴² Id.

2. Bestemming en herbestemming

2.1 Relevantie betreffende de nood aan aparte richtlijnen

Richtlijnen voor meubilair in situ

Bij het opstellen van een behandelingsvoorstel voor een object, zijn er verschillende behandelingsconcepten mogelijk.

Men kan het object louter conserveren, een *minimal intervention* uitvoeren en over een *moderate intervention* naar een verder doorgevoerde restauratie gaan. De mate van ingrijpen wordt in de eerste plaats bepaald door de noden van het object. Ook de bestemming van het object heeft hierbij een invloed. Wanneer objecten uit een museum worden behandeld zal men in de meeste gevallen een minimale interventie uitvoeren. Omdat het object uit zijn oorspronkelijke context is gehaald, is het een historisch document geworden. Men kan bij de behandeling inspelen op de specifieke eisen van het object, en hoeft geen rekening te houden met een bredere context.

Wanneer een object nog in de oorspronkelijke context van een interieur staat, zal men verder moeten kijken dan de noden van het object alleen. Bij zitmeubilair geldt dit nog meer, zeker in staatsieruimtes waar deze dan nog eens een actieve representerende functie hebben.

Staatsieruimtes zijn bij het ontwerpen opgevat als een totaalconcept. De ruimte werd samen met het meubilair en de decoratie ontworpen. Het meubilair had een vaste plaats in de ruimte, en de decoratie en bekleding kon men terug vinden in het gehele interieur. Stoelbekledingen en wandbespanningen waren in de meeste gevallen van dezelfde stof en ook in de kleurenstellingen is een homogeniteit waar te nemen.

In deze ruimtes is ook het behouden van een perfecte klimatologische omstandigheden praktisch uiterst moeilijk. Men kan een object in slechte conditie niet zomaar uit de ruimte verwijderen om in een depot onder goede omstandigheden te bewaren. Dit zou een lacune veroorzaken in de hele opstelling van het meubilair. Ook is een historisch gebouw niet voorzien op het constant ontvangen van publiek. Er zullen verschillende aanpassingen moeten doorgevoerd worden om moderne nutsvoorzieningen in te planten in het gebouw. Wanneer een gebouw en het interieur wordt opengesteld voor publiek zal men de objecten ook op een manier moeten afschermen van de bezoekers, zonder dat de opstelling in de ruimte te veel wordt verstoord.

Ook wordt het meubilair meestal samen met het gebouw beschermd en beheerd. Hierdoor wordt het een deel van het gebouw, zonder dat er vaak specifieke richtlijnen zijn voor het beheer van de roerende goederen.

Het opstellen van een behandelingsconcept en bewaringsrichtlijnen voor zulk meubilair zal dus verder moeten gaan dan het evalueren van de noden ervan. Men zal ook de hele context van het interieur moeten opnemen bij het opstellen van een concept. Wanneer dit interieur wordt behouden in zijn historisch oorspronkelijk uiterlijk, zal men ook het meubilair op deze manier moeten behouden. Wanneer men dit niet doet, wordt het totaalbeeld verstoord. Ook bestaat het gevaar dat er onherroepelijk informatie verloren gaat wanneer men het interieur en meubilair apart gaat behandelen, of dat de opstelling verkeerd wordt begrepen.

Waarom aparte richtlijnen voor representatief meubilair

Meubilair in representatieve ruimtes moet op een andere manier worden benaderd bij het opstellen van een behandeling.

Door zijn functie worden er andere eisen gesteld aan de behandeling. Het aspect van het vertegenwoordigen en belichamen van de glorie van een persoon of een natie is een belangrijk onderdeel van de betekenis van het meubel. Of die functie nog moet worden behouden hangt af van de bestemming.

Wanneer de oorspronkelijke functie nog steeds wordt ingevuld zal het luisterrijke uiterlijk moeten worden behouden. Bij een museale invulling is dit minder van belang. Al naar gelang de nadruk er wordt gelegd zal er hier minder of meer belang worden aan gehecht.

2.2 Waardenstelling en (her)bestemming

Bij het omgaan met *State Room Furniture*, meubilair dat wordt gezien als een vertegenwoordiging van de glorie, de rijkdom van een natie of persoon, moet men rekening houden met verschillende waarden.

Het gaat om zitmeubilair, bedoeld om op te zitten en comfort te bieden aan de vaak belangrijke gebruiker zoals staatshoofden, hoge geestelijken, rechters, etc. Verder zijn deze ook rijkelijk versierd, om uiting te geven aan de glorie en rijkdom van de eigenaar en van de natie die deze vertegenwoordigd. De oorspronkelijke waarden zijn dus functionaliteit, comfort en representativiteit.

Door de bestemming of herbestemming van het meubilair en/of het gebouw waartoe het meubilair behoort, kunnen deze waarden verschuiven of veranderen.

Indien het meubilair zijn oorspronkelijke bestemming behoudt worden ook de primaire waarden behouden. Hierbij komt dan nog de historische waarde. De meubels zijn een deel van de geschiedenis van het gebouw, onderdeel van de meubelgeschiedenis en de politieke geschiedenis. Buiten het behouden van deze waarden moet ook hiermee rekening worden gehouden bij het omgaan met dit meubilair.

Bij het musealiseren, het herbestemmen tot een museumfunctie, van de meubels worden deze een deel van een museale collectie en worden dus enkel een artefact. Ze worden een getuigenis van de oorspronkelijke functie en dus valt de functie van zitcomfort weg. De functionaliteit verandert van het bieden van comfort en gestalte geven aan staatsie en ceremonie naar enkel zijn van een getuigenis ervan. Het meubel wordt dan getoond als een deel van een historisch interieur of als een alleenstaand object in een vitrine. Het vertegenwoordigt nu niet alleen maar de rijkdom prestige van een natie of persoon, maar ook een beeld uit het verleden. De waarde van de representativiteit wordt uitgebreid. De historische waarde blijft ook een belangrijk element. De meubels worden getoond als een deel van de geschiedenis van het gebouw, de meubelgeschiedenis en de politieke geschiedenis.

Bij het musealiseren zelf kan men van het museum uit de nadruk leggen op verschillende aspecten van de waarde van een object.

Men kan de nadruk leggen op de inwerking van het historisch gebruik op het meubel. Het meubel werd gebruikt en draagt daar de sporen van. Het meubel werd veranderd, aangepast aan veranderende noden en trends. Een stoelbekleding kan zijn veranderd, een zitting kan vernieuwd zijn om een beter comfort te bieden. Deze

gebruiksgeschiedenis wordt een deel van het object, en wordt ook zo getoond aan het publiek. Het publiek kan hierover worden geïnformeerd om de gebruiksgeschiedenis te verduidelijken en te plaatsen.

Men kan ook de nadruk leggen op de technische informatie die het meubel draagt. Een meubel bestaat uit verschillende materialen en deze zijn volgens een welbepaalde techniek bewerkt tot een geheel. Door deze technische informatie te behouden worden de oorspronkelijke technieken en de kennis hieromtrent bewaard. De gebruikssporen worden niet behouden als een deel van de geschiedenis van het meubel, maar worden 'hersteld' volgens de originele technieken en met originele materialen. Een versleten stoelbekleding zal dan bijvoorbeeld worden vervangen door een nieuwe stof. Deze wordt geweven volgens de originele *cartons* of weefontwerpen, op een weefgetouw waar ook de oorspronkelijke stof werd op geweven. Deze nieuwe stof wordt dan terug op het meubel genageld.

Hierdoor wordt het meubel in zijn oorspronkelijke vorm getoond, zonder sporen van gebruiksgeschiedenis. Niet enkel het originele uitzicht van het meubilair wordt behouden, maar ook de kennis betreffende het vervaardigen van het meubel worden behouden, samen met het vakmanschap en het gereedschap.

3. Instituten

3.1 Engeland

The National Trust

'The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty' is een charitieve instelling die instaat voor het behoud van belangrijke historische plaatsen en waardevolle landschappen. De organisatie is niet gebonden aan de overheid en verwerft zijn inkomen voornamelijk door lidmaatschappen, inkomens van eigendommen en nalatenschappen. The National Trust werkt hoofdzakelijk met vrijwilligers, op verschillende niveaus.

Volgens hun website *'The National Trust works to preserve and protect the coastline, countryside and buildings of England, Wales and Northern Ireland.*

*We do this in a range of ways, through practical caring and conservation, through educating and informing, and through encouraging millions of people to enjoy their national heritage*⁴³, 'The National Trust staat in voor het behoud en de bescherming van de kustlijn, het platteland en gebouwen in Engeland, Wales en Noord Ierland. Wij doen dit op verschillende manieren, door praktische zorg en conservatie, door educatie en informeren, en door het aanmoedigen van miljoenen mensen om van hun erfgoed te genieten'.

De nadruk van hun werking ligt dus niet enkel op het zorgen voor en conserveren alleen, maar ook op het informeren.

Niet enkel informeren ze over hun eigendommen en werkzaamheden, ook hun waardenstellingen en de principes waarrond ze werken worden naar het publiek toe uitgewerkt.

The National Trust vertrekt bij het opstellen van hun waarden voor het behoud van hun 'Conservation Principles'. Deze bestaan uit 6 principes: 1. Significance, 2. Integration, 3. Change, 4. Access and Engagement, 5. Skills and Partnership, 6. Accountability.

Meer concreet betekent dit: 1. Significance of betekenis van de objecten, en waarom ze van waarde zijn. 2. Intergration of integratie, vertrekken van een groter geheel waarbij het hele spectrum van interesses worden inbegrepen. 3. Change of verandering, bij het conserveren van objecten wordt er rekening gehouden met verandering. Verandering wordt niet tegengehouden, maar in het conservatieproces ingerekend. 4. Acces and Engagement of toegankelijkheid en verbintenis, het toegankelijk maken van de collectie en participatie in de werking te bevorderen. 5. Skills and Partnership of vaardigheid en

⁴³ http://www.nationaltrust.org.uk/main/w-trust/w-thecharity/w-thecharity_our-present.htm

deelgenootschap, ontwikkelen van de vaardigheden en anderen daar deelgenoot van maken om het behoud te verbeteren. 6. Accountability of verklaarbaarheid, het verklaren van de beslissingen voor conservatie en het delen van kennis om het best mogelijke behoud te garanderen, nu en in de toekomst.

Ook in hun '*Manual of Housekeeping*⁴⁴' komen deze principes terug.

De 'Manual' is opgesteld door The National Trust als een handleiding voor mensen die geen opleiding in erfgoedzorg hebben gehad, die professioneel bezig zijn met het omgaan met erfgoed, en voor bewoners of eigenaars van een gebouw met een historische collectie.

In het boek staan zowel de theoretische achtergrond en gedachtengoed van de stichting als een omschrijving van het in de praktijk omgaan met de verschillende objecten en het interieur.

De term '*Housekeeping*' wordt hier gebruikt om te duiden dat veel van de moderne methodes die nu worden gebruikt hun wortels hebben in traditionele praktijken die evolueerden door empirische bevindingen.

De *Manual* is opgesteld met objecten in de context van een interieur als uitgangspunt. De manier van omgaan met deze objecten en interieurelementen in hun oorspronkelijke context is anders dan het omgaan met museale objecten die in een museum staan opgesteld.

Door de objecten tentoon te stellen in hun oorspronkelijke omgeving wordt niet enkel deze State room getoond, maar ook de inplanting ervan in het gebouw.

Een State Room kan ook getransponeerd in een museum worden getoond als een stijlkamer. Op deze manier kan men de pracht en praal van het interieur en meubels bezichtigen. Door deze echter in zijn oorspronkelijke context te tonen, kan men ook de logica van de opeenvolging van de kamers zien, en zo de bredere context begrijpen.

De objecten zijn een deel van deze context en moeten zo behandeld worden. Ze worden '*open displayed*', niet in vitrines, getoond en er is niet steeds een duidelijke afscheiding voor het publiek. Sommige objecten worden ook nog steeds gebruikt, en zijn dus onderhevig aan slijtage. De originele trappen worden gebruikt door het publiek, net zoals de vloeren. Ook klokken worden soms nog dagelijks opgewonden om bij te dragen bij de '*spirit of the place*', de 'sfeer en het karakter van de plaats'.

⁴⁴ Manual of Housekeeping

Verder kan een gebouw nog steeds –gedeeltelijk- bewoond zijn door de eigenaars, wat ook een invloed heeft op het omgaan met het interieur en objecten.

Er is ook de historische context waarmee men rekening moet houden. De objecten en het interieur staan in relatie met elkaar, en de som van hun betekenis is groter dan deze van de objecten apart. Soms hebben deze objecten een grotere waarde dan andere omdat ze in hun context zo belangrijk zijn.

Voor men tot enige behandeling overgaat, stelt men dat men eerst de '*significance*' of betekenis van het interieur of object moet begrijpen. Men definieert *significance* als '*the historic context, 'spirit' or 'sense' of the place and the 'integrity' and continuing function of the interiors and objects*', de historische context, 'geest' of 'gevoel' van de plaats en de 'integriteit' en voortdurend functioneren van de interieurs en objecten. Bij het bepalen van deze betekenis wordt een grote nadruk gelegd op de individualiteit van de plaats en het interieur. Ook wanneer een plaats nog bewoond is, heeft dit een invloed op het bepalen van de betekenis.

Deze betekenis, zowel op cultureel als op politiek vlak, moet ook constant worden geëvalueerd omdat de betekenis door de geschiedenis kan veranderen. Indien nodig moet de betekenis dan worden aangepast.

Verder moet eerst de staat van een object worden opgenomen, voor er een behandeling wordt uitgevoerd. Ook welke behandeling er werd uitgevoerd en wanneer dit werd gedaan moet worden beschreven.

Wanneer men het concept van *State room Furniture* in deze denkwijze plaatst, kan men vaststellen dat de historische context van het meubilair in relatie staat met het hele interieur.

Dit is zo ontworpen dat het dezelfde stilistische kenmerken heeft van de hofstijl van het land en de periode. Het rijkelijk aankleden van de ruimte en het meubilair is een middel om de rijkdom en glorie van de eigenaar en zijn natie weer te geven naar de bezoeker toe. Ook de opstelling van het meubilair waaruit de status van elk gezeten persoon tot uiting komt is een deel van de hele context van de ruimte.

Deze betekenis moet eerst worden geduid om de bredere betekenis van de plaats te begrijpen. Het meubilair moet worden gezien in de context van de *State room*, en deze moet worden gezien in de opeenvolging van de ruimtes in het gebouw. Hierdoor kan men de hiërarchie van de ruimtes onderling begrijpen.

Indien deze ruimte nog steeds wordt gebruikt voor zijn oorspronkelijk doel, zal de representatieve functie ook een deel zijn van de betekenis van de plaats.

Wanneer de kamer nog steeds in functie blijft als ontvangstruimte voor hooggeplaatst bezoek dient deze als dusdanig worden behouden, wil men de representatieve betekenis behouden. Ook de functionaliteit en het comfort van het meubilair dient behouden te worden.

Indien de representatieve functie in de praktijk wegvalt, maar wel behouden wordt als getuigenis van deze functie zal men het element van glorie behouden. Het behoud van de functionaliteit en het comfort van het meubilair is dan van minder belang.

Indien men het weergeven van de historische waarde boven de representatieve betekenis verkiest, zal het behoud van het glorieuze uiterlijk minder van belang zijn. De gebruikssporen en de historische patina zullen eerder worden behouden. Deze elementen kunnen informatie geven over het gebruik van het meubel, en zijn een deel van de historische waarde.

Deze '*statement of significance*', of uitdrukking van de betekenis, wordt opgesteld aan het begin van een conservatieplan. Deze toelichting duidt aan wat belangrijk is, en plaatst alles in een historische context. Zoals reeds aangehaald kan deze betekenis veranderen door de jaren heen, en moet deze worden herzien na bepaalde tijd.

In deze statement staat de '*spirit of the place*', alle visuele en andere zintuiglijke gewaarwordingen, zoals geluiden, of een eventuele geur. Dit kan betekenen dat een kamer die er rommelig bij ligt op die manier wordt behouden, omdat de rommel deel uit maakt van de context van de kamer en zijn voormalige bewoners.

Dit sluit aan bij het vorige. Men moet in het '*statement of significance*' eerst opmaken welke waarden men wil benadrukken, en deze plaatsen in de context en samenhang van de plaats. Het belang van de waarden moet ook worden geëvalueerd. Soms zal de waarde van het behoud van de representatieve functie primeren boven het behoud van de historische waarde. Men moet dus eerst uitmaken wat men wil laten zien.

Voor de behandeling moet ook een technisch onderzoek worden uitgevoerd om de staat van de objecten vast te stellen. Indien een behandeling moet worden uitgevoerd, zijn er verschillende soorten gradaties van behandelingen.

Een behandeling kan bedoeld zijn om een gedegradeerd object te stabiliseren. Dit wordt een '*remedial conservation*', herstellende conservatie, of '*intervention*', interventie, genoemd. Deze behandeling kan gaan van een eenvoudige reiniging tot een meer ingrijpende restauratie.

Men stelt dat een minimale interventie altijd is aangeraden. Het conserveren heeft als doel de degradatie tot een minimum te herleiden, zodat zwaardere ingrepen niet nodig zijn.

Bij de behandeling is het gebruik van compatibele materialen met een goede veroudering aangewezen, en moet de uitgevoerde behandeling ook reversibel zijn. Oude reparaties op het object zijn een deel geworden van het object en moeten worden behouden, tenzij deze schadelijk zijn voor het object.

Bij de conservatie wordt de algemene nadruk gelegd op het aanvaarden van verandering en de betekenis van de plaats. In hun definitie van conservatie stellen zij: *'The careful management of change. It is about revealing and sharing the significance of places and ensuring that their special qualities are protected, enhanced, enjoyed and understood by present and future generations.'*, 'het zorgvuldig beheren van verandering. Het gaat om het onthullen en delen van de betekenis van plaatsen en het verzekeren dat hun speciale kwaliteiten worden beschermd, vergroot en de huidige en toekomstige generaties er van genieten en ze verstaan'.

Het conserveren wordt gezien als een 'inventieve, en geen statische activiteit'. De degradatie van het object wordt dan ook omschreven als 'de verandering van de originele conditie van een historisch interieur en collectie. Deze wordt over het algemeen als ongewenst gezien, hoewel het vaak onvermijdelijk is.'

Veranderingen kunnen ook feiten over het interieur meegeven. Het kan het voormalig gebruik en appreciatie tonen. Het geeft inzicht over het leven van de voormalige bewoner en levert een bijdrage in het verstaan van het interieur en de collectie. Conservatie wil dus de culturele waarde en het fysieke bewijs van het erfgoed behouden. Permanent behoud is dus onmogelijk, zeker wanneer de toegankelijk voor publiek gegarandeerd moet zijn.

Bij het behoud van de plaatsen legt men dus de nadruk op het managen van verandering. Het behoud van de waarden moet hier steeds mee ingerekend worden. Gebruikssporen worden gezien als een deel van het interieur en meubilair. Ze dragen informatie die erg belangrijk is voor het begrijpen van het gebruik van een interieur.

Bij *State furniture* kan men uit de gebruikssporen afleiden of dit meubilair al dan niet vaak gebruikt werd. Indien de nadruk van de ruimte lag op de representatieve functie, waarbij deze spaarzaam werd gebruikt en vooral diende als statussymbool, zal de aanwezigheid van gebruikssporen vrij miniem zijn. Indien de ruimte frequent werd gebruikt als ontvangstruimte zal dit een grotere nadruk hebben gelaten op het meubilair. Ook dit geeft informatie over de ruimte, en het gebruik ervan.

The National Trust wil de *'places of historic interest'*, historisch interessante domeinen, gebruiken voor de *'benefit of the nation'*, ten gunste van de natie. Men zorgt voor de plaatsen 'voor altijd, voor iedereen'.

Het informeren van de bezoekers is dus belangrijk voor de werking van The National Trust. Bezoekers worden steeds geïnformeerd, niet enkel over de plaats en het interieur, maar ook over uitgevoerde behandelingen. Kamers in behandeling kunnen in principe worden bezocht door de toeschouwers, en men wordt hierover ook geïnformeerd.

Wanneer men de gebruikssporen gaat behouden, zal het publiek hier ook over geïnformeerd worden. Men zal het gebruik duiden en de link leggen naar de aanwezige gebruikssporen.

In de praktijk blijkt dat deze manier van werken ook algemeen gebruikt wordt.

Naast de *'Manual of Housekeeping'* worden er voor het personeel ook studiedagen georganiseerd, waar er dieper wordt ingegaan op een bepaald onderwerp. Ook hier wordt geduid dat *'The tonality of each house and room setting needs to be considered when deciding the level of cleaning and presentation,..'*⁴⁵, 'de toonaard van elk huis en kamer moeten worden in acht worden genomen bij het beslissen van het niveau van reinigen en presenteren'. Ook het verstaan van het materiaal en technieken vindt men belangrijk bij het omgaan met de objecten.

Ook de firma 'Tankerdale'⁴⁶, die The National Trust bijstaat als adviespartner voor meubilair, onderschrijft de richtlijnen van de *'Manual'*.

Ze volgen de denkpiste dat het toekennen van de betekenis van het object is in de eerste plaats een beslissing die op curatorieel vlak gebeurt. De beslissingen op conservatorisch vlak zullen door het aanduiden van de betekenis worden beïnvloed. Hierdoor kan het meubilair in een kamer onaangeroerd blijven, of kan worden gerestaureerd en lacunes worden ingevuld om in het interieur te passen⁴⁷.

Men zal op het gebied van *'remedial'* conserveren eerst zorgen dat het object structureel in orde is. Hierbij maakt men geen onderscheid tussen meubilair met een verschillende betekenis. Doordat het meubilair in het beheer van de NT niet wordt gebruikt, is de sterkte van de structuur minder relevant.

⁴⁵ Housekeeping Study Days, Care of Furniture

⁴⁶ Restauratiebedrijf uit Hampshire. Ze zijn de 'Official Advisors on Furniture and Woodwork Conservation' van The National Trust. <http://www.tankerdale.co.uk/about.htm>

⁴⁷ Email correspondentie met Hugh Rough van de firm Tankerdale Ltd.

Elke behandeling wordt dus eerst in details uitgewerkt met een conditierapport met aanbevelingen en de opties voor behandeling die als bestek aan de beheerders wordt gegeven.

Elke plaats wordt apart behandeld, al naar gelang zijn betekenis, en zijn 'Spirit of place'. Men zal algemeen meer conserveren dan restaureren, om zoveel mogelijk het historische uitzicht te bewaren. Historische reparaties worden ook behouden als deel van de geschiedenis van het object. Alle behandelingen worden gedocumenteerd en moeten reversibel zijn.

English Heritage

English Heritage, officieel '*Historic Building and Monuments Commission for England*', 'commissie voor historische gebouwen en monumenten van Engeland', is een zelfstandig bestuursorgaan dat bevoegd is voor het beheer van de historische gebouwde omgeving. Het wordt gefinancierd door het Departement voor Cultuur, Media en Sport⁴⁸.

English Heritage heeft net als The National Trust zijn beleid gepubliceerd als een soort handleiding waarin hun gedachtegoed wordt uiteen gezet. Deze '*Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*', 'Conservatie principes, beleid, en begeleiding voor het duurzaam beheer van de historische omgeving', werd ook verschillende malen herzien en aangevuld. In deze analyse van hun beleid en gedachtegoed wordt de editie van 2008 gevolgd.

Anders dan The National Trust, vermeldt English Heritage de doctrinaire teksten waarvan de inhoud werd gebruikt als uitgangspunt en leidraad bij het opstellen van hun '*Principles*' in het begin van de publicatie. Samen met de geciteerde bronnen stellen ze dat ook de kennis en de ervaring van de EH commissarissen, personeel en comité leden werd opgenomen in hun '*Principles*'.

De principes⁴⁹

- 1 The historic environment is a shared resource.
- 2 Everyone should be able to participate in sustaining the historic environment.

⁴⁸ <http://www.english-heritage.org.uk/server/show/nav.1665>

⁴⁹ Verdere uitwerking van de richtlijnen in bijlage

- 3 Understanding the significance of places is vital.
- 4 Significant places should be managed to sustain their values.
- 5 Decisions about change must be reasonable, transparent and consistent.
- 6 Documenting and learning from decisions is essential.

1 '*The historic environment is a shared resource*', de historische omgeving is een gedeelde bron.

State room furniture is ontstaan om het verschil in status van mensen onderling weer te geven. Mensen die hoger stonden in de maatschappij, zoals heersers en vorsten waren, en zijn nog steeds, gezeten op meubilair dat qua versiering en waarde ver boven ander meubilair staat.

Dit verschil in status tussen verschillende mensen is een typisch verschijnsel dat in bijna elke gemeenschap of cultuur te vinden is. Verschil in status en het belichamen ervan in de vorm van meubilair is terug te vinden in elke cultuur, en wordt in elke cultuur in een andere stijlvorm weergegeven.

In de context van een paleis of vorstelijk onderkomen moet dit meubilair de status van de vorst en het land dat hij bestuurd tonen. Ook het hoog bezoek dat wordt ontvangen is gezeten op een zitmeubel dat de status van die persoon waardig is.

Het historisch *state room furniture* is een getuigenis van dit gebruik, en heeft hierin zijn culturele waarde. Deze waarde is door zijn maatschappelijke context voor iedereen betekenisvol. Het geeft een uiting aan het verschil in status tussen mensen in de maatschappelijke context. Terwijl de vormgeving van het meubilair eigen is aan een bepaalde cultuur of natie, is het gebruik vrij universeel.

2 '*Everyone should be able to participate in sustaining the historic environment*', iedereen moet kunnen bijdragen aan het in stand houden van de historische omgeving.

Door het gehele publiek te betrekken bij het behoud ervan, wordt de waardering van dit gebruik voortgezet naar toekomstige generaties. Door verder te gaan dan het waarderen van een historisch meubel, en de gehele context te duiden en te waarderen, zal het behoud van de hele context waarschijnlijker zijn. Men zal de context van het gebruik herkennen en in die context laten, in plaats van het meubel of interieur apart te behouden.

3 '*Understanding the significance of places is vital*', het verstaan van de betekenis van plaatsen is essentieel.

Zoals reeds aangehaald is de context van dit gegeven belangrijk voor het behoud ervan. De *state room* is niet enkel een historische ruimte waarin historisch meubilair opgesteld

staat. Door de culturele waarden te benoemen van het gegeven 'state room' kan men deze pas waarderen. Ook de evolutie door de tijd, en het identificeren van de personen die er waarde aan geven. *State room furniture* kan worden gewaardeerd door het historische karakter ervan, en het status verlenend karakter ervan. Door dit te plaatsen in zijn setting van de opeenvolging van de verschillende kamers, waarbij de state room de meest prestigieuze kamer is van het gebouw kan men pas dit belang plaatsen. Ook de opstelling van de meubels onderling, waaruit het verschil in status al blijkt is belangrijk in deze context.

Door veranderingen en aanpassingen door de tijd heen te verstaan, kan een eventuele verandering in opstelling worden begrepen. Door deze verandering te begrijpen, is een beslissing over het behoud beter te maken.

4 '*Significant places should be managed to sustain their values*', betekenisvolle locaties moeten worden beheerd om hun waarden te kunnen behouden.

Bij het conserveren van een state room en het meubilair erin moeten dus eerst de waarden van dit meubilair worden bepaald. Na het bepalen van deze waarden moet men onderzoeken welke waarden er prioritair zijn voor het bewaren van de meubels in het concept van bewaring van het hele interieur.

Zoals eerder uitgelegd kan de prioriteit van de deze waarden verschuiven naarmate de bestemming van het interieur. Een museale opstelling vraagt andere voorwaarden dan een interieur dan nog steeds zijn oorspronkelijke bedoeling heeft. Men moet de waarden van het meubilair in functie van de bestemming bekijken.

Veranderingen op het meubel, door ingrijpen van de mens of degradatie door gebruik, zijn een deel van deze waarde. Ook deze moet mee worden opgenomen in de waardenstelling.

Indien de prioritaire waarden worden bedreigd zal men moeten ingrijpen om deze te bewaren, ook al worden andere waarden hierdoor verminderd. Het is dus belangrijk om een oplijsting te maken van de verschillende waarden en deze te plaatsen in volgorde volgens het belang ervan in de specifieke bestemming.

5 '*Decisions about change must be reasonable, transparent and consistent*', beslissingen over verandering moeten redelijk, transparant en consequent zijn.

Bij het voorstellen en uitvoeren van een verandering, ongeacht de graad ervan, moet men dit zodanig doen dat de verandering wordt begrepen. Een transparant beleid van de veranderingen zorgt ervoor dat men in de toekomst begrijpt waarom een behandeling werd uitgevoerd. Dit vermijdt verkeerde reacties op de verandering door onbegrip.

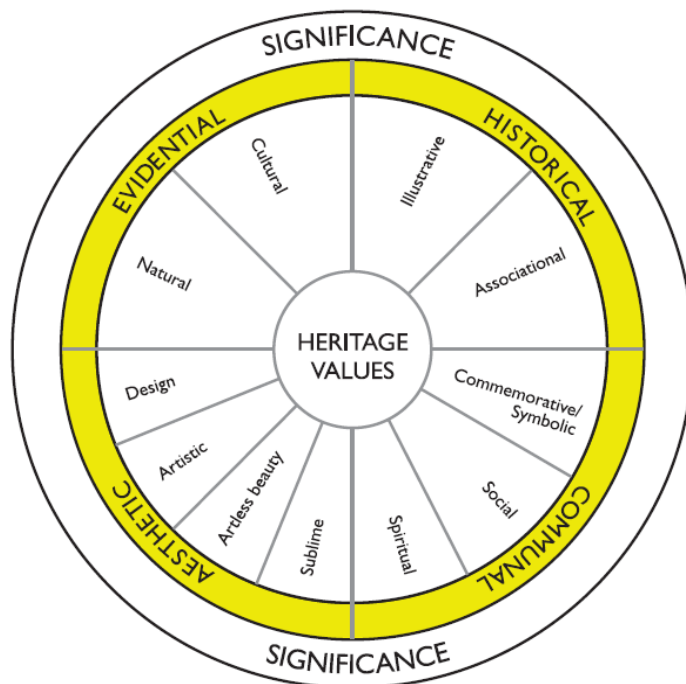
6 'Documenting and learning from decisions is essential', documenteren en leren van beslissingen is essentieel.

Dit sluit aan bij het vorige punt. Documentatie van een helder beleid zorgt voor begrip naar de buitenwereld en de toekomst toe. Door de effecten te analyseren en op te volgen kan een verandering worden geëvalueerd en indien nodig worden aangepast.

The Heritage values

De betekenis van een plaats is de som van zijn erfgoed waarden. Deze waarden zijn opgedeeld in vier hoofdwaarden, de *evidential value* of getuigenis waarde, *historical value* of historische waarde, *aesthetic value* of esthetische waarde, en de *communal value* of gemeenschapswaarde.

Deze waarden zijn nog verder opgesplitst in deelaspecten.



1 De culturele bewijswaarde

Het *state room furniture* is een getuigenis van het cultureel gebruik waarbij het verschil in status tussen verschillende personen wordt weergegeven in de stoel waarop men zit. Niet enkel de status van het individu wordt hierdoor geduid, maar ook de glorie van de hele natie waar deze persoon over heerst. Het meubel waar de heerser op zit is een deel van zijn uitrusting die zijn macht en leiderschap moet duiden.

Ook de pracht en praal van een state room waar buitenlandse gasten worden ontvangen is een gebruik dat in verschillende tijden en culturen wordt toegepast. De stilistische inkleding ervan zal verschillen van land tot land.

2 De historische waarde

Het meubilair geeft informatie over een gebruik dat zijn oorsprong heeft in het verleden, en door de eeuwen heen veranderingen heeft doorgemaakt. Het gebruik van dit meubel als weergave van een status, geplaatst in zijn oorspronkelijk interieur geeft de informatie over dit gebruik weer. Indien deze meubels uit hun context werden gehaald, is deze informatie verloren. De illustratieve historische waarde ligt dus in het beeld dat de opstelling van de meubels in het oorspronkelijke interieur weergeeft. De associatieve waarde ligt in de bredere context. Men beschouwt niet enkel het beeld dat men ziet, maar ook het achterliggend idee en gebruik. De hele inrichting en aankleding van de state room geeft dit gebruik weer.

Gezien men stelt dat de authenticiteit samengaat met het zichtbare bewijs van verandering door het reageren op veranderende omstandigheden, kan men stellen dat alteraties een deel zijn van deze historische waarden. Deze worden dan mee opgenomen in de waardenstelling.

3 De esthetische waarde

De esthetische waarde van *state furniture* ligt in het ontwerp dat bewust is opgesteld om de glorie van de eigenaar weer te geven. Waardevolle materialen worden gebruikt, fijn vakmanschap van een vaak gerenommeerde meubelmaker. Deze meubels zijn een deel van een bewust ontworpen geheel. Het hele interieur werd ook geconcipeerd als een totaalconcept, een *Gesamtkunstwerk*. Dit werd specifiek uitgedacht om een achterliggend idee weer te geven, het vertegenwoordigen van een politiek macht, de glorie van de vorst of heerser en zijn natie. Om deze ontwerpwaarde te behouden moet men dus het hele interieur als een geheel bewaren, omdat deze in hun ontwerp onscheidbaar zijn. De graad van ontwerpwaarde ligt ook in de uitwerking van het ontwerp. Toegevoegd aan deze esthetische waarde is de waarde van de patina. Deze patina is een materieel teken van de ouderdom van een object en wordt veroorzaakt door degradatie en gebruik. Het is in veel culturen een toegevoegde waarde die de ouderdom van een object duidt, en het wordt vaak erg geapprecieerd.

4 De gemeenschapswaarde

De gemeenschapswaarde van de state room ligt in het glorieuze karakter ervan. De state room is een materiële weergave van de glorie van de vorst en zijn natie. De ruimte krijgt

met andere woorden een symbolische waarde. Deze ene kamer staat symbool voor de rijkdom van een volk of cultuur. Ze geven deze cultuur een identiteit en deze ruimte geeft deze identiteit weer naar de bezoeker toe.

Na deze waarden te definiëren, moet een balans worden opgemaakt van het relatieve belang van deze waarden. Hoe groter de betekenis van een locatie, hoe groter de nadruk moet worden gelegd op het behouden van die plaats. Ook het belang van elke waarde moet worden bepaald, omdat één bepaalde waarde soms zwaarder doorweegt dan een andere en dit een invloed zou kunnen hebben op latere beslissingen.

Het toekennen van de betekenis van een locatie

Om een plaats te verstaan en de betekenis ervan te definiëren is een systematisch en consistent proces nodig dat geschikt en evenredig is in draagwijdte en diepte van de beslissingen, of het doel van de waardering.

De volgende stappen zijn door English Heritage opgesteld voor opstellen van de waarden van een plaats.

1 Het verstaan van het weefsel en evolutie van de locatie

Om de waarde van de plaats omvattend te begrijpen moet de evolutie van het interieur begrepen zijn. De ontstaansgeschiedenis, materiële geschiedenis en geschiedenis van de eigenaars moet men kennen om te begrijpen waarom het interieur en meubels op dit moment in deze toestand is. Dit alles kan een invloed gehad hebben op het evolueren van de plaats. Zonder dit te begrijpen, kan men de huidige vorm ook niet begrijpen.

2 Identificeren wie de locatie waardeert en waarom

Door de mensen te identificeren die waarde toekennen aan een plaats kan men bepalen wie er waarde aan schenkt. Door dit te plaatsen in de geschiedenis is het duidelijk waarom deze mensen deze plaats waarderen, en plaatst het gebouw of interieur in zijn sociale context. Deze context is belangrijk omdat een *state room* steeds een bepaalde cultuur of gemeenschap representeert.

3 Verbindt de geïdentificeerde erfgoed waarden met het weefsel van de plaats

Door de invloed van verschillende periodes in de geschiedenis van het gebouw te identificeren, en te verbinden met bepaalde alteraties kan men deze situeren in de

geschiedenis. De eventuele beïnvloeding van deze veranderingen op de waarden moet worden geïdentificeerd, zodat men dit kan incalculeren in de waardenstelling.

4 Neem het relatief belang van de geïdentificeerde waarden in aanmerking
Sommige evoluties of veranderingen aan een interieur zijn van minder of groter belang in de context van het geheel. Het is van belang de waarde hiervan af te wegen bij het bepalen van de primerende waarden.

5 Neem de bijdrage van gerelateerde objecten en collecties in aanmerking
Zoals reeds aangehaald is een *state room* een totaalontwerp. Het spreekt dus van zelf dat de waarde van het geheel veel groter is dan de elementen apart beschouwd. Deels omdat het interieur als ensemble is ontworpen, maar ook omdat het representatief karakter van een bepaald meubilair pas kan blijken als het in relatie met het gehele meubelensemble wordt gezien.

6 Neem de bijdrage van de opstelling en context in aanmerking
De hiërarchie in de opeenvolging van de verschillende kamers, en het verschil in waarde van een meubel kan pas worden verstaan als het in zijn context wordt geplaatst. Als men een armstoel van een vorst beschouwd in een vitrine van een museum wordt deze enkel begrepen als waardevol. Door dit zelfde meubel te plaatsen in zijn oorspronkelijke context kan men naast het waardevolle aspect ook het hiërarchische aspect zien en begrijpen.

7 Vergelijk de locatie met andere plaatsen die gelijkaardige waarden delen
Door een *state room* naast deze van een ander paleis te zetten kan men deze vergelijken. Ook de verschillen in uitwerking, rijkdom en indeling kan men vergelijken, net zoals de stijlzuiverheid ervan. Een stijlzuiver ensemble is daarom niet meer waardevol dan een eclectisch interieur, maar het kan helpen bij het vertalen van een samengesteld interieur of het definiëren van de stijl.

8 Spreek de betekenis van de locatie uit
Het bepalen de verschillende waarden en de relatieve waarde ervan is een voorwaarde voor het opstellen van een duidelijke en omvattende betekenis. Indien men geen rekening houdt met alle waarden bestaat het gevaar op een onaangepast beheer, wat waardeverlies zou kunnen inhouden.

Omgaan met verandering van een locatie

Het conserveren van een domein behelst het beheren van verandering, het openbaren van zijn culturele waarden of deze te versterken. Het is niet beperkt tot fysieke interventies, het houdt ook het interpreteren in en het houdbaar gebruiken van een plaats. Het kan het behouden van de status quo zijn en enkel ingrijpen wanneer het nodig is om verval tegen te gaan, maar het kan ook uitvoeren van grote interventies betekenen. Het kan dus zowel actief als reactief zijn. Een verandering is enkel schadelijk wanneer de betekenis wordt verminderd.

Men stelt ook dat weinig plaatsen kunnen worden onderhouden met publieke of private middelen, tenzij deze geschikt zijn voor praktisch gebruik. Een plaats in gebruik houden vraagt continue aanpassing en verandering, maar mits deze interventies de waarden respecteren, zullen deze in het voordeel zijn van het publiek en de privé eigenaars.

Ook zijn veel plaatsen nu een deel van het erfgoed door eerdere investeringen en bescherming en dit draagt vaak bij tot hun betekenis. Eigenaars en beheerders zouden niet moeten worden ontmoedigd om verdere eventueel toekomstig interessante en waardevolle gelaagdheden toe te voegen, op voorwaarde dat de erkende waarden niet worden verminderd.

Beslissingen over verandering kunnen worden beïnvloed door een reeks van belangen. Ze kunnen het overwegen van de nu bestaande erfgoedwaarden tegenover de voorspelde voordelen en nadelen van de voorgestelde interventies inhouden. De juiste informatie en het volgen van een consistent proces is belangrijk bij het nemen van de juiste beslissingen.

De volgende stappen moeten worden genomen bij het aanbrengen van een verandering:

- 1 Vaststellen of er voldoende informatie is
- 2 Overweeg de effecten op authenticiteit en integriteit
- 3 Hou rekening met de houdbaarheid/duurzaamheid
- 4 Overweeg de potentiële reversibiliteit van veranderingen
- 5 Vergelijk opties en maak de beslissing
- 6 Pas matiging/verzachting toe
- 7 Neem resultaten waar en evalueer deze

Soorten veranderingen

Bij het aanbrengen van veranderingen kan men veranderingen uitvoeren in verschillende gradaties van ingrijpen. Deze verschillende soorten van verandering worden door EH gedefinieerd, en verklaard volgens hun beleid. Deze verschillende gradaties van ingrijpen zijn geplaatst in het raamwerk van de '*Principles*'.

- 1 Routine management en onderhoud
- 2 Periodieke vernieuwing
- 3 Herstelling
- 4 Interventies om de kennis uit het verleden te vergroten
- 5 Restauratie
- 6 Nieuw werk en veranderingen
- 7 Integreernde conservatie met andere publieke interesses
- 8 Ontwikkeling mogelijk maken

In de praktijk wordt bij het uitvoeren van een behandeling van *state furniture* dus de volgende voorwaarden worden ingevuld: de verschillende waarden van het meubilair moeten worden geformuleerd; de betekenis van het interieur en het meubilair moeten zijn gekend; er moet voldaan zijn aan de voorwaarden voor het omgaan met verandering en de soort verandering die men wil aanbrengen moet gedefinieerd zijn.

Men kan afleiden uit de uitgebreide definiëring van de '*Conservation Principles*' dat het vormen van een juiste definitie van de betekenis van een plaats en alles wat ertoe behoort een wezenlijk deel is van het opstellen van een behandeling, of zoals zij het stellen, een verandering. Ook het waarom van de behandeling en de uiteindelijke vorm van de 'verandering' wordt uitgebreid besproken.

Bij de verschillende soorten behandeling kan men zien dat men, in tegenstelling tot The National Trust, men deze niet beperkt tot enkel '*the careful management of changes*', het omzichtig beheren van veranderingen. Ingrepen die verder ingrijpend zijn kunnen voor hen ook een manier zijn om de plaats te behouden, zolang ze maar aan de gestelde voorwaarden voldoen.

De '*Conservation Principles*' zijn oorspronkelijk opgesteld voor het behoud van monumenten en buitenplaatsen. Dit is vooral te zien in het feit dat de aangehaalde mogelijkheden voor behandeling ook het periodiek vernieuwen en herstellingen inhoudt.

Bij het omgaan van meubilair zal men waarschijnlijk minder vergaande behandelingen uitvoeren.

De monumenten die door English Heritage worden beheerd kunnen ook een nieuwe bestemming krijgen, buiten een museale bestemming. Gebouwen kunnen een nieuwe bestemming krijgen om ze zo terug te integreren in de maatschappij. Men noemt dit 'constructive conservation', constructieve conservatie. Het is een term die een 'positieve en samenwerkende benadering van conservatie die focust op actief beheerde verandering'. De bedoeling is om de historische betekenis van plaatsen te erkennen en te versterken en ondertussen de veranderingen om hun voortgezet gebruik en plezier aan te brengen⁵⁰. Het gaat wel steeds om gebouwen die reeds veel veranderingen hebben ondergaan in het verleden, en die een nieuwe invulling krijgen. Gebouwen met een nog origineel interieur zullen een invulling krijgen die combineerbaar is het met behoud van de originele interieurs.

Men zal de nieuwe bestemming combineren met de originele elementen. Er wordt een balans opgemaakt van welke waarden er primeren, en welke er van minder belang zijn. Het behoud van de primerende waarden wordt dan gecombineerd met de nieuwe invulling.

Conclusie

The National Trust en English Heritage volgen grotendeels hetzelfde denkpatroon bij het opstellen van hun richtlijnen. Beiden vertrekken van de betekenis van de plaats en welke waarden deze inhoudt. Het benoemen van deze betekenis en waarde is een voorwaarde voor het opstellen van een behandeling. Zonder dat deze zijn aangeduid en juist benoemd kunnen deze niet correct worden behandeld.

Ook stellen ze dat het erfgoed een gedeelde bron van informatie is en dat deze voor iedereen toegankelijk moet zijn.

Veranderingen die eigen zijn aan het vergaan van de tijd en het vroegere gebruik van het meubilair moeten volgens NT worden behouden, indien deze geen gevaar vormen voor het behoud van het meubel. Dat de objecten door de tijd heen nog zullen veranderen is een gegeven dat ingerekend is in hun wijze van behoud. Deze veranderingen worden niet tegengehouden.

Latere toevoegingen en alteraties kunnen volgens het denkpatroon van de 'Conservation Principles' van EH enkel worden behouden wanneer de waarde ervan groot genoeg is. Wanneer de betekenis of waarde van het meubel of van het interieur als geheel

⁵⁰ *Constructive Conservation in Practice*, English Heritage

interfereert met deze van de alteratie, zal men moeten onderzoeken welke waarde er door weegt.

Ook bij EH wordt er een grote nadruk gelegd op de betekenis van de plaats. In de '*Principles*' worden alle waarden opgesomd en uitgewerkt. Ook de betekenis, de voorwaarden voor het uitvoeren van een verandering en de soort verandering worden uitgebreid gedefinieerd.

Anders dan bij de NT zijn ook erg ingrijpende veranderingen te verdedigen, zolang ze de betekenis en waarde van de plaats niet aantasten, en passen binnen de voorwaarden die worden gesteld.

Dit wijst op het feit dat EH niet alleen plaatsen beheert die als museum worden opengesteld voor het publiek. Men gaat ook nieuwe bestemmingen geven aan historische gebouwen. Deze zijn in de meeste gevallen niet meer in het bezit van hun oorspronkelijk meubilair. Indien dit wel het geval is, stelt men dat de waarde van dit interieur wordt zal onderzoeken. Wanneer dit van grote waarde is zal het interieur met eventueel meubilair worden behouden.

3.2 Frankrijk

Het **Centre des Monuments Nationaux** is een administratie in Frankrijk die verantwoordelijk is voor het beheer van een groot aantal monumenten die eigendom zijn van de staat. Het staat onder de bevoegdheid van het ministerie van Cultuur en Communicatie.

Hun taak is het beheren, het toegankelijk maken en de kwaliteit te waarborgen van de monumenten waar ze verantwoordelijk voor zijn. Verdere taken zijn het integreren van de monumenten in het culturele leven en het te toerisme te ontwikkelen, in overleg met regionale directie van culturele zaken, de regionale gemeenschappen en het netwerk van culturele instellingen. Ook wordt er geïnvesteerd in het beheer, restauratie en onderhoud van de monumenten. Het draagt ook bij tot de kennis en promotie van de monumenten door het uitgeven van publicaties⁵¹. Publicaties over de concrete werkwijze inzake hun ethiek van conservatie en restauraties zijn er echter niet.

De bekendste voorbeelden van monumenten die worden beheerd door het CMN zijn de abdij van Mont-Saint-Michel, het kasteel van Rambouillet en het kasteel van Pierrefonds. De monumenten zijn toegankelijk voor het publiek. De interieurs van de kastelen en paleizen worden bewaard in een museale context.

Het meubilair waarvoor het CMN verantwoordelijkheid draagt betreft datgene dat in de door hen beheerde kastelen of paleizen bewaard worden of tentoongesteld worden. Het gaat dus om meubilair dat in het interieur in een museale functie tentoongesteld wordt en dus niet meer in gebruik is.

Hun taak verschilt dus met die van het Mobilier National, dat instaat voor het meubilair uit de nationale paleizen en ministeries en nog wordt gebruikt in deze representerende ruimtes van de politieke en openbare macht van de Franse republiek.

De eerste taak die het CMN heeft is dus het bewaren van dit meubilair als cultureel erfgoed. Men probeert om het te tonen in een staat die overeenkomt met zijn oorspronkelijke gestalte, zonder echter de sporen van de tijd te wissen. De 'leesbaarheid' van het object is een belangrijk aspect bij behandeling, net zoals zijn historische waarde.

Praktisch zal men de meubels consolideren waar nodig, reinigen van de vergulding of polychromie, en restaureren volgens traditionele technieken.

⁵¹ <http://www.monuments-nationaux.fr/fr/les-monuments/le-centre-des-monuments-nationaux/qui-sommes-nous/>

De bekleding wordt in de mate van het mogelijke behouden, wanneer deze origineel is of ze van technisch of historisch belang is. Indien dit onmogelijk is wordt het meubilair met de originele technieken telkens terug herstoffeerd. Wanneer de constructie dit niet toelaat zal er een moderne techniek worden gekozen om de stoffering aan te brengen.

Het stofferen op een los kader is hier een voorbeeld van. Wanneer het karkas van een meubel het stofferen niet meer kan verdragen, zal de stoffering op een los kader worden opgebouwd, en wordt dit dan op het meubel geplaatst.

De meubels dienen dus structureel in orde te zijn, en de leesbaarheid van het uiterlijk ervan is een belangrijk aspect van de behandeling.

Men geeft de voorkeur aan de traditionele technieken en materialen bij het restaureren. Men zal een zitmeubel dus herstofferen met de originele stoffering en paramentstoffen. Het bewaren van deze informatie is dus ook belangrijk voor hen. Door de stoel te herstofferen met de oorspronkelijke technieken en materialen kan men ook het vakmanschap van het stofferen en de kennis ervan bewaren⁵².

De **Réunion des Musées Nationaux** is verantwoordelijk voor het bestuur en het beheer van de musea die behoren tot deze administratie. Hun voornaamste taak is het organiseren van tentoonstellingen, het verzorgen van de publiciteit van de tentoonstellingen en het ontvangen van het publiek. Kastelen zoals het kasteel van Versailles, Compiègne, Malmaison, Fontainebleau en andere behoren tot deze instelling.⁵³

Het praktische beheer van de collectie wordt dus intern in het kasteel gedaan. Publicaties over het beheer zijn er niet.

In het kasteel van Fontainebleau werkt men over het algemeen volgens de richtlijnen en de ethiek die in alle nationale musea wordt gevolgd. Deze zijn reversibiliteit en leesbaarheid.

In het geval van het behandelen van de stofferingen zijn deze soms in strijd met elkaar indien men het originele uiterlijk wil bewaren. Zover de bekleding nog past in het interieur of nog oorspronkelijk is wordt de bekleding van het zitmeubilair vaak vervangen.

De redenen hiervoor zijn de volgende: het uitzicht van de bekleding heeft geen verband meer met de periode waaruit het meubilair het stamt. Dit omdat ze in een latere periode vervangen werd, of omdat de leesbaarheid door degradatie ernstig verminderd is.

⁵² Emailcorrespondentie met Sébastien Boudry, Centre des monuments nationaux

⁵³ <http://www.rmn.fr/francais/mieux-connaître-la-rmn/ses-missions-et-metiers/>

Ook maakt het vervangen van het al gedegradeerde origineel het permanente behoud ervan mogelijk. Door een kopie in de plaats te zetten kan het origineel in betere omstandigheden worden bewaard zodat dit minder snel zal degraderen.

Men probeert wel zo veel mogelijk de originele bekleding te behouden, in de mate van het mogelijke.

Bij het behandelen van de objecten gebruikt men zowel oude als moderne technieken, afhankelijk van het soort interventie. Men gaat ook elk object afzonderlijk bekijken. Hierdoor zal men in sommige gevallen de sporen van degradatie behouden, en soms ook niet. De beslissing wordt genomen na overleg met de conservator en de restaurator. Men heeft dus geen algemene werkwijze die men hanteert bij het behandelen van objecten. Ook hier zal men elk geval ad hoc benaderen en onderzoeken welke ingrepen er nodig zijn voor het beschouwde object⁵⁴.

Het behoud van het uiterlijk van de objecten in deze kastelen is ook een belangrijke factor, en dus vaak beslissend. Ze zijn een historische getuigenis van de macht van de Franse vorsten. Het behoud van dit glorieuze uiterlijk van de paleizen en hun interieur is dus een belangrijk aspect van hun historische waarde.

Men kan dus wel stellen dat het aspect van de representerende functie van een *appartement d'apparat*, een praalkamer, van groot belang is. Doordat dit zo belangrijk is voor de context van deze *appartements*, zal dit dus een grote invloed hebben bij het stellen van een voorstel voor behandeling voor meubilair uit deze ruimtes.

Het **Mobilier National** staat in voor het bemeubelen van de officiële paleizen van de republiek en de presidentswoningen. In zijn beheer heeft het alle *pièces de réception*, het meubilair dat ooit in opdracht van het Franse hof werd besteld voor in de ontvangstruimtes van het hof.

Enkele gebouwen die worden gemeubileerd door het Mobilier National zijn het Palais l'Elysée, het hotel Matignon, verschillende Franse ambassades in het buitenland en ook ontvangstruimtes voor internationale toppen. Het meubilair is dus bedoeld in de ruimtes te staan die het prestige van Frankrijk moeten te representeren⁵⁵.

Zijn taak is, naast het bemeubelen van de officiële ruimtes, het creëren van werken in een van de drie *manufactures de tapisserie*, tapisseriewerkplaats, en twee kantwerk ateliers, het creëren van nieuw meubilair in het kader van 'Atelier de Recherche et de Création' (ARC), het atelier voor onderzoek en ontwerp, het conserveren en restaureren van de

⁵⁴ Emailcorrespondentie met Yves Carlier, Conservateur en chef, Château de Fontainebleau

⁵⁵ <http://www.mobiliernational.culture.gouv.fr/fr/missions/meubler.html>

collectie, het bestendigen en voortzetten van de door hen nog uitgevoerde traditionele technieken, en het verspreiden van zijn collectie door middel van exposities en publicaties⁵⁶.

Het MN heeft meer dan 80.000 objecten in beheer. Het behoud van deze objecten is dus een belangrijk aspect van hun werking. Alle aangeworven stukken worden geïnventariseerd, iets wat al van in het begin wordt gedaan.

De depots worden gecontroleerd door de inspecteurs van het MN. Ze adviseren ook eventueel vereiste restauraties, en stellen inschrijvingen en toevoegingen in de inventaris voor. Ze kunnen ook een raadgevende en controlerende rol spelen bij het ontvangen van bestellingen van aanwinsten voor publieke administraties⁵⁷.

Bij het in bewaring geven van de objecten heeft de algemene administratie van het Mobilier National de volgende verplichtingen:

- Het ter beschikking stellen van de meubels van het Mobilier National op eenvoudige vraag, en indien deze niet gebruikt worden;
- Het meubilair niet van hun toegekende plaats te veranderen zonder overeenkomst met het MN;
- Het onderhoud van het meubilair te waarborden, en slijtage en degradatie te melden zodra deze is vastgesteld;
- Om geen enkele reparatie of alteratie uit te voeren zonder voorafgaande vergunning van het MN;
- Aan het eind van elk jaar een staat op te stellen van de objecten die in bewaring zijn gegeven of toe te voegen aan de inventaris, met vermelding van hun plaats en staat van bewaring;
- De verantwoordelijkheid te dragen voor de kosten voor de restauratie van de door gebruik gedegradeerde objecten of bij het definitief teruggeven ervan, waarvan de slechte staat is vastgesteld bij hun terugkomst bij het MN;
- Om in het geval van diefstal of verlies een vergoeding te betalen die overeenkomt met de waarde van het object op het moment van de verdwijning.⁵⁸

Het Mobilier National beheert zeven ateliers in zijn die instaan voor de restauratie van het textiel (tapijten, wandtapijten), het meubilair en de bronzen. Tegelijkertijd zijn de ateliers ook een conservatorium voor het behoud van de traditionele ambachten en de kennis van de technieken. Ze staan ook in verband met de restauratoren die worden opgeleid in het

⁵⁶ <http://www.mobiliernational.culture.gouv.fr/fr/missions.html>

⁵⁷ <http://www.mobiliernational.culture.gouv.fr/fr/missions/conservier.html>

⁵⁸ <http://www.mobiliernational.culture.gouv.fr/fr/missions/meubler.html>

INP en de universiteiten. Ook worden er uitwisselingen georganiseerd met ambachtsmensen van andere instituten en erkende restauratoren.

Voor de restauratie van de objecten heeft men verschillende ateliers met elk hun specialiteit.

In het atelier voor de restauratie van het textiel, en meer bepaald voor de restauratie van tapisserieën gaat men in het geval van stoelbekledingen eerder herstellen, terwijl de restauratie-conservatie vooral bij de wandtapijten en tapijten gebeurt. Men gaat de wandtapijten consolideren, en niets toevoegen. Voor het verven van de wollen en zijden draden voor restauratie heeft men ook een eigen atelier.

In het atelier voor meubileringtapisserie neemt men het herbekleden van het meubilair voor zijn rekening. Dit wordt gedaan volgens traditionele technieken uit de 18^e en 19^e eeuw. Dit atelier heeft sinds kort ook de bevoegdheid voor de restauratie van het moderne meubilair.

In het atelier voor de *menuiserie* is men verantwoordelijk voor de restauratie van het zitmeubilair, evenals vergulde en polychrome meubels. Voor afwerkingen qua vergulding, polychromie en vernissen rekent men op privé ateliers.

In het atelier voor de *ébenisterie* staat men in voor de restauratie van gefineerd meubilair en meubilair met marqueterie, gefigureerd inlegwerk met verschillende soorten hout. Hun taak bestaat er vooral in om de meubels structureel in orde te maken, lacunes in te vullen indien nodig en ze te vernissen.

In de afdeling restauratie voor de bronzen gaat men lusters, kandelaars, pendules, haardijzers en dergelijke restaureren. Ook applicaties op meubilair wordt hier behandeld.⁵⁹

Doordat het Mobilier National instaat voor het bemeubelen van de nationale paleizen en officiële ruimtes ligt de nadruk vooral op het representerende aspect van het meubilair. Zoals gesteld zijn deze meubels een weerspiegeling voor het prestige van Frankrijk. In deze context is de bestemming van het meubilair het representeren van de rijkdom van het land. Het meubilair wordt dus gebruikt in zijn oorspronkelijke context en functie. Dit heeft als consequentie dat de primaire waardenstellingen niet zijn veranderd. Men gebruikt het nog steeds om gasten te ontvangen, dus moeten deze meubels comfort bieden, een representatief uitzicht hebben en dus functioneel zijn als gebruiksvoorwerp en staatsie decorum tegelijkertijd.

⁵⁹ <http://www.mobiliernational.culture.gouv.fr/fr/missions/conserver.html>

In de praktijk betekent dit dat de stoelbekledingen zullen worden vervangen door een exacte kopie, wanneer de originele niet meer voldoen. Doordat het MN nog steeds de tapisserie weverijen van de Gobelins en van Beauvais in zijn dienst heeft, kan men met de originele *cartons* de originele tapisserieën naweven.

Ook het stofferen van de zitting gebeurt nog volgens de originele technieken.

De polychromie en verguldingen van het meubilair zullen worden ingevuld indien nodig, en gebreken aan de constructie zullen worden verholpen.

Men hecht naast het behouden van het oorspronkelijke uiterlijk ook veel waarde aan het behouden van de kennis van deze technieken. Zoals te lezen valt op hun site stellen ze dat *'les ateliers constituent un conservatoire vivant des métiers d'art où se transmettent connaissances techniques et « secrets de fabrique », entre les différentes générations de techniciens d'art.'*⁶⁰ De ateliers zijn een levend conservatorium voor kunst ambachten waar men de kennis van technieken en « fabriekgeheimen » worden doorgegeven tussen verschillende generaties kunst vakmannen. Het behoud van de technieken die traditioneel werden – en worden – gebruikt bij het vervaardigen van dit meubilair is ook een deel van het conserveren van het meubilair zelf. Hierdoor wordt de kennis en het kunnen behouden, samen met het oorspronkelijke uiterlijk van het meubilair.

Conclusie

De 'leesbaarheid' van het object is vaak het doorslaggevend argument voor een bepaalde behandeling. Het object moet het oorspronkelijke uiterlijk zo dicht mogelijk benaderen.

Wanneer de degradatie te ver gaat, is het uiterlijk zoals het oorspronkelijk was niet meer te herkennen, en is deze informatie weg. Men zal een deel van het object meer begrijpen.

Men ziet hierbij de grote discrepantie tussen het karkas van de stoel en de stoffering, in het bijzonder de bekleding.

De leesbaarheid van het karkas van een stoel blijft veel langer. Door het karkas structureel in orde maken kan men het object verstaan. Bij een polychrome afwerkingslaag is dit al iets minder. Een polychromie die lacunes vertoont kan als storend worden beschouwd, en de leesbaarheid wordt iets verminderd, maar men verstaat nog steeds het object. De lacunes in een polychromie kunnen dan eventueel worden ingevuld. Deze invulling is geen zware ingreep, en is volledig reversibel. Door deze kleine ingreep kan het uiterlijk van de gepolychromeerde stoel worden hersteld.

Bij een textiel bekleding ligt dit veel moeilijker.

⁶⁰ <http://www.mobiliernational.culture.gouv.fr/fr/missions/conserv.html>

Textiel is fragiel en lijdt erg onder gebruik en degradatie. Draden van het weefsel breken, komen los, slijten door, verkleuren en worden vuil. Op deze manier wordt het weefsel verstoord en zal het uitzicht ervan erg veranderen.

Patronen in de stof, bedrukkingen, beschilderingen, afwerkingslagen, poolweefsels zullen door het degraderen van de draden worden verstoord, waardoor het hele uiterlijk van de stof wordt verstoord. De leesbaarheid van de stof wordt dus ernstig aangetast.

Ook kan een bekleding niet eenvoudig 'structureel in orde worden gezet'. De behandelingen van textiel zijn gericht op het behoud van de stof, en niet op het behoud van het patroon. Een motief dat is weggesleten in een stof kan niet worden teruggeplaatst. Ook het bijkleuren, bijweven of invullen van een figuratie is geen gangbare praktijk bij het restaureren van textiel.

Hierdoor kan men de verloren leesbaarheid van een bekleding niet terug halen door ze te restaureren, en wordt er in vele gevallen voor gekozen om de stof te vervangen door een kopie in de oorspronkelijke materialen en kleuren om het uitzicht van de stoffering te herstellen.

In het geval van de kastelen zoals dat van Fontainebleau kiest men er dus voor om de originele gedegradeerde bekleding te verwijderen, en deze te passief te conserveren. Op het meubel komt dan een kopie.

Op deze manier is men in staat om het originele materiaal te behouden, hetzij niet op het meubel. Het argument dat men gebruikt is dat men de staat van de bekleding na lange jaren niet kent, en dat ingrijpen dan te laat is.

Ook de leesbaarheid van het hele object, en het object geplaatst in de ruimte is veel groter met een intacte bekleding.

3.3 Duitsland

De 'Denkmalschutz', de erfgoedbeschermingsdienst, in Duitsland is de administratie die instaat voor de bescherming van het erfgoed. Elk *Land*, deelstaat, van Duitsland heeft hiervoor een eigen administratie.

Buiten een '*Gesetz zum Schutz von Denkmälern*', waarin de regel- en wetgeving omtrent monumenten worden gesteld, zijn er van de erfgoeddienst geen publicaties met concrete richtlijnen omtrent de behandeling van erfgoed in de praktijk.

In deze wetteksten wordt enkel beschreven wat de taak is van de 'Denkmalschutz'. Deze houdt het beschermen van een monument in volgens de opgestelde wetten, het adviseren en ondersteunen van de eigenaars bij de zorg, onderhoud en restauratie van het monument; het systematisch inventariseren van monumenten en het leiden van deze inventarisatie. Deze instituten zijn ook geen eigenaar of beheerder van de beschermde plaatsen.

In één van deze wetten wordt het roerend erfgoed omschreven als: *„Bewegliche Kulturdenkmäler sind in das Denkmälereintragsbuch einzutragen, wenn es sich bei ihnen 1.um Zubehör eines Baudenkmals handelt, das mit der Hauptsache aus künstlerischen, geschichtlichen oder sonstigen Gründen eine Einheit bildet oder 2.um Gegenstände der bildenden Kunst handelt, deren Zugehörigkeit zu einem bestimmten Ort historisch begründet ist und deren Verbleib an Ort und Stelle im öffentlichen Interesse liegt.“*⁶¹

'Mobiel cultureel erfgoed moet worden geregistreerd in het *Denkmälereintragsbuch* – lijst van beschermde monumenten - indien 1. deze toebehoren tot een architecturaal monument, dat in hoofdzaak door artistiek, historisch of om andere redenen een eenheid vormt of 2. als onderwerp van de beeldende kunsten dient, wier toebehoren tot een bepaalde locatie historisch gegrond is en wier verblijf in de plaats en locatie van openbare interesse is.' Meubilair dat zich bevindt in zijn oorspronkelijke plaats wordt wettelijk mee beschermd met het interieur en het gebouw.

De meeste *Länder* in Duitsland hebben ook een *Verwaltung* of *Stiftung*, een administratie of stichting, die eigenaar is van een groot deel van de paleizen en kastelen, en instaat voor het praktische beheer ervan. Anders dan in Engeland publiceren deze instituten hun beleid niet op hun site. Ook wordt nergens op hun websites een doctrinaire tekst gepubliceerd waaruit blijkt welke werkwijze men volgt bij het behandelen van de gebouwen of objecten.

⁶¹ Gesetz zum Schutz der Kulturdenkmäler Hessen (Denkmalschutzgesetz)² in der Fassung vom 5. September 1986 (GVBl. I 1986, S. 1269), zuletzt geändert durch Art. 19 des Gesetzes vom 15.12.2009 (GVBl. I 2009, S. 716, 726).

Deze instituten hebben geen publicaties van hun richtlijnen of werkwijzen. De meeste bekijken bij behandeling elk object als een case study. Dit impliceert dat het te beschouwen object in zijn context wordt bekeken, en er wordt nagegaan wat voor het object nodig is om te blijven voortbestaan in die context.

De bredere betekenis van het interieur lijkt in de meeste gevallen niet van groot belang te zijn bij het opstellen van een behandelingsvoorstel. Meubilair in een staatsiezaal zal dus op dezelfde manier worden behandeld als meubilair zonder representatieve functie.

Bij de **Direktion Burgen, Schlösser, Altertümer** van de **Generaldirektion Kulturelles Erbe** in **Rheinland-Pfalz** werkt men volgens een vast stramien. Hierin wordt het object beschreven, evenals het '*Konzept zur weiteren Vorgehensweise*'; concept van werkwijze; en het concept van de restauratie. Het concept van behandeling is dus afhankelijk van welke behandeling een object nodig heeft. Elk te behandelen object is het onderwerp van een case studie⁶².

In de **Stiftung Thüringer Schlösser und Gärten** worden de restauratiewerken uitgevoerd door zelfstandige restauratoren en bedrijven aan wie de te restaureren objecten worden uitbesteed. Het concept voor de behandeling wordt volgens de *Denkmalschutz* van Thüringen met de restauratoren besproken. In een *Restaurommission*, een commissie voor restauratie, die bestaat uit de directeur van de *Stiftung*; de restaurator en een vertegenwoordiger van de *Landesamt*, wordt het concept en de doelstelling van het project besproken⁶³. Men volgt bij een restauratie steeds een vaste werkwijze. Deze bestaat uit de identificatie van het object, het vooronderzoek en het concept. Deze worden eerst gedocumenteerd voor een behandeling van start gaat.

In het **Schloss Schwerin**, dat deel uitmaakt van de **Schlösser und Gärten Mecklenburg-Vorpommern**, werkt men volgens de bepalingen uit het Charter van Venetië.

Dit charter werd opgesteld door ICOMOS in 1964 voor het omgaan met het behoud en de restauratie van monumenten en gebouwen⁶⁴. De ethiek die in dit document wordt opgesteld kan ook worden toegepast op het behandelen van mobiele objecten.

Toegepast op de context van een historisch meubel in een representatieve ruimte kan men op het gebied van behoud stellen dat: het doel van de restauratie is om het meubel

⁶² Emailcorrespondentie met Jutta Waschke, Restauratorin Direktion Burgen, Schlösser, Altertümer Rheinland-Pfalz

⁶³ Emailcorrespondentie met Ralf Blank, Dipl.-Restaurator, Stiftung Thüringer Schlösser und Gärten

⁶⁴ Volledige tekst in bijlage

te bewaren als kustvoorwerp en als historische getuigenis⁶⁵, het onderhoud van het object het best op een permanente basis gebeurd⁶⁶, een (her)bestemming van het gebouw de instandhouding ervan bevordert indien de eigenheid van het gebouw niet ernstig wordt aangetast⁶⁷, de conservatie ook het behoud van de hele setting inhoudt indien deze nog aanwezig is⁶⁸, het object onlosmakelijk is van de context waarin het zich bevindt⁶⁹; en deze enkel verwijderd mogen worden indien dit de enige manier van behoud impliceert⁷⁰. Voor de restauratie geldt dan dat: deze bedoeld is om de waarde van het object te behouden en is gebaseerd op het respect voor het origineel materiaal en authentieke documenten⁷¹, enkel moderne technieken en materialen mogen worden gebruikt waarvan de doelmatigheid is bewezen wanneer traditionele technieken niet toerijkend zijn⁷², elke historische interventie waardevol is en het verwijderen van een alteratie enkel kan worden gerechtvaardigd indien deze van geringe waarde is⁷³, aanvullingen harmonieus moeten worden ingepast, onderscheidbaar zijn van het origineel⁷⁴ en ze het geheel niet verstoren⁷⁵.

Verder worden bij de behandeling volgende vuistregels gevolgd: Sporen van gebruik en ouderdom worden behouden. Ook moeten de uitgevoerde behandelingen reversibel zijn,

⁶⁵ *ARTICLE 3.* The intention in conserving and restoring monuments is to safeguard them no less as works of art than as historical evidence.

⁶⁶ *ARTICLE 4.* It is essential to the conservation of monuments that they be maintained on a permanent basis.

⁶⁷ *ARTICLE 5.* The conservation of monuments is always facilitated by making use of them for some socially useful purpose. Such use is therefore desirable but it must not change the lay-out or decoration of the building. It is within these limits only that modifications demanded by a change of function should be envisaged and may be permitted.

⁶⁸ *ARTICLE 6.* The conservation of a monument implies preserving a setting which is not out of scale. Wherever the traditional setting exists, it must be kept. No new construction, demolition or modification which would alter the relations of mass and color must be allowed.

⁶⁹ *ARTICLE 7.* A monument is inseparable from the history to which it bears witness and from the setting in which it occurs. The moving of all or part of a monument cannot be allowed except where the safeguarding of that monument demands it or where it is justified by national or international interest of paramount importance.

⁷⁰ *ARTICLE 8.* Items of sculpture, painting or decoration which form an integral part of a monument may only be removed from it if this is the sole means of ensuring their preservation.

⁷¹ *ARTICLE 9.* The process of restoration is a highly specialized operation. Its aim is to preserve and reveal the aesthetic and historic value of the monument and is based on respect for original material and authentic documents. It must stop at the point where conjecture begins, and in this case moreover any extra work which is indispensable must be distinct from the architectural composition and must bear a contemporary stamp. The restoration in any case must be preceded and followed by an archaeological and historical study of the monument.

⁷² *ARTICLE 10.* Where traditional techniques prove inadequate, the consolidation of a monument can be achieved by the use of any modern technique for conservation and construction, the efficacy of which has been shown by scientific data and proved by experience.

⁷³ *ARTICLE 11.* The valid contributions of all periods to the building of a monument must be respected, since unity of style is not the aim of a restoration. When a building includes the superimposed work of different periods, the revealing of the underlying state can only be justified in exceptional circumstances and when what is removed is of little interest and the material which is brought to light is of great historical, archaeological or aesthetic value, and its state of preservation good enough to justify the action. Evaluation of the importance of the elements involved and the decision as to what may be destroyed cannot rest solely on the individual in charge of the work.

⁷⁴ *ARTICLE 12.* Replacements of missing parts must integrate harmoniously with the whole, but at the same time must be distinguishable from the original so that restoration does not falsify the artistic or historic evidence.

⁷⁵ *ARTICLE 13.* Additions cannot be allowed except in so far as they do not detract from the interesting parts of the building, its traditional setting, the balance of its composition and its relation with its surroundings.

en moet deze gedocumenteerd worden. Indien een ontbrekend deel niet gedocumenteerd kan worden qua vorm, wordt deze niet aangevuld⁷⁶.

Bij de **Staatlichen Schlösser, Burgen und Gärten Sachsen** heeft men geen specifieke richtlijnen. Men onderzoekt wat het object vraagt. Ook hier worden de gebruiks- en ouderdomssporen behouden⁷⁷.

In de *Satzung*, het huishoudelijk reglement van de **Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg**⁷⁸ (SPSG) staat de taak van de stichting als volgt omschreven: het onderhouden, organiseren en zorgen voor het erfgoed; het geven van een bestemming om de plaats openbaar te maken die compatibel is met het erfgoed, zeker als museum; het wetenschappelijk onderzoeken en documenteren, evenals het openbaar maken van de resultaten.

Deze doelen moeten zonder winstbejag moeten worden nagestreefd.

Ook het gebruik van de plaatsen wordt gedefinieerd: de prioriteit moet gaan naar het behoud en de zorg van de plaats, de parken en tuinen zullen ook als recreatiegebied worden gebruikt in de context van hun behoud, de toegang van parken is in principe gratis; voor de gebouwen kan men een toegangsprijs vragen, die door de manager wordt bepaald.

De herbestemming van de paleizen wordt dus ingevuld door deze organisatie. In deze nieuwe bestemming moet de plaats moeten worden opengesteld voor het publiek, zonder dat de belangen van het erfgoed in het gedrang komen. Een museale bestemming kan deze voorwaarden het beste invullen.

De afdeling restauratie volgen door het SPSG opgestelde *Leitfaden*, leidraad.

Deze tekst beschrijft de '*Ziele und Selbverständnis der Abteilung Restaurierung*', het doel en zelfbegrip van de afdeling restauratie. Ze zijn verantwoordelijk voor '*die materielle Bewahrung der Baudenkmale und Kunstsammlungen der Stiftung dem Ziel, durch Pflege, Untersuchung, Erfassung, Konservierung, Restaurierung, Beratung und Erforschung sowie der dazu gehörenden Dokumentation die unwiederbringlichen Originale an nächste Generationen weiter zu geben*⁷⁹', het materieel behoud van monumenten en kunstverzamelingen van de stichting met als doel het onherstelbare origineel aan de volgende generatie te geven door verzorging, inspectie, registratie, conservatie, restauratie, raadgeving en onderzoek evenals de daarbij horende documentatie.

⁷⁶ Emailcorrespondentie met R. Holz, restauratiespecialist houten objecten, Staatliches Museum Schwerin

⁷⁷ Emailcorrespondentie met Dirk Welich, Schlosserland Sachsen

⁷⁸ http://www.spsg.de/index_222_nl.html

⁷⁹ Ziele und Selbverständnis der Abteilung Restaurierung

De stichting onderschrijft ook het Charter van Venetië door te stellen dat 'de mens zich verantwoordelijk voelt voor het onderhouden van erfgoed als informatiedrager van het verleden tegenover de komende generaties en draagt daardoor de verplichting dit erfgoed in de verstrekte overvloed/rijkdom van hun authenticiteit van diegene verder toegeven.⁸⁰ Dit wordt ook gesteld in de *Denkmalschutzgesetz* van Brandenburg⁸¹.

De afdeling restauratie heeft verschillende disciplines in huis. Deze zijn het vakgebieden temperatuur en klimaat, schilderij/ lijsten, sculpturen/ steen, architectuurbeschildering/ muurschildering, textiel, gepolychromeerd en niet gepolychromeerd meubilair/ hout, textiel interieurstoffering, metaal/ klokken, papierrestauratie, porselein; keramiek; glas, foto en natuurwetenschappelijk laboratorium.

De restauratieafdeling is ook belast met het maken van kopieën en reconstructies van sterk gedegradeerde objecten. Dit wordt wel als uitzondering beschouwd, en is dus geen gangbare praktijk. Deze worden steeds voorafgegaan door vakoverschrijdende besprekingen. Het maken van een reconstructie kan niet worden uitgevoerd wanneer het origineel hierdoor verloren gaat of er niet genoeg bewijs is om de vorm te reconstrueren. Zo is de afdeling textiel interieurstoffering verantwoordelijk voor het maken van replica's van het interieurtextiel van de paleizen. Deze worden gemaakt naar het voorbeeld van het origineel, dat in de interieurs of depots te vinden is. Ook via inventarissen en aktes kan men informatie opzoeken. De replica's worden gemaakt in samenwerking met een gespecialiseerde firma. Het maken van een textiel replica is een meer gangbaar in de paleizen. Het ontbreken van een stoelbekleding of wandbespanning wordt sneller als storend ervaren, omdat deze heel bepalend zijn voor het uitzicht van een meubel of interieur. Ook door de grote aanwezigheid van bronmateriaal, uit depots; geschreven documentatie; nog aanwezig textiel in de kamer, kan men het uitzicht van de stof meestal vrij accuraat reconstrueren.

De onderzoeken en behandelingen kunnen worden geraadpleegd en de resultaten worden ook soms gepubliceerd.

Men voert ook controles uit op geregelde tijdstippen op de collectie. Bij een eventuele aantasting van het hout of textiel door insecten, kan men deze behandelen met een eigen stikstofinstallatie.

⁸⁰ Ziele und Selbstverständnis der Abteilung Restaurierung

⁸¹ Voetnoot uit de Leitfaden 'Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Brandenburg, Nr. 20 vom 8. August 1991, §12, Erhaltungspflicht, § 13, Nutzung der Denkmale, § 24 Anzeigepflicht'

Specifiek voor interieurs met een representatieve functie zijn er geen richtlijnen. Dit heeft enerzijds te maken met het feit dat een groot deel van de paleizen in Berlijn die een representatieve functie hadden vernietigd werden in de eerste wereldoorlog. Hierdoor is ook een groot deel van het meubilair en opstelling verloren gegaan⁸².

Uit de richtlijnen kan ook geen specifieke manier van handelen worden gedestilleerd. Nergens wordt het verschil in hiërarchie van de kamers vermeld als zijnde belangrijk bij het behandelen. Alle ruimtes en objecten worden beschouwd als kunstvoorwerpen, en historische getuigenissen. Om deze reden worden de objecten beschermd als zijnde erfgoed.

Bij de **Bayerische Verwaltung** zijn een deel van de kastelen ingericht als museum. In deze ruimtes worden kunstvoorwerpen en historische interieurs getoond. Het meubilair wordt over het algemeen getoond in de kamer waarvoor het bedoeld was.

Men beschouwd alle objecten bij het conserveren als historische documenten die moeten worden behouden. Voorafgaand aan de behandeling wordt er een vooronderzoek uitgevoerd naar de historische achtergrond van het object, en de toestand waarin het zich bevind.

Door dat men in de paleizen niet steeds optimale bewaaromstandigheden kan garanderen, en kiest men voor een behandeling die deze omstandigheden aan kan. Men houdt zich ook bezig met het ontwikkelen van technieken voor preventieve conservatie voor in deze niet geacclimatiseerde ruimtes, zoals aangepaste verlichting en reinigen van de objecten. Hiervoor heeft men een preventief conservator.

Het personeel van de paleizen zijn getraind om de objecten te controleren en de klimaat condities en eventuele aantastingen in het oog te houden.

Enkele van de paleizen worden nog steeds gebruikt als ontvangstruimtes voor de Beierse Staten Generaal. Het gebruik van deze historische ruimtes is strikt bepaald. Samen met de afdeling conservatie en het hoofd van het protocol wordt het gebruik besproken. Voor speciale gelegenheden is er een conservator permanent aanwezig. Sommige meubels zijn nog in gebruik. Men probeert deze zoveel mogelijk te vervangen door kopieën van hoge kwaliteit⁸³.

⁸² Emailcorrespondentie met Dr. Henriette Graf, Sammlungskustodin Kunsthandwerk/Möbel, Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg

⁸³ Emailcorrespondentie met Dr. rer. nat. Dipl.-Rest Heinrich Piening, Leiter der Holzrestaurierung, Labor für Archäometrie, Bayerische Verwaltung der staatlichen Schloesser, Gaerten und Seen

Bij de **Verwaltung der Staatlichen Schlösser und Gärten Mecklenburg-Vorpommern** zijn er geen specifieke richtlijnen voor het restaureren van historisch meubilair⁸⁴. Ze zijn een onderdeel van de 'Arbeitsgemeinschaft Deutscher schlösserverwaltungen', een administratie waaronder verschillende stichtingen zich verenigen. Via deze overkoepeling kan men onderling overleggen en informatie uitwisselen. Deze administratie schrijft echter geen richtlijnen of werkwijze uit, wat af te leiden is van het feit dat de aangesloten instituten elk een eigen manier heeft van omgaan met de objecten.

Conclusie

Uit deze opeenvolging van verschillende werkwijzen kan men besluiten dat er in Duitsland geen eenduidige richtlijnen bestaan die in alle instituten op gelijke wijze worden toegepast. Elk instituut heeft zijn eigen manier van omgaan met het meubilair. Sommige hebben een eigen richtlijnenpakket, zoals de *Leitfaden* van de SPSG, waarin per vakgebied de werking wordt beschreven. Of er wordt gewerkt volgens een vaste werkwijze waarbij er eerst een onderzoek wordt gepleegd naar de conditie van een object, en er wordt onderzocht wat het object nodig heeft van behandeling. Hierbij wordt er geen onderscheid gemaakt tussen de objecten onderling.

Over het algemeen kan men stellen dat de objecten en de paleizen worden gezien als een historisch document en kunstvoorwerp, en deze als dusdanig worden behouden. Er wordt bij het behandelen geen onderscheid gemaakt tussen meubilair uit een staatsieruimte en meubilair uit de meer private vertrekken. De meubels worden behouden in een museale omgeving en worden beschouwd als een historische getuigenis. De context van de staatsieruimte wordt wel getoond, en zal soms ook worden aangeduid. Er wordt dus vooral rekening gehouden met deze museale context, de bredere hiërarchische indeling van de kamers wordt niet opgenomen in het concept voor behandeling. Dit duidt niet op het niet negeren van deze context en de betekenis ervan. De representatieve waarde van het meubilair is niet de overheersende waarde bij de behandeling. De nadruk ligt meer op de historische waarde.

⁸⁴ Emailcorrespondentie met Mvr. Kristin Richter, Verwaltung der Staatlichen Schlösser und Gärten Mecklenburg-Vorpommern

3.4 Nederland

Monumentenwacht Nederland is een koepelorganisatie van de provinciale monumentenwachten, en staan in voor het verlenen van kennis en expertise over monumenten. Ze dragen op een praktische manier bij aan het behoud van monumenten. In elke provincie is er een Monumentenwacht actief en wordt gesubsidieerd door die provincie.⁸⁵ Eigenaars van monumenten kunnen abonnee worden van de organisatie. De organisatie staat in voor het controleren van de monumenten. Bij de inspectie wordt de staat van het monument gecontroleerd, zowel buiten als het interieur. Na de inspectie wordt er een uitgebreid rapport geschreven, waarin staat is welke staat het monument is, voor welke onderdelen er aandacht nodig is, direct of op langere termijn⁸⁶. Kleine reparaties kan men zelf uitvoeren. Wanneer er grotere ingrepen nodig zijn, geeft men hierover advies⁸⁷. Door deze aanpak en een grote expertise op het technische aspect en bouwkundige aspect van de monumenten kan een verval door aanslepende problemen worden voorkomen.

In de afdeling van Monumentenwacht in Noord Brabant heeft men ook een Interieurwacht opgericht. Deze afdeling staat in voor het inspecteren van historische interieurs. Bij het opstellen van het inspectierapport geeft men de eigenaars ook onderhoudstips. Deze staan ook vermeld op hun site. Het betreft kleine onderhoudswerken en voorzorgsmaatregelen die de eigenaar zelf kan uitvoeren met de gepaste materialen op de juiste manier.⁸⁸

Men heeft geen algemene richtlijnen voor het onderhoud van het interieur. Men bekijkt geval per geval en onderzoekt wat nodig is voor dat specifieke interieur en objecten. Een individueel onderzoek en advies zijn dus nodig. Dit advies kan via de abonnee ook naar de aangestelde restaurator kunnen worden overgezet.

Een document dat door een interieurwachter wordt gebruikt bij het opstellen van zijn onderzoeksrapport is de '*Ethic checklist*' van het V&A museum in Londen. Dit document beschrijft een opeenvolging van stappen bij het opstellen van een behandelingsvoorstel. Hierin worden een aantal vragen gesteld omtrent het documenteren van de het voorstel voor behandeling en wat is het gevolg van de ondernomen acties.

⁸⁵ <http://www.monumentenwacht.nl/organisatie/structuur>

⁸⁶ <http://www.monumentenwacht.nl/organisatie/doelstelling>

⁸⁷ <http://www.monumentenwacht.nl/pdf/Algemeen%20folder%20MW.pdf>

⁸⁸ <http://www.monumentenwachtbrabant.nl/index.php?id=178>

Ook wordt er de vraag gesteld *'Have I considered and weighted the factors contributing to the identity and significance of the object(s)'*⁸⁹, heb ik de factoren die bijdragen aan de identiteit en betekenis van het object beschouwd en overwogen? De betekenis van het meubel of interieur speelt dus ook een rol bij het opstellen van een advies voor behandeling.

In het geval van het meubilair zal men de conditie en de authenticiteit nakijken. Hierna wordt er een advies opgesteld over het onderhoud of de volgorde van de prioriteit van de nodige werkzaamheden. Dit zal ook afhangen van of het meubilair nog wordt gebruikt of niet. Het bestrijden van houtborende insecten is bijvoorbeeld een van de hoogste prioriteit. Dit advies kan variëren van tips voor het preventief conserveren door het aanpassen van de omgeving, of een advies om enkele kleine ingrepen uit te voeren om het object vormelijk in orde te brengen. Men kan ook een advies geven om een object ooglijk en bruikbaar te maken. Het uitgangspunt van elk advies is het behouden van zoveel mogelijk materiaal en informatie, dus ook gebruikssporen en sporen van degradatie op het meubel⁹⁰.

Wanneer het gaat om meubilair in een historische ruimte dat opgesteld staat als stijkkamer en niet meer wordt gebruikt als leefruimte, zullen andere richtlijnen worden opgesteld. Het historische karakter is dan belangrijker dan de staat van de constructie. Er zal dus meer nadruk worden gelegd op het uiterlijk van het meubel.

Ook de betekenis van het meubel als een representerend object is een factor waar er rekening mee moet worden gehouden bij het opstellen van een behandeling. Net zoals de factor of die functie nog steeds wordt ingevuld door het bepaalde meubel of interieur.

De Rijksgebouwendienst is de organisatie van de overheid die instaat voor het beheren en ontwikkelen van de gebouwen die eigendom zijn van de staat. Het maakt deel uit van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Onder de directie Vastgoed van de Rijksgebouwendienst zit de specialisatie Monumenten. Deze coördineert het beheer, gebruik, herstel en (her)ontwikkelen van de monumenten die een bezit zijn van de Rijksgebouwendienst⁹¹.

In zijn beheer heeft het de Koninklijke paleizen zoals Paleis Noordeinde, Paleis Huis ten Bosch en het Koninklijk Paleis in Amsterdam. De voormalige Koninklijke paleizen die ook tot zijn portefeuille behoren zijn onder andere Paleis Soestdijk en Paleis Het Loo.

⁸⁹ 'Victoria & Albert Museum Conservation Department Ethics Checklist'

⁹⁰ Emailcorrespondentie met Mr. H.G. (Harrie) Schuit, MA, Specialist historische interieurs, Monumentenwacht Noord-Brabant

⁹¹ <http://www.rgd.nl/organisatie/>

Onder hun beleid en beheer worden de gebouwen gerenoveerd, krijgen ze een nieuwe bestemming of worden ze afgestoten.

Bij het geven van een nieuwe bestemming kan het zowel gaan om het restaureren van een gebouw zodat het terug in zijn oorspronkelijke functie kan komen. Een voorbeeld is het Koninklijk Paleis in Amsterdam dat terug in zijn oorspronkelijke glorie werd hersteld en werd opengesteld voor het publiek. Het kan ook gaan om het geven van een nieuwe bestemming van een gebouw, zoals Paleis Het Loo, als museum werd ingericht. Ook het Paleis Soestdijk dat voor een bepaalde tijd werd opengesteld voor het publiek zal binnenkort een nieuwe bestemming krijgen⁹².

Deze her- of bestemming heeft ook zijn invloed op de restauratie ervan.

In het voorbeeld van het Koninklijk Paleis in Amsterdam, dat door de Koningin gebruikt wordt om buitenlandse gasten te ontvangen en voor officiële recepties, zal het meubilair worden gebruikt en zal het zijn representatieve functie moeten vervullen⁹³. Ze moeten dus comfort bieden, functioneel zijn en een representatief uitzicht hebben. De historische waarde is ook een aspect waar er rekening mee dient worden gehouden.

Dit voorbeeld zal verder besproken worden als case studie.

In het geval van het Paleis Het Loo zal dit niet het geval zijn. Het paleis is ingevuld als museum. Het meubilair wordt niet meer gebruikt en wordt in museale omstandigheden bewaard. De indeling van het paleis is ook niet gebonden aan een periode. De regering wou, bij het indelen als museum, dat er de bewonersgeschiedenis werd weergegeven in het parcours van het museum. Deze tijdslijn loopt van de 17^e tot de 20^e eeuw.

Hierdoor zijn is de indeling van het grootste deel van de appartementen niet historisch correct. Hierdoor is de context van de indeling van het interieur ook niet meer aanwezig.

Naast de museale vertrekken zijn er wel nog ontvangstruimtes in het gebouw. Deze zijn historische ruimtes die geen deel uitmaken van het museum. In deze ruimtes wordt een deel van het meubilair van Lodewijk Napoleon en 19^e eeuwse buffetten, tafels en kleden gebruikt. Omdat dit meubilair deel uit maakt van het decorum van het paleis en de ruimte bij gelegenheden nog wordt gebruikt als vergaderruimte voor het Koninklijk Huis⁹⁴.

⁹² <http://www.rgd.nl/onderwerpen/de-gebouwen/paleis-soestdijk-herbestemmingsopdracht/>

⁹³ <http://www.rgd.nl/onderwerpen/de-gebouwen/koninklijk-paleis-op-de-dam/>

⁹⁴ Emailcorrespondentie met Mr. Paul Rem, collectiebeheerder en meubelconservator Paleis het Loo Nationaal Museum

Voor het restaureren van het meubilair in het paleis heeft men geen vaste richtlijnen. Men onderschrijft de richtlijnen die door het ICN zijn opgesteld⁹⁵.

Het meubilair in het museum krijgt een cosmetische behandeling. Men gaat sporen van een latere periode niet verwijderen. Soms wordt ervoor gekozen om een meubel terug te brengen naar de staat van een vroeger uitzicht, om het meubel te kunnen inpassen in de opstelling waarin het zal worden ingepast. Men zal dit enkel doen wanneer men genoeg bewijzen heeft om het vroegere uiterlijk terug te halen of een reconstructie te maken.

Bij het meubilair uit de ruimtes die wel nog worden gebruikt zal de functionaliteit en het comfort, naast het bewaren van het historisch uiterlijk, een belangrijk aspect zijn bij de behandeling. Hierdoor zal men verder moeten gaan bij de behandeling dan louter zijn uiterlijk conserveren.

Het **Instituut Collectie Nederland**, ICN is een onderdeel van het ministerie van OCW dat instaat voor het ontwikkelen en verspreiden van kennis die het beheer, behoud en toegankelijkheid van erfgoedcollecties ondersteunt en verbetert. Het beheert zelf ook een grote kunstcollectie en zorgt voor een optimale zichtbaarheid ervan⁹⁶.

Het ICN heeft ook verschillende publicaties en artikels. Een van deze artikels 'Doen en laten' beschrijft de 'vuistregels voor het omgaan met museale objecten'. Het artikel is bedoeld voor iedereen die in moet staan voor de zorg van geleende objecten van het ICN. Het artikel kan ook worden gebruikt als richtlijn voor de zorg van objecten in het algemeen. Het beschrijft de vereiste klimatologische omstandigheden, en de juiste manier van het ontstoffen van objecten⁹⁷. Voor de restauratie van historisch zitmeubilair heeft het ICN geen richtlijnen. Elke behandeling is maatwerk, en er wordt bekeken wat het object en de bewaarsituatie vragen⁹⁸.

Rijksdienst voor cultureel erfgoed is het kennisinstituut voor archeologie, monumenten en het cultuurlandschap. Het maakt deel uit van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Zijn taak is om met wetten en regels het erfgoed te beschermen en te ontwikkelen⁹⁹. Men onderzoekt welke aspecten van erfgoed het best worden bewaard, en op basis van het onderzoek. De dienst heeft verschillende brochures met informatie over de technische aspecten van een monument, informatie over het verkrijgen van onderhoudssubsidies, de verschillende wetten en regelgevingen en het cultuurhistorische

⁹⁵ <http://www.icn.nl/nl/collectie/buiklenen/doen-en-laten>

⁹⁶ <http://www.icn.nl/nl>

⁹⁷ <http://www.icn.nl/nl/collectie/buiklenen/doen-en-laten>

⁹⁸ Emailcorrespondentie met Mr. Ron Kievits, Restauratiespecialist, Instituut Collectie Nederland

⁹⁹ <http://www.cultureelerfgoed.nl/>

aspect van bouwonderdelen van monumenten¹⁰⁰. De instelling staat namens de minister van OCW ook in voor het aanwijzen van onroerende zaken als monument. Het adviseert over de inpassing van erfgoed in bestemmingsplannen of over de beste aanpak van een grootschaliger restauratie¹⁰¹.

Echter nergens wordt er informatie gegeven omtrent het behoud van mobiele objecten uit het interieur. De Rijksdienst wijst namens de minister onroerende zaken aan als beschermd monument¹⁰². Van onroerende elementen wordt er dus niet gesproken.

De **Stichting het Nederlandse Interieur** (SHNI) wil de integrale multidisciplinaire studie van het interieur stimuleren door kennis te bundelen en invalshoeken samen te brengen. Het heeft als doel 'de bevordering van de belangstelling voor vormgeving, functie en betekenis van het bestaande Nederlandse Interieur van woonhuizen, kerken, nuts- en andere gebouwen uit alle perioden tot heden¹⁰³'. Ze bieden professionals een podium voor kennisuitwisseling door het organiseren van studiedagen en dragen bij aan de verbreding van expertise en kennisuitwisseling tussen de verschillende specialismen op het gebied van interieur¹⁰⁴. Dit wordt gedaan door middel van hun website en het uitgeven van een nieuwsbrief. Op deze manier wil men zowel professionelen als geïnteresseerden op de hoogte houden van actuele kwesties, publicaties en onderzoek.

De stichting stelt blijkbaar zelf geen richtlijnen op voor het beheer of behandeling van het interieur of elementen uit het interieur. Ze willen enkel een platform zijn voor de verspreiding van kennis.

De **Vereniging Hendrik de Keyser** zet zich in voor het behoud van architectonisch of historisch belangrijke gebouwen en hun interieur. De vereniging verwerft de panden om ze vervolgens te restaureren en te verhuren. Men besteedt ook veel aandacht aan de kwaliteit van het interieur.

Na het restaureren van de gebouwen worden deze verhuurd. Het uitgangspunt is wel dat de oorspronkelijke functie van het gebouw afleesbaar moet blijven¹⁰⁵. De instelling is een particuliere vereniging en werkt zonder winstoogmerk¹⁰⁶.

¹⁰⁰ <http://www.cultureelerfgoed.nl/organisatie/publicaties-rijksdienst>

¹⁰¹ <http://www.cultureelerfgoed.nl/node/237>

¹⁰² <http://www.cultureelerfgoed.nl/wonen/gebouwde-monumenten>

¹⁰³ http://www.shni.nl/index.php/de_shni.html

¹⁰⁴ <http://www.shni.nl/index.php/thuis.html>

¹⁰⁵ <http://www.hendrickdekeyser.nl/site/4/107/vereniging.html>

¹⁰⁶ <http://www.hendrickdekeyser.nl/site/4/12/organisatie.html>

Bij het restaureren van het interieur respecteert men de oude indeling en de interieurs, men herstelt ze en moderne aanpassingen worden terughouden aangebracht. Ook documenteert en plant met de hele werkwijze. Er wordt ook een vooronderzoek gepleegd in archieven en ter plaatse. De historische en architectonische waarde is voor hen groter dan de eventuele huuropbrengst¹⁰⁷.

Het behandelen van roerende goederen in de aangekochte gebouwen is een vrij nieuwe taak bij deze vereniging. Men heeft reeds een vrij grote collectie meubilair. Deze wordt in de eerste plaats geïnventariseerd. Doordat deze afdeling van de vereniging nog in zijn begin staat, is men nog niet toegekomen aan het uitwerken van specifieke richtlijnen voor de behandeling van meubilair.

Het uitvoeren van restauraties is iets wat minder frequent voorkomt, niet in het minste door het ontbreken van een budget hiervoor.

Indien een meubel toch wordt behandeld, wordt in de eerste plaats onderzocht wat er nodig is. Voor elke case wordt er een lokale restaurator gezocht die de juiste specialisatie profiel heeft. Men vertrekt dus niet van de context van het interieur, men werkt eerder object gericht.

Op het gebied van preventieve conservatie en onderhoud probeert men ook het personeel te leren hoe met de objecten om te gaan, en te duiden op de juiste manier van manipuleren.¹⁰⁸

De stichting **Geldersch landschap en Geldersche kasteelen** is een organisatie die zich inzet voor het beheer van natuurterreinen en kastelen in Gelderland. Ze zijn hiervoor afhankelijk van steun van begunstigers, vrijwilligers en fondsen.

Ze hebben ongeveer dertig kastelen in hun beheer en daarnaast ook een grote nationaal geregistreerde museumcollectie. Zeven van deze kastelen en landhuizen zijn opengesteld voor publiek.

Er wordt bij het inkleden van de interieurs gestreefd naar een zo groot mogelijke eenheid tussen de objecten en het interieur. Men probeert zo een sfeer te creëren die de oorspronkelijke leefsfeer zoveel mogelijk benaderd. Hierbij is de historische waarde van de stukken vaak groter dan de kunsthistorische waarde¹⁰⁹.

¹⁰⁷ http://www.hendrickdekeyser.nl/site/1/9/restauratie_expertise.html

¹⁰⁸ Correspondentie met mvr. Bogaers, verantwoordelijke instandhouding roerende goederen vereniging Hendrick de Keyser

¹⁰⁹ Nota collectiebeleid 2006-2009

Voor de inkleding van het interieur heeft men bij de stichting een aankoopbeleid waarbij men enkel zaken aankoopt die een relatie hebben met de geschiedenis of wordingsgeschiedenis van de kastelen en hun voormalige bewoners¹¹⁰.

Men heeft intern in de organisatie ook een *housekeepingplan*, plan voor de huishouding, opgesteld om op een duurzame manier schade aan de objecten te voorkomen. Dit is bedoeld voor het personeel en de vrijwilligers om hun bekwaamheid in het omgaan met de objecten te vergroten¹¹¹. Dit plan is opgesteld vanuit elk object, en de specifieke eisen ervan. Het is dus geen algemene leidraad die op alle objecten kan worden toegepast. Ook omdat het omgaan met objecten die worden opgesteld in een 'levend interieur' zal men anders met deze objecten moeten omgaan dan men objecten die in een museale opstelling staan. De objecten staan niet in stofvrije, afgesloten vitrines. Bij het omgaan met objecten is de context waarin het object staat heel belangrijk. Sommige objecten die open staan opgesteld zouden in principe beter afgesloten van de ruimte worden bewaard. Hierdoor verliest het object zijn betekenis, omdat het in zijn context moet worden geschouwd. Men zal dus ervoor kiezen de hele context te tonen, ook al is dit minder in het voordeel van het object.¹¹²

Indien een object een behandeling nodig heeft, zal men hiervoor beroep doen op een externe restaurator. De vereniging kiest ervoor om enkel te werken met erkende restauratoren. Men gebruikt de informatiebrochure 'Restauratieofferte' van het ICN voor het beoordelen van de aangeediende offertes, waarin men de aandachtspunten waarmee men rekening dient te houden bij het opstellen of ontvangen van een offerte¹¹³.

De behandelingen zijn vooral op preventie en conservatie gericht. Voor het textiel van het meubilair heeft men vrijwilligers in dienst die onder het toezicht van een textielrestaurator ingrepen uitvoert. Deze ingrepen, zoals het maken van stofhoezen, worden dus door een interne werking uitgevoerd. Deze uitgrepen worden vooral uitgevoerd op meubilair van staatsievertrekken. Het uitvoeren van deze behandelingen wordt niet gedaan door de representatieve functie van het meubilair te behouden, maar omdat dit soort meubilair vaker bekleed is met textiel.¹¹⁴ Deze ingrepen komen dus voort uit een zorg voor een meer gevoelig materiaal, en niet uit het behouden van het glorieuze uiterlijk van het meubilair.

¹¹⁰ Id.

¹¹¹ Nota collectiebeleid 2006-2009

¹¹² Correspondentie met Jorien Jas conservator Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen

¹¹³ <http://www.icn.nl/nl/kenniscentrum/collectiebehoud/restauratie-offertes>

¹¹⁴ Correspondentie met Jorien Jas conservator Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen

Conclusie

Het beheer van monumenten in Nederland is niet door een specifiek instituut ingevuld. De gebouwen die eigendom zijn van de staat worden door de Rijksdienst beheert, privé eigendommen door de eigenaars. Ook zijn er belangenverenigingen die zich inzetten voor het erfgoed in een bepaald gebied.

Geen enkele van deze organisaties heeft een gepubliceerde richtlijnen, zoals in Engeland wel het geval is bij English Heritage en The National Trust.

Bij het opstellen van een behandelingsvoorstel bij Monumentenwacht Nederland wordt er in de eerste plaats uitgegaan van de noden van het object. De bestemming van het interieur heeft ook een grote invloed hierop.

Bij de Rijksdienst wordt de graad van ingrijpen op het meubilair vooral bepaald door de bestemming van het gebouw. Omdat men zowel museale als openbare gebouwen in zijn beheer heeft, kan men geen rechtlijnige richtlijnen opstellen die toepasbaar is op elk geval. Bij deze dienst zal men dus vertrekken uit de bestemming, en welken eisen deze stelt aan het meubilair.

Bij het Geldersche Landschap en Geldersche Kasteelen en Vereniging Hendrik de Keyser vertrekt men eerder uit het object. In de praktijk zal ook de bestemming van het gebouw hierop een invloed hebben. Bij de kastelen die museaal ingericht zijn zullen er andere eisen worden gesteld aan het meubilair, als bij gebouwen die zullen worden verhuurd.

Men kan dus algemeen stellen dat vooral de bestemming van het gebouw de grootste invloed heeft op de uiteindelijke behandeling van het meubilair. Zelf wanneer men vertrekt van de noden van een object, zal dit steeds geplaatst moeten worden in het concept van de bestemming.

Wanneer een staatsruimte zijn representatieve functie nog steeds dient in te vullen, zoals de vergaderzaal van Paleis het Loo, en het Koninklijk Paleis van Amsterdam, zal deze wel van invloed zijn. Niet enkel het glorieuze uiterlijk zal in ere worden hersteld, ook het aspect van comfort en functionaliteit zal een grote invloed hebben op de behandeling.

3.5 België

De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML) voor Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, of de Commission Royale des Monuments, Sites et Fouilles (CRMSF) voor Wallonië staat in voor het adviseren van de minister die bevoegd is voor het onroerend erfgoed bij het beschermen of opheffen van een bescherming¹¹⁵. Ze kan ook op eigen initiatief advies geven over alles wat te maken heeft met de conservatie, restauratie, bestemming, verbouwing of beheer¹¹⁶. Deze commissies hebben dus een consulterende functie inzake het inschrijven als beschermd monument. Hun advies is hiervoor vereist, en ook voor het aanvragen van werken aan beschermde goederen¹¹⁷. Elk gewest heeft zijn eigen afdeling.

In het **Vlaams Gewest** is de commissie ook verantwoordelijk voor het advies over het roerend erfgoed dat deel uitmaakt van het monument. Bij het beslissen over een aanvraag of ontwerp werkt men samen met het agentschap Ruimte en Erfgoed.

Verder zijn er in Vlaanderen er vier overheidsdiensten die bevoegd zijn voor het onroerend erfgoed. Deze zijn het Departement Ruimtelijke ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed (RWO), onderverdeeld in drie agentschappen: het agentschap Ruimte en Erfgoed, het agentschap Inspectie RWO en het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE).

Het departement RWO ondersteunt de bevoegde minister bij het voorbereiden van het beleid en bouwt inhoudelijke expertise in omtrent deze beleidsthema's¹¹⁸.

Het agentschap Ruimte en Erfgoed staat in voor de beleidsuitvoering, de voorbereiding van de beschermingen en het beheer door het verlenen van vergunningen en premies¹¹⁹. Wanneer men het roerend erfgoed beschouwt zal men samen met de verantwoordelijke architect het dossier bekijken. Bij het behandelen van de objecten gebruikt men publicaties zoals 'Schoon Schip', van Monumentenwacht, of publicaties van het Faro over het omgaan met erfgoed. Men gaat hierbij eerst de te beschouwen objecten plaatsen in de context van het interieur, en onderzoeken wat de functie wordt van het interieur. Bij het ontsluiten van het behandelingsconcept zal men steeds rekening houden met de

¹¹⁵ <http://www.onroerenderfgoed.be/nl/index.cgi?id=796&nav=true>

¹¹⁶ http://www.onroerenderfgoed.be/nl/index.cgi?s_id=460&id=770&basis=|460|770

¹¹⁷ Le guide du propriétaire de monument, Brochure didactique à l'attention des propriétaires des bâtiments classés, DGATLP

¹¹⁸ http://www.onroerenderfgoed.be/nl/index.cgi?s_id=460&id=754&basis=|460|754

¹¹⁹ Id.

opgestelde richtlijnen, zoals die staan beschreven in de charters van ICOMOS en ICOM¹²⁰. Men volgt dus deze theoretische basis bij het vormen van een besluit.

Het **agentschap Inspectie RWO** ziet toe op de naleving van de reglementering omtrent het onroerend erfgoed¹²¹.

Het **VIOE** staat tenslotte in voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek naar archeologie, monumenten, landschappen en varend erfgoed¹²².

Het heeft als opdracht het onroerend erfgoed in Vlaanderen te onderzoeken. Dit onderzoek is beleidsgericht, het wordt uitgevoerd naar aanleiding van een concrete vraag of probleem. De resultaten kunnen ook op hun beurt het beleid oriënteren of heroriënteren.

Dit onderzoeksveld is ook heel breed, en men heeft hiervoor een brede waaier aan specialisten in dienst. Voor specifieke opdrachten waarvoor men de kennis zelf niet in huis heeft, wordt er met andere onderzoeksinstellingen of studiebureaus samengewerkt¹²³.

De studie van het historisch interieur is een voorbeeld van zo een thematisch onderzoek. Bij het onderzoeken van het monument zal men dit integraal benaderen, eerst wordt de indeling, organisatie van het gebouw, de afwerking en de inrichting grondig bestudeerd. Ook de functie en de betekenis van de interieurelementen wordt bestudeerd, en worden in hun context geplaatst¹²⁴.

Bij het onderzoeken van het interieur van monumenten heeft het VIOE de volgende opdrachten: het ontwikkelen van onderzoeksmodellen, het bundelen van wetenschappelijke kennis, ontwikkelen van een aangepaste methodologie, leveren van concrete adviezen¹²⁵.

Deze onderzoeken worden steeds gekaderd in een conservatieopdracht. Uit deze opdracht kan dan een conservatiemethode worden opgesteld. Op deze manier wordt het ontwikkelen van een aangepaste methodologie en het leveren van concrete adviezen ingevuld.

Men voert er drie verschillende soorten onderzoek uit. Er zijn de pilootprojecten, langlopende projecten waarbij producten en technieken in de praktijk kunnen worden getest op bruikbaarheid en efficiëntie. Ook ontwikkelingen en evoluties in de deontologie worden in deze projecten onderzocht.

¹²⁰ Correspondentie met Madeleine Manderyck, Ruimte en Erfgoed afdeling Antwerpen

¹²¹ http://www.onroerenderfgoed.be/nl/index.cgi?s_id=460&id=754&basis=|460|754

¹²² http://www.onroerenderfgoed.be/nl/index.cgi?s_id=459&id=466

¹²³ <http://www.vioe.be/nl/onderzoek>

¹²⁴ http://www.vioe.be/nl/index.cgi?s_id=6&id=53&basis=|6|48|106|53

¹²⁵ Id.

De onderzoeksoopdrachten zijn beperkte vooronderzoeken naar afwerkingslagen en opeenvolging van aankledingen van monumenten. De dringende conservatiewerken worden uitgevoerd op bedreigd erfgoed. Deze houden onder andere fixaties, consolideringen, behandeling tegen biologische aantasting, afdekken en evacuatie bij noodgevallen in¹²⁶.

Het beheer van monumenten wordt gedefinieerd als het maximaal behoud van onder andere materialen en het verzoenen van hedendaagse comfort- en veiligheidsvereisten met de oude structuren. Ook een gepaste herbestemming levert vaak een garantie voor het behoud¹²⁷. In dit beschermen en beheren van het monumenten is in het geval van een gemeubileerd gebouw ook de inboedel mee beschermd¹²⁸.

De **vzw Monumentenwacht** staat in voor het inspecteren van monumenten, waarna er een onderzoeksrapport wordt opgesteld. De bewaringstoestand van het volledige gebouw wordt onderzocht, evenals het interieur met eventuele mobiele objecten¹²⁹. Kleine noodherstellingen, conservatieve en exemplarische behandelingen worden direct uitgevoerd, indien dit nodig blijkt te zijn¹³⁰.

In het onderzoeksrapport staat een verslag van de staat van het monument, en ook aanbevelingen voor preventieve conservering, courant onderhoud en herstel. Men kan met dit rapport indien nodig naar een restaurator stappen die eventuele behandelingen kan uitvoeren.

Men heeft ook interieurwachters in dienst. Deze kunnen buiten de vaste interieuronderdelen ook een advies geven over de roerende onderdelen¹³¹. Op de site van de organisatie kan men ook verschillende informatiebrochures over het onderhoud van interieurelementen. Over het beheer van meubilair zijn er echter geen brochures. Voor het behoud van meubilair in de context van een representatieve ruimte heeft deze organisatie geen specifieke richtlijnen¹³².

Vzw Erfgoed Vlaanderen staat in voor het beheer en het ondersteunen van 13 zogenaamde 'probleemmonumenten'. Voor deze wordt er een gepaste oplossing

¹²⁶ http://www.vioe.be/nl/index.cgi?s_id=6&id=51&basis=|6|48|107|51

¹²⁷ http://www.onroenderfgoed.be/nl/index.cgi?s_id=462

¹²⁸ Conventie van Granada, Artikel 1. Voor de toepassing van deze Overeenkomst, wordt het begrip 'architectonisch erfgoed' geacht de volgende onroerende goederen te omvatten: 1. Monumenten: alle bouwwerken van opmerkelijk historisch, archeologisch, artistiek, wetenschappelijk, sociaal of technisch belang, met inbegrip van de bijbehorende uitrusting;

¹²⁹ http://www.monumentenwacht.be/nl/index.cgi?s_id=188

¹³⁰ http://www.monumentenwacht.be/nl/index.cgi?s_id=345&id=800&basis=|345|800

¹³¹ Id.

¹³² Emailcorrespondentie met Mvr. Veerle Meul, Adviseur Interieur, Monumentenwacht Vlaanderen vzw

gezorgd, en de monumenten worden ondersteund bij het invullen van de herbestemming en de restauraties¹³³.

Daarnaast is hun taak het laten kennismaken van het publiek met het erfgoed.

Bij het restaureren van een monument in hun beheer wil men dit steeds invullen met een gepast bestemming. De gerestaureerde site wordt ook opengesteld aan het publiek, waarbij men een groot belang hecht aan het educatieve deel van de openstelling¹³⁴.

Wanneer men het meubilair in een van deze monumenten moet behandelen, wordt dit altijd gedaan in samenspraak met en na advies van KCML, en met de verantwoordelijke restaurateurs. Dit wordt geval per geval bekeken. Men gaat dus de specifieke noden van elk interieur apart bekijken. Ook de soort ingreep die zal worden uitgevoerd wordt geval per geval bekeken. Men zal op sommige objecten sporen gebruik behouden, in andere gevallen zal men deze meer de nadruk leggen op het restaureren. Bij meubilair in staatsruimtes geeft men de voorkeur aan het behoud van het historisch uiterlijk¹³⁵.

Ook doordat de vzw slechts instaat voor een beperkt aantal monumenten, en nog een kleiner aantal historische interieurs is het opstellen van specifieke richtlijnen nog niet aan de hand geweest.

In het **Waals gewest** staat het Division du Patrimoine in voor het beheer en het handhaven van het gebouwde en natuurlijk erfgoed. Dit erfgoed krijgt indien nodig een nieuwe bestemming en past het aan, aan de behoeften van de maatschappij¹³⁶. Onder deze afdeling vindt men de '*Direction de la Protection*', het bestuur voor bescherming, en de '*Direction de la Restauration*', bestuur voor de restauratie. Deze administratie wordt ook geholpen door '*la Commission royale des Monumentes, Sites et Fouilles*' (CRMSF), de Koninklijke commissie voor monumenten, locaties en opgravingen.

Het doel van het *Division Patrimoine* is het verzekeren van het behoud van beschermde goederen in het kader van het maatschappelijke leven. Het staat ook in voor het sensibiliseren van het publiek door publicaties en manifestaties¹³⁷.

De **Division Patrimoine, Direction de la Restauration** staat in voor het uitvoeren van studies van monumenten, het uitvoeren van preventieve ingrepen, onderhoud en

¹³³ http://www.erfgoed-vlaanderen.be/nl/index.cgi?s_id=324

¹³⁴ http://www.erfgoed-vlaanderen.be/nl/index.cgi?s_id=311

¹³⁵ Emailcorrespondentie met Mr. Kristof Penders, vzw Erfgoed Vlaanderen

¹³⁶ <http://mrw.wallonie.be/DGATLP/DGATLP/Pages/DGATLP/PagesDG/Missions.asp>

¹³⁷ Le guide du propriétaire de monument, Brochure didactique à l'attention des propriétaires des bâtiments classés, DGATLP

restauraties. Voor het uitvoeren ervan heeft de eigenaar een erfgoed certificaat voor nodig, voorafgaand van een vergunning van stedenbouwkunde¹³⁸.

De dienst bestaat staat in voor het uitwerken van de restauratiedossiers. Ze adviseren over voorafgaande technische, archeologische studies. Ze volgt de werf op en ziet toe op het correct uitvoeren van de werken, en de opvolging van de toegekende subsidies¹³⁹.

Het bestuur bestaat uit verschillende cellen die elk een deel van de taak van het DdIR op zich neemt. Zo helpt de cel 'architectes' de eigenaars de eigenaars en de architecten bij het opstellen van de sanitaire fiche, verzekeren het opvolgen van de erfgoed certificaten, helpen bij het uitwerken van het restauratieproject, analyseren het dossier van overheidsopdrachten, en volgen de werkzaamheden van de restauratie op. Voor de uitvoering van het restauratieplan werkt men dus ment externe architecten.

Cel Restauratie van de Directie van Monumenten en Landschappen in het **Brussels Hoofdstedelijk Gewest** staat in voor de opvolging van de vergunningsaanvragen voor werken aan beschermde of op de bewaarlijst ingeschreven goederen¹⁴⁰. Ze verzekert verder ook een opvolging van de werken¹⁴¹. Dit kan enkel gebeuren wanneer de gebouwen een vergunning hebben die werd afgeleverd door een ambtenaar bij Stedenbouw, na een advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen.

Bij het uitwerken van een restauratieproject volgt men de volgende principes: er wordt een historische studie van het monument en zijn omgeving uitgevoerd, alsook een analyse van de huidige staat en identificatie van de oorspronkelijke elementen. De voorstelling van een project gebeurt op basis van de voorgaande studies. Bij het opstellen van interventies vertrekt men van minimale interventie. Men gaat eerder herstellen dan vervangen¹⁴².

Indien er roerende goederen aanwezig zijn in het gebouw, is de cel in principe hiervoor niet bevoegd. Men zal in het geval van aanwezig meubilair case per case bekijken. Dit wordt gedaan met de verantwoordelijke architecten of de verantwoordelijke restaurator. Ook wordt er soms een lastenboek omtrent het omgaan met monumenten van het KIK gevolgd.

¹³⁸ Le guide du propriétaire de monument, Brochure didactique à l'attention des propriétaires des bâtiments classés, DGATLP

¹³⁹ <http://mrw.wallonie.be/DGATLP/DGATLP/Pages/Patrimoine/Pages/Directions/Restauration.asp>

¹⁴⁰ <http://www.monument.irisnet.be/nl/resto/principe.htm>

¹⁴¹ <http://www.monument.irisnet.be/nl/resto/intro.htm>

¹⁴² <http://www.monument.irisnet.be/nl/resto/principe.htm>

Conclusie

Doordat het bestuur in België verdeeld is over de verschillende gewesten, is ook de erfgoedzorg meer verspreid. Dit geeft in de eerste plaats voor een minder transparant overzicht van de bevoegde instanties. De verschillende specifieke taken van de erfgoed instelling zijn in Vlaanderen ook nog opgesplitst.

Uit de praktijk blijkt dat men over het algemeen specifieke restauratierichtlijnen per beschouwd geval opstelt. Men lijkt niet te vertrekken uit de bredere context, of een interieur als geheel bij het opstellen van een behandelingsontwerp. Men vertrekt eerder uit de noden van een object, of vanuit de bestemming van het gebouw. Het kan dus worden gesteld dat de herbestemming of de bestemming de grootste invloed zal hebben op de soort behandeling. Bij gebouwen die worden gerestaureerd om een openbare of leef functie zullen vervullen zal het meubilair in het licht van dit gebruik een verder doorgedreven restauratie krijgen. Bij gebouwen die een museale functie krijgen zal het meubilair meer terughouden kunnen worden behandeld.

De overheidsinstellingen hebben een verschillende graad van het publiceren van hun manier van benaderen op hun website, maar buiten de vzw Monumentenwacht zijn er op het eerste gezicht geen publicaties met richtlijnen voor restauratie die specifiek voor een bepaald aspect van erfgoed zijn opgesteld. Maar ondanks het feit dat de vzw Monumentenwacht een interieurafdeling heeft, zijn er geen specifieke richtlijnen voor meubilair in staatsie vertrekken.

4. Case studies

4.1 Engeland

Brodsworth Hall

Brodsworth Hall is een Victoriaans buitenhuis dat in 1863 werd gebouwd in opdracht van Charles Sabine Thellusson. Het was ontworpen door de Italiaanse architect Chevalier Casentini. Het interieur heeft in de loop der jaren slechts enkele aanpassingen ondergaan in de 20^e eeuw, en is verder ongewijzigd gebleven¹⁴³. Door het verzakken van het huis en door het ontoereikend werken van het waterafvoersysteem is er verschillende jaren water langs de voorzijde van het gebouw gelopen.

Het interieur had onder deze structurele problemen, samen met blootgesteld te zijn aan zonlicht, stof en vuil en insectaantasting erg te lijden. Het textiel in het interieur was verbleekt en broos geworden. Het meubilair, schilderijen en verguldingen vertoonden barsten en alle objecten waren in een kwetsbare conditie¹⁴⁴.

Bij het verwerven van het pand in 1990 door English Heritage heeft men besloten het interieur te conserveren in de staat waarin het zich op dat moment bevond. Alle sporen van degradatie door gebruik en latere toevoegingen werden behouden en passief geconserveerd. Het doel was de degradatie te stoppen, maar het uiterlijk van het op dat moment te behouden. Ook moderne aanpassingen die in de 20^e eeuw werden aangebracht werden behouden. Men wou men een goed doorleefd Victoriaans huis tonen.

Om deze toestand te conserveren werd eerst de buitenschil van het gebouw gerestaureerd. De eerste stap was het verzekeren van een goed klimaat binnen. De ramen werden voorzien van een UV-werende filter, en de oude blinden werden vervangen¹⁴⁵.

Alle objecten werden gecatalogeerd en tijdelijk opgeslagen, terwijl het interieur werd behandeld. Het textiel werd ingevroren om insecten te doden. De wandbespanningen werden verder ook gereinigd en gefixeerd met een nylon tule. Behangpapier werd daar waar het naar omlaag hing gefixeerd, maar niet terug tegen de muur gehangen.

Het meubilair werd, net als alle objecten, afgestoft en een licht gereinigd. Verder werden losse onderdelen terug vastgezet, zodat deze structureel in orde waren. Oude reparaties werden behouden, als deel van de geschiedenis van het object. De bekledingen werden

¹⁴³ Moffatt Hazel, *Brodsworth Hall, Information for teachers*

¹⁴⁴ Hollinshead L., Wilcox K., *Brodsworth Hall, Information for tutors and students of tourism studies*

¹⁴⁵ Jeffrey Kate (ed.), *Brodsworth Hall*

net zoals de wandbespanningen overspannen met een nylon tule¹⁴⁶. Losschilferende polychromie werd ook gefixeerd. Blank hout werd afgewerkt met een lichte waslaag.



Figuur 16 kamer behouden zoals ze werd gevonden, bemerk het behangpapier

Buiten deze kleine ingrepen wil men door een goede *housekeeping*, huishouden en continue conservatie de huidige staat bewaren.

Er wordt wel gesteld dat, 'wanneer het verstaan over het huis vergroot, de richtlijnen voor de conservatie en presentatie zullen evolueren'¹⁴⁷.

Er wordt dus niet uitgesloten dat, wanneer er meer informatie zal zijn en men de geschiedenis meer gaat verstaan, er andere richtlijnen voor behoud kunnen komen. Dit sluit aan bij hun '*Conservation Principles*' dat het verstaan van de betekenis van een plaats vitaal is voor het formuleren van een behandeling.

Men maakt echter in hun behandeling geen onderscheid tussen de 'state rooms' en andere ruimtes. Men kan stellen dat het benadrukken van het verschil tussen deze van minder belang was bij de behandeling. Men kiest ervoor het meubilair te tonen in zijn 'gebruikte' staat¹⁴⁸. Deze denkwijze volgend is het normaal dat ook het *state furniture* zo wordt behandeld. De historische waarde die wordt behouden is de historische informatie over het gebruik en de gebruiksgeschiedenis van het interieur. Op de waarde van de representativiteit van het vergulde meubilair wordt er geen nadruk gelegd.

Het terughoudende karakter van het beheer komt ook terug bij The National Trust. Daar legt men ook de nadruk op het passieve behoud van de objecten en interieurs. De nadruk ligt bij hen ook op permanent onderhoud in plaats van op een verder doorgevoerde

¹⁴⁶ Moffatt, Walmsley en Hepplewhite, *Brodsworth Hall Education Centre, Information for teachers*

¹⁴⁷ Jeffrey Kate (ed.),

¹⁴⁸ emailcorrespondentie met Kenny Damian, textielrestaurator

restauratie van een afwerkinglaag of een textiel bekleding. Men zal echter niet altijd zover gaan zoals men doet in Brodsworth Hall, waar zelf afgepeld behang in die staat wordt gefixeerd.

Hampton Court

Hampton Court was in oorsprong een landhuis. Het werd in 1236 door de Knight Hospitallers van St John Jerusalem aangekocht en gebruikt als boerderij. In de 14^e eeuw was het gebouw al een halteplaats voor Koninklijke bezoekers. De omgeving begon al in de 14^e eeuw populair te worden bij de Koninklijke familie. Henry VII en de koningin hebben er verschillende keren geloged.¹⁴⁹

Thomas Wolsey was kardinaal en Lord Chancellor van Engeland geworden, en was een goede vriend en eerste minister van koning Henry VIII. Hij verbouwde het landhuis in een magnifiek bisschoppaleis in Tudor gotiek. Het werd gebruikt om belangrijke staatsdiplomaten te ontvangen en te entertainen¹⁵⁰. Het werd toen al gebruikt om de macht van de koning te tonen. Toen 1520 Henry VIII wou scheiden van Katharine van Aragon en hij geen toestemming kreeg van de paus viel Wolsey uit gratie en verloor hij zowel Hampton Court en zijn andere woonplaats aan de koning.¹⁵¹

Na de intrek van Henry VIII werd er veel geld gespendeerd in het verbouwen en vergroten van het paleis. Aan het eind van deze werken rond 1540 was het een van de meest moderne en magnifieke paleizen in Engeland. Ook werden de ruimtes nog verschillende malen heringericht. Na zijn dood in 1547 verbleven zijn drie kinderen, prins Edward, Mary en Elizabeth in het paleis¹⁵². Door de grote uitbreiding en investeringen in het gebouw door hun vader werd er door hen weinig toegevoegd. Het werd nog steeds gebruikt om hoge buitenlandse gasten te ontvangen en als ontspanningsplaats voor het hof onder het bewind van Elizabeth I (1558 – 1603)¹⁵³.

Ook onder James I (1603 – 1625) bleef het paleis als ontvangsthuis dienen. Charles I (1625 – 49) liet enkele ingrijpen uitvoeren om zijn populariteit te verzekeren. Hampton Court diende tijdens de Civiele oorlog in 1647 ook een tijd als gevangenis voor Charles I. In 1645 hadden de troepen van het Parlement het paleis overgenomen en de inboedel werd geïnventariseerd voor verkoop. Oliver Cromwell die regeerde van 1654 tot 58 reserveerde het paleis en een deel van de grootste schatten voor zichzelf. In 1660 kwam

¹⁴⁹ <http://www.hrp.org.uk/HamptonCourtPalace/HamptonCourtsorigin.aspx>

¹⁵⁰ http://www.bbc.co.uk/history/british/tudors/hampton_court_01.shtml

¹⁵¹ <http://www.hrp.org.uk/learninganddiscovery/Discoverthehistoricroyalpalaces/thebuildinghistories/HamptonCourtPalace/TheCardinalsworks.aspx>

¹⁵² <http://www.hrp.org.uk/learninganddiscovery/Discoverthehistoricroyalpalaces/thebuildinghistories/HamptonCourtPalace/Henrythemagnificent.aspx>

¹⁵³ <http://www.hrp.org.uk/learninganddiscovery/Discoverthehistoricroyalpalaces/thebuildinghistories/HamptonCourtPalace/HenrysheirsatHamptonCourt.aspx>

Charles II op de troon. Hij kwam enkel naar Hampton Court om Royal Council meetings bij te wonen¹⁵⁴. Na de troonsbestijging van William III en Mary II in 1689 werd Sir Christopher Wren gevraagd om Hampton Court te verbouwen. De werken duurden tot in 1694 toen ze werden gestopt bij de dood van Mary II. Ze werden hervat in 1697 door William Talman. Beiden verbouwden de façades en interieurs in barok¹⁵⁵. Na de dood van William III in 1702 werd het paleis gebruikt door Koningin Anne om te jagen op de domeinen, maar verkoos Windsor Castle en Kensington Castle.

Koning George I kwam in 1714 aan de macht. Hij verkoos zijn thuisplaats Hannover boven Engeland. Het huis werd gebruikt door de Prins en Prinses van Wales, de latere George II en koningin Caroline. Het circuit van de appartementen en het meubilair werden door Sir John Vanbrugh afgewerkt. De prins in 1717 werd verbannen van de Koninklijke paleizen door zijn vader. Deze wou zijn imago verbeteren en hield voor een tijd het hof in het paleis. Het na 1718 tot aan de dood van George I in 1727 werd nog weinig gebruikt. Na de kroning van George II keerde hij terug naar Hampton Court, en nam zijn intrek in de nieuwe appartementen. Er werden verder ook nog kamers toegevoegd voor de Koninklijke familie in 1732¹⁵⁶. Het paleis kreeg na de dood van koningin Caroline in 1737 een ander doel. Het werd ingedeeld in 'grace-and-favour' residenties voor mensen die deze mochten bewonen door hun grote dienst aan de kroon af het land.

In 1838 stelde koningin Victoria dat het paleis moest opengesteld worden voor het publiek. Mensen van hoge stand konden een korte toer maken tegen betaling. Hierdoor kwam er interesse om het te restaureren in zijn originele glorie. Tussen 1838 en 1851 werden de Great Hall, de Great Gatehouse en de hele west façade 'hersteld' in hun Tudor stijl. In een latere fase van de restauratie tussen 1875 en 1900 werd er meer aandacht gegeven aan het historische precedent. Vanaf 1970 werden er tentoonstellingen gegeven en werd er meer aandacht aan het publiek gegeven. In 1986 werd in een brand een groot deel van de appartementen van de Koning vernield. De heropbouw duurde 6 jaar. De appartementen van William II en de Koningin werden heringericht volgens de originele vorm en decoratie, en het meubilair werd terug geplaatst. Het bezoek werd meer geleid door verschillende routes doorheen het paleis te maken¹⁵⁷.

¹⁵⁴ <http://www.hrp.org.uk/learninganddiscovery/Discoverthehistoricroyalpalaces/thebuildinghistories/HamptonCourtPalace/TheStuartKings.aspx>

¹⁵⁵ <http://www.hrp.org.uk/learninganddiscovery/Discoverthehistoricroyalpalaces/thebuildinghistories/HamptonCourtPalace/WilliamandMary.aspx>

¹⁵⁶ <http://www.hrp.org.uk/learninganddiscovery/Discoverthehistoricroyalpalaces/thebuildinghistories/HamptonCourtPalace/QueenAnnetofinalroyalvisit.aspx>

¹⁵⁷ <http://www.hrp.org.uk/learninganddiscovery/Discoverthehistoricroyalpalaces/thebuildinghistories/HamptonCourtPalace/uptothepresent.aspx>

Vandaag is het paleis in beheer van Historic Royal Palaces, een zelfstandige instelling die instaat voor de onbewoonde Koninklijke paleizen. Men kan in het gebouw verschillende routes volgen waarin de geschiedenis van verschillende bewoners wordt getoond.

In het paleis zijn ook verschillende restauratie ateliers aanwezig die instaan voor het interieurtextiel en kostuums van de verschillende paleizen.

Bij het behandelen van de objecten wordt er steeds uitgegaan van een terughoudende behandeling, constant controleren van het klimaat. Bij het behandelen van objecten zal men zoeken naar de beste methode. Er wordt ook een grote nadruk gelegd op het voorafgaande onderzoek.

Ook heeft men veel aandacht voor educatie en informeren in het museum zelf.

Er wordt naast de gebruikelijke historische informatie ook geduid op de meer museale aspecten. Waar men een

bepaalde meting uitvoert, zoals het meten van stof, UV en temperatuur, wordt er hierover ook geïnformeerd. Daarnaast werken de restauratoren soms ook in situ in het paleis, en kan het publiek deze ook aanspreken om een vraag te stellen.



Figuur 17 'Please keep this blind closed Conservation light monitoring programme',

Er worden ook historische gebeurtenissen nagespeeld door acteurs in kostuum om een aspect van een gebeurtenis te belichten.

In het paleis is er ook een onderzoek gedaan naar het weergeven van de originele, niet verschenen kleuren van de wandtapijten. Met behulp van gekleurde lichtspots die op het wandtapijt worden gescheten worden de oorspronkelijke kleuren weergegeven.

Men toont zoals reeds gesteld verschillende interieurs van verschillende periodes. Hierbij is de oorspronkelijke indeling zoveel mogelijk gerespecteerd. Er wordt echter geen onderscheid gemaakt in het tonen of behandelen van meubilair dat een representatieve functie had. Men kan stellen dat het paleis is bedoeld als representerend, gezien zijn functie als ontvangstpaleis voor hoge gasten door de geschiedenis heen. De objecten in deze pronkruimtes zullen ook een rijkere afwerking hebben en hebben een waardevoller uiterlijk, zoals bedoeld. Deze rijke afwerking en versiering wordt echter op dezelfde terughoudende manier behandeld als ander historisch meubilair.

Conclusie

Ondanks het feit dat de Historic Royal Palaces geen eigen richtlijnen of werkwijze publiceert, kan men wel zien dat hun manier van benaderen heel parallel loopt met deze van The National Trust. Men werkt eerder conserverend, en er wordt een groot belang gehecht aan het passief behoud.

Door de uitgevoerde restauraties in de 19^e en 20^e eeuw, en het herbouwen van de afgebrande appartementen vertoont het interieur logischerwijs weinig sporen van degradatie.

Op het meubilair zijn deze sporen wel nog te zien in bijvoorbeeld de bekleding van een stoel. Deze bekleding wordt niet automatisch vervangen door een kopie, maar wordt geconserveerd op het meubel. Op sommige meubels werd wel een nieuwe bekleding aangebracht.



Figuur 18 bekleding met sporen van degradatie

This is Queen Anne's throne chair

It's so tempting to play the queen, but please do not touch this vulnerable throne chair.

Why not?

This beautiful throne chair is over 300 years old, so it is extremely fragile. The frame shows evidence of woodworm and the velvet is worn and has split in places. The age of the chair, together with 200 years of accumulated dust, means that even the lightest touch can cause damage to the fibres of the velvet. The frame could crumble, under the weight of even a small child.

The frame was carved in around 1680 and the 'Genoa' type velvet was woven in the 18th century at Spitalfields in the East End of London. This area was just beginning to earn its reputation as a centre of excellence for textile weaving.

How we care

Recent treatment has involved surface cleaning with a soft brush and low suction to remove dust, and stitched repairs using a fine silk thread. The velvet is now protected by a fine nylon net.

The cushion is the most vulnerable part of the chair and has had to be taken to pieces in order to insert a support before stitching it back together.

This treatment took our conservators approximately 300 hours and forms part of our regular care and conservation of the historic objects within the palaces.

Who we are

Historic Royal Palaces is the independent charity that looks after the Tower of London, Hampton Court Palace, the Banqueting House, Kensington Palace and Kew Palace.

Our conservators are often at work in the palace and will gladly answer any questions that you may have. Please look out for their 'Ask the Conservators' badges.

Thank you

We receive no funding from the Government or the Crown, so we depend on the support of our visitors, members, donors, volunteers and sponsors.

Your entrance ticket or membership directly contributes to conservation work like this. Thank you for helping us to conserve this great palace for future generations.

Who was Queen Anne?

Anne was a popular queen who reigned for 12 years from 1702-14. Her marriage to George, Prince of Denmark, was a happy one, but plagued by sadness and poor health. She had 17 pregnancies, but only five of her children were born alive. Of these, only one, a son, survived infancy but he died too, aged 11.

Figuur 19 informatiepaneel Hampton Court. Naast historische info legt men ook het behoud uit. Bemerkt de 'Ask the Conservators' werking

4.2 Frankrijk

Het kasteel van Versailles

In 1624 laat Lodewijk XIII in Versailles een klein jachtslot bouwen om te overnachten na het jagen. Het werd ontworpen door Philibert Le Roy. Het was een bescheiden slot met bescheiden bijgebouwen. Lodewijk XIII verbleef vaak in dit gebouw dat werd gebouwd voor een bescheiden hofhouding. Na de dood van de koning in 1643 duurde het tot 1651 eer Lodewijk XIV het voor het eerst bezocht. Pas in 1661 trok de koning de politieke macht naar zich toe, na het overlijden van zijn adviseur Kardinaal de Mazarin. De eerste vergrotingswerken werden vanaf 1668 gevoerd onder leiding van de architect Le Vau¹⁵⁸. Er werden verschillende vergrotingswerken uitgevoerd. Er werden in er tuin van het kasteel verschillende grote feesten gehouden, waarbij Lodewijk XIV zelf optrad. Het motief van de zon werd overal herhaald in het gebouw en de tuinen. In 1675 werden de werken overgenomen door Hardouin-Mansart, die de opvolger van Le Veau, François d'Orbay opvolgde. Deze werd opnieuw aangesteld om het kasteel uit te breiden en te versieren. Lodewijk XIV was bijzonder tevreden van Mansart en benoemde hem een Chevalier de Saint-Michel in 1693, wat een bijzondere eer was voor een artiest¹⁵⁹. Aan het eind van zijn regeringsperiode trok de koning zich meer terug in het meer intieme Le Grand Trianon, dat ook door Mansart werd ontworpen in 1687¹⁶⁰. Dit was een klein, intiem paleis dat werd gebouwd achteraan in de immense tuin van Versailles. Hij stierf in Versailles in 1715.

Lodewijk XV betrok het paleis terug in 1722 met zijn regering¹⁶¹. Onder hem werden er opnieuw verschillende alteraties aangebracht, waaronder een opera in de rechtervleugel die door Ange-Jacques Gabriel werd ontworpen. Voor zijn maîtresse Madame de Pompadour liet hij Le Petit Trianon bouwen.

Lodewijk XVI besteeg de troon in 1774. Hij hield niet zo van het hofceremonieel. Door de zware kosten van de 7 jarige oorlog werd het plan de voor gevel te veranderen niet volledig uitgevoerd. In het park liet hij voor Marie Antoinette een klein dorpje bouwen naast het Petit Trianon, waar ze zich in rust kon terugtrekken¹⁶².

In 1789 werd het paleis bestormd door het volk, en werd de Koninklijke familie gedwongen naar Parijs te vertrekken¹⁶³. Hierna bleef het paleis een tijd onbewoond. Na

¹⁵⁸ <http://en.chateauversailles.fr/history/versailles-during-the-centuries/the-palace-construction/louis-le-vau-1612-1670>

¹⁵⁹ <http://en.chateauversailles.fr/history/versailles-during-the-centuries/the-palace-construction/jules-hardouin-mansart-1646-1708>

¹⁶⁰ <http://en.chateauversailles.fr/grand-trianon->

¹⁶¹ <http://en.chateauversailles.fr/history/court-people/louis-xv-time/louis-xv>

¹⁶² <http://en.chateauversailles.fr/marie-antoinettes-estate>

¹⁶³ <http://en.chateauversailles.fr/history/court-people/louis-xvi-time/louis-xvi/louis-xvi/the-french-revolution-the-last-years-of-louis-xvi-1>

het uitroepen van de republiek werd de inhoud geïnventariseerd en geveild. Een deel hiervan werd naar het Louvre gebracht, en de Engelse Koninklijke familie en edelen kochten een groot deel. Het diende een tijd als Musée central des arts de Versailles van 1896, en een jaar later besloot het Directoire er het Musée de l'Ecole Française onder te brengen¹⁶⁴.

Na de kroning tot keizer overwoog Napoleon om in het kasteel in te trekken, en liet door de architect Fontaine plannen maken voor een verbouwing. Hij liet echter het kleinere Grand Trianon, waar hij vaker verbleef, verbouwen en herinrichten¹⁶⁵.

Onder de regering van Louis Philippe liet deze in 1833 een museum 'A toutes les Gloires de la France', voor alle glorie van Frankrijk, inrichten in het kasteel¹⁶⁶. Er werden alle grote namen van de kunst, wetenschap, literatuur en politiek getoond.

In 1870 werd het kasteel ingenomen door de Pruisische troepen en diende het als Duits hoofdkwartier¹⁶⁷. Na de vrede met Duitsland zetelde de Franse regering in het kasteel. Een ander deel werd tijdens de burgeroorlog ingericht als veldhospitaal.

Rond 1900 werd het kasteel door de nieuwe conservator Pierre de Nolhac gereconstrueerd¹⁶⁸. Na de WOII werden de restauraties verder gezet, die nu nog worden

voortgezet. Het meubilair wordt nog steeds gezocht door de Vrienden van Versailles, die zich hiervoor onder andere inzetten¹⁶⁹.



In het kasteel kan men de Koninklijke appartementen en kleinere appartementen met het kostbare meubilair bezichtigen. Daarnaast is er het Grand en Petit Trianon, met de appartementen van respectievelijk Napoleon Bonaparte en Marie Antoinette. De kamers worden in hun originele opeenvolging getoond en zijn ingericht met het oorspronkelijke meubilair.

Figuur 20 De spiegelzaal

¹⁶⁴ <http://en.chateauversailles.fr/history/the-significant-dates/most-important-dates/1797-creation-of-the-special-museum-of-the-french-school>

¹⁶⁵ "Versailles, Château de," Encarta® - Encyclopedie® 2000 - Winkler Prins. ©

¹⁶⁶ Id.

¹⁶⁷ Id.

¹⁶⁸ <http://en.chateauversailles.fr/discover-the-estate/the-palace/the-palace/museum-of-the-history-of-france/museum-of-the-history-of-qto-all-the-glories-of-franceq-1>

¹⁶⁹ <http://www.amisdeversailles.com/#/public-contenu-Societe-c-Mission>

De interieurs van de appartementen worden getoond in hun originele opeenvolging en invulling voor zover mogelijk. Men kan de onderlinge relatie van de kamers en dus de bredere context volgen.

Bij het bezoeken van het kasteel is het duidelijk dat het aspect van glorie en het rijkelijke uiterlijk van de kamers nog steeds van groot belang is. De interieurafwerking oogt recent zonder veel sporen van degradatie, wat waarschijnlijk ten dele ligt aan de nog recente restauraties.

Ook het meubilair wordt getoond in een staat die als nieuw kan worden begrepen. Veel meubels zijn duidelijk voorzien van een nieuwe bekleding. Bij enkele meubels kan men wel sporen van degradatie zien. Dit is vooral het geval bij tapisserieweefsels.

Ook de afwerkinglaag van het meubilair draagt geen duidelijke sporen van degradatie.

Men kan hieruit afleiden dat het tonen van het oorspronkelijke glorieuze uiterlijk van het interieur en het meubilair van belang is bij het vormen van het beeld van de appartementen. Het behoud van deze betekenis is dus een belangrijk deel van de behandeling. Hierdoor wordt de nadruk gelegd op het behoud van het oorspronkelijke uiterlijk, en het tonen van de context waarvoor deze werden gemaakt. Het representatieve aspect van het uiterlijk van het meubilair en interieurs heeft dus een grote invloed op de behandeling.

Anders dan in Engeland wordt er nauwelijks geïnformeerd over de uitgevoerde behandeling of restauraties. De informatiepanelen geven voornamelijk de historische uitleg. Voor een getraind oog komt dit vreemd over om bijvoorbeeld een tapijt te zien dat geen sporen van degradatie vertoont met een begeleidende tekst die zegt dat het in de 17^e eeuw werd gemaakt. Een tapijt dat oorspronkelijk is zou zware sporen van degradatie vertonen. Ook werden sommige meubels afgedekt met een plastic beschermhoes. Dit geeft een erg storend zicht. Deze plastic hoes oogt erg storend, en niet al het meubilair is afgedekt met een stofhoes.



Figuur 21 Sofa uit de slaapkamer van de Koningin

Het aspect conservering waar in Hampton Court een grote nadruk werd op gelegd, is iets dat in Versailles niet te zien is. Niet alle ramen zijn voorzien van blinden, of UV werende folie. Ook komt men in Le Grand Trianon direct van de historische ruimtes uit een buitenruimte. Deze opeenvolging is inderdaad een deel van het ontwerp, en men kan zo het meer open wonen begrijpen. De invloed hiervan op de collectie is natuurlijk minder positief.

Conclusie

Zoals gesteld is het behoud van het aspect van het glorieuze uiterlijk een grote reden in het kasteel van Versailles. Het interieur en het meubilair worden behouden in hun originele context, en het tonen van deze context is een belangrijk aspect bij de beeldvorming.

Bij de behandeling worden sporen van degradatie gerestaureerd en wordt de bekleding van een stoel vervangen door een kopie van hoge kwaliteit.

In de publicatie '*The authenticity of French Furniture: interpretation and preservation issues*' wordt de curator van het kasteel van Fontainebleau, Yves Carlier geciteerd. Hij stelt zich de vraag 'of het beter is om het gedegradeerde uiterlijk te bewaren of het te vervangen met een nieuw materiaal dat zo accuraat mogelijk het origineel aspect reproduceert. Een paleis zoals Fontainebleau willen de mensen de plaats zien zoals het was toen het bewoond werd door Napoleon. Men wil de atmosfeer van die tijd en luxe voelen. Daarom wordt er gekozen het originele uiterlijk te recreëren, prioriteit gevend aan dit aspect van authenticiteit boven de authenticiteit van elk apart materiaal. Men zal het

origineel materiaal behouden en de behandeling grondig documenteren. In museums zal het meubilair dan getoond worden als een historisch document dat uit zijn oorspronkelijke context is gehaald. Men wil daar niet het oorspronkelijk uiterlijk van een bepaald interieur recreëren, maar het origineel materiaal behouden.¹⁷⁰

Hieruit blijkt dat deze wijze van benaderen niet enkel in het kasteel van Versailles wordt gebruikt, maar dat deze typisch is voor de meer grote kastelen in Frankrijk. Anders dan in Engeland is het aspect van glorie en het weergeven van het oorspronkelijke uiterlijk van groter belang dan het behoud van het interieur als historisch document.

Het behoud van oorspronkelijke elementen van een meubel als historisch document wordt niet op het meubel zelf gedaan, maar worden passief in een depot bewaard, zoals reeds gesteld in hoofdstuk 3.2.



Figuur 22 Zetel uit Musée des Arts Décoratifs, behoud van degradatiesporen

Men kan ook de lijn trekken tussen deze benadering, en die van het Mobilier National. Bij de laatste is het behoud van het aspect van glorie en representativiteit ook een belangrijk element. Men zal echter minder ingrijpend behandelen, gezien de functionaliteit niet meer van belang is bij het meubilair in deze museaal ingerichte kastelen.

Ondanks deze museale bestemming van het gebouw, is het representatieve aspect nog steeds heel belangrijk, en wordt deze bewaard. Door deze bestemming is het behoud van functionaliteit en comfort niet van belang, en zijn de behandelingen vooral gericht op het behoud van het uiterlijk van het meubilair.

¹⁷⁰ Yves Carlier, pers. Comm. 2002. Vrij vertaald uit: Stéphanie Rabourding-Auffret. *The authenticity of French furniture: interpretation and preservation issues.*

4.3 Duitsland

Schloss Charlottenburg

Het slot werd tussen 1695 en 1699 gebouwd als zomer residentie door Johann Arnold Nering voor Sophie Charlotte, echtgenote van Frederick III, het staatshoofd van Brandenburg¹⁷¹. In 1701 werd het uitgebreid onder leiding van Eosander von Göthe.¹⁷² Na de dood van Frederick III werd hij opgevolgd door zijn zoon Friedrich Wilhelm I, die geen grote uitbreidingen liet aanbrengen. Tussen 1740 en 1747 werd het bewoond door Frederik de Grote. Er werden opnieuw verbouwingen uitgevoerd, onder leiding van Georg Wenzeslaus von Knobelsdorf¹⁷³. Na het beëindigen van de werkzaamheden aan het slot Sansoucci in 1747 bracht Frederick de Grote weinig tijd meer door in Charlottenburg. In 1786 werd hij opgevolgd door zijn neef Frederick Willem II die in de voormalige zomerkwartiers als winterkamers liet inrichten. Zijn zoon Frederick Willem III verbleef tijdens zijn leven in de oostvleugel van het gebouw. Frederick Willem IV leefde tijdens zijn regeerperiode, tussen 1840 en 1861, in het paleis. Hierna was Frederick II de enige Koninklijke bewoner van het gebouw tot in 1888.

Tijdens de tweede Wereldoorlog in 1943 werd het slot gebombardeerd en zo goed als volledig vernietigd. Het werd terug opgebouwd in de jaren 50 en het meubilair dat in veiligheid stond werd teruggeplaatst¹⁷⁴. Tussen 2004 en 2006 werd gebruikt als zetel van de President van Duitsland tijdens de renovatie van Schloss Bellevue.

Schloss Charlottenburg wordt vandaag beheerd door de 'Stiftung der Preussische Schlösser und Gärten', en als museum opengesteld.

Zoals gesteld is het slot na de tweede Wereldoorlog heropgebouwd. Het gehele interieur werd hersteld in zijn originele glorie. Het meubilair dat gered was, doordat het tijdens de oorlog in een depot werd opgeslagen, werd terug geplaatst in het interieur. Doordat de stichting een eigen afdeling heeft die instaat voor het maken van reconstructies van het interieurtextiel kon men volgens de plannen en door de nog aanwezige bekleding op het meubilair deze reconstrueren.

Conclusie

Wat men dus te zien krijgt is een nieuw interieur dat naar het voorbeeld van het origineel werd heropgebouwd. Het tentoongestelde meubilair is echter het originele.

¹⁷¹ <http://www.aviewoncities.com/berlin/charlottenburg.htm>

¹⁷² Id.

¹⁷³ <http://www.berlin-tourist-information.de/cgi-bin/sehenswertes.pl?id=13357&sprache=english>

¹⁷⁴ Id.

Op sommige van dit meubilair zijn er sporen van degradatie te zien. Andere stoelen waren wel voorzien van een nieuwe bekleding.

Door het opstellen van dit gedegreerde meubilair, krijgt men in sommige ruimtes een groot verschil tussen het nieuwe interieur en het meubilair.

Dit verschil geeft een duidelijk, en dus eerlijk, beeld van wat er nieuw is. Dit groot verschil in uitzicht kan het begrijpen van de context ook wel in de weg staan. Een leek zal de eenheid van het meubilair en de kamer misschien minder snel verstaan door dit verschil in uitzicht.



Figuur 23 Nieuw gestoffeerde kamer

Schloss Sanssouci

Het slot werd gebouwd tussen 1745 en 1747 gebouwd als zomerpaleis voor Frederick de Grote om te kunnen ontsnappen van het Berlijnse hof¹⁷⁵. Het ligt net buiten Berlijn in Potsdam. Het ontwerp werd samen met de koning en de architect Georg Wenzeslaus von Knobelsdorf ontworpen¹⁷⁶. Na 1763 werd er in het park het Neues Palais gebouwd, een gigantisch barok paleis¹⁷⁷. Dit paleis had een representatieve functie en werd gebouwd om de macht van Frederick de Grote te etaleren¹⁷⁸. Dit stond in groot contrast met het informele Sanssouci. Men kan de link leggen met Versailles, waar het Les Trianons dezelfde karakter hebben als Sanssouci. Hoewel de bouwvolgorde omgekeerd is:

¹⁷⁵ <http://www.spsg.de/index.php?id=163>

¹⁷⁶ <http://www.potsdam.de/cms/beitrag/10000163/34080/>

¹⁷⁷ Advisory Body Evaluation Unesco 1990, 1992, 1999

¹⁷⁸ <http://www.spsg.de/index.php?id=1661>

Sanssouci werd gebouwd als een geheel met het park, terwijl le Grand et Petit Trianon bedoeld was om te kunnen ontsnappen van het kasteel van Versailles.

Onder Frederik Willem IV van Pruisen werd het tussen 1826 en 1829 uitgebreid met een klein neoclassicistisch kasteel Charlottenhof, ontworpen door Karl-Freidrich Schinkel¹⁷⁹. Potsdam was met al zijn paleizen de favoriete woonplaats van de Koninklijke familie tot na de Eerste Wereldoorlog. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg het een toeristische bestemming.

Het slot staat samen met de parken en de andere paleizen onder bescherming van Unesco sinds 1990. Het wordt door de organisatie omschreven als *'Paleizen en parken van Sanssouci, die vaak als „het Versailles van Pruisen“ bestempeld worden, zijn een synthese van de diverse kunstrichtingen uit Italië, Engeland, Vlaanderen, Parijs en Dresden. Het geheel is een treffend voorbeeld van architectonische creaties en landschapsvormgeving geassocieerd met het monarchale concept van macht in Europa.'*¹⁸⁰

in 1927 kwam het in het beheer van het SPSG, met als bedoeling de paleizen open te houden als 'museumpaleizen'.¹⁸¹

Het slot Sanssouci en het Neues Palais zijn, in tegenstelling van het Schloss Charlottenburg, onbeschadigd gebleven tijdens de oorlogen. Men kan dus in principe de originele interieurs bezichtigen. Ook het meubilair werd tijdens de oorlog in veiligheid gebracht, en is nog origineel.

Conclusie

Wanneer men de link legt tussen het kasteel Versailles, met les Trianons als rustpunt; en het Schloss Sanssouci, met het representatieve Neues Palais, kan men toch besluiten dat ondanks de andere opvatting en bouwvolgorde, er overeenkomstige punten zijn. Men kan deze gebruiken om het verschil in behandelingswijze tussen Frankrijk en Duitsland te bekijken. Wanneer men het interieur van het kasteel van Versailles vergelijkt met dat van het Neues Palais, kan men het verschil in de wijze van behandelen zien. Het representatieve uitzicht van de glorieuze interieurs wordt in Versailles behouden als deel van de waarden die worden getoond. Meubilair wordt opnieuw bekleed en gepolychromeerd. Het glorieuze uiterlijk van het kasteel tonen is dus een deel van het uitgangspunt bij behandelen.

¹⁷⁹ Advisory Body Evaluation Unesco 1990, 1992, 1999

¹⁸⁰ Id.

¹⁸¹ <http://www.spsg.de/index.php?id=49&sessionLanguage=en>

In het Neues Palais is dit aspect minder geaccentueerd. De kamers zijn behouden in de staat die als origineel wordt beschouwd, maar de ingrepen op de objecten zijn minder vergaand. Sommige historische stoelbekledingen worden behouden op het meubel zelf, en gerestaureerd. Andere zijn dan weer voorzien van een nieuwe bekleding. Ook bij de wandbespanning kan men zowel nieuwe wandbespanningen zien, alsook exemplaren die sporen van degradatie vertonen. Deze sporen van degradatie komen ook terug op de wandbeschilderingen in sommige kamers.

Tijdens het bezoek aan het Neues Palais krijgt het publiek pantoffels aan, om de vloeren te beschermen.

Het representatieve aspect van het paleis wordt bij het behandelen niet behouden. Het meubilair wordt behouden als historische bron.



Figuur 24 Sporen van degradatie op wandbespanning



Figuur 25 Pantoffels ter bescherming van de historische vloer

4.4 Nederland

Paviljoen Welgelegen

Het Paviljoen Welgelegen werd in opdracht van de rijke bankier Henry Hope gebouwd. Het is ontworpen door Dubois en Michel de Triquetti, en werd voltooid in 1789. Het was bedoeld om de grote kunstcollectie van Hope in tentoon te stellen. Onder het Franse bewind werd Lodewijk Napoleon tot koning van Nederland benoemd, en nam hij intrek in Welgelegen. Na de val van het Franse empire werd het eigendom van het Koninkrijk der Nederlanden. Tot aan haar dood in 1820 werd het huis bewoond door prinses Wilhelmina van Pruisen. Koning Willem I gaf het huis een museale functie en het werd het museum van Levende Nederlandsche Meester. Later werden er nog verschillende andere musea in gehuisvest. In 1930 kwam het pand in handen van de Provinciale Staten van Noord-Holland¹⁸². In 1942 werden de historische kamers gesloten voor het publiek en had het enkel nog een functie als Provinciehuis.

De restauratie van het pand bestaat uit drie fasen. De eerste fase is het restaureren van het interieur. Het doel was om het interieur van de Statenzaal en de zogeheten koffiekamers terug in de staat van 1788 te brengen.

Voorafgaand werd er een bouwhistorisch en verftechnisch onderzoek uitgevoerd. In praktijk hield de restauratie het vrijleggen van de kolommen om de oorspronkelijke marmering terug te krijgen, het restaureren van de parketvloeren, het inplanten van moderne installaties en het reconstrueren van de daklantaarns in¹⁸³.

In de tweede fase ging men over tot de aanschaf en restauratie van de inventaris van het meubilair. Er werd modern meubilair aangeschaft voor in de Statenzaal. Verder werde er ook een prijsvraag uitgeschreven voor het ontwerpen van een nieuwe kroonluchter, die dan door een kunstenaar werd ontworpen¹⁸⁴.

Het historische meubilair van het gebouw werd onderverdeeld in kavels, en deze werden verdeel onder verschillende meubelrestauratoren.

Bij het verdelen van de kavels werd er bestek opgesteld met de precieze definiëring van de te hanteren werkwijze per categorie en de omschrijving van de taak.

Het historisch meubilair werd opgedeeld in verschillende categorieën, de *museale objecten*, de *historisch waardevolle objecten*, *gebruiksobjecten* en de *toegevoegde objecten*. De behandeling van het meubilair was afhankelijk van de categorie.

¹⁸² <http://fotostudiohaarlem.nl/paviljoenwelgelegen.htm>

¹⁸³ <http://www.royalhaskoningbm.com/nl-nl/Nieuws/Pages/LaatstefaserestauratieprovinciehuisPaviljoenWelgelegengestart.aspx>

¹⁸⁴ Id.

Bij de *museale objecten* lag het accent op het behoud van de kunst- en cultuurhistorische aspecten en was de behandeling in hoofdzaak conserverend en gebaseerd op onderzoek naar het oorspronkelijke concept: constructie, toegepaste methoden en technieken, en afwerking¹⁸⁵. Deze meubels kregen een bekleding van echte zijde en een stoffering van schuimrubber. Ze worden bewaard in een aantal kamers die een museale invulling kregen¹⁸⁶. De nadruk lag op het conserveren en tonen van het oorspronkelijke concept¹⁸⁷. Bij de *historische waardevolle objecten* lag het accent ligt op het beleven van de kunst- en cultuurhistorische aspecten, de behandeling was naast conserveren tevens restaureren. De stoffering werd hersteld om voldoende zitcomfort te geven. Er werden hoge eisen gesteld aan stabiliteit, representativiteit en toepasbaarheid omdat zij zoveel mogelijk de oorspronkelijke gebruiksfunctie behouden terwijl de authenticiteit van de meubelen bewaard dient te blijven¹⁸⁸.

Bij de *gebruiksobjecten* lag de nadruk op het restaureren van deze meubelen. Er werden hoge eisen gesteld met betrekking tot stabiliteit, zitcomfort, representativiteit en toepasbaarheid omdat zij zoveel mogelijk de oorspronkelijke gebruiksfunctie behouden¹⁸⁹. De zitting werd als nieuw gestoffeerd met paardenhaar. De constructie werd in orde gemaakt en ze kregen een nieuwe polychromie, boven het bestaande lagenpakket¹⁹⁰. De *toegevoegde objecten* zijn deze die in de 19^e en 20^e eeuw zijn toegevoegd, deels afgestemd op oorspronkelijke interieuronderdelen. Er werd extra aandacht geschonken aan het behoud van de historische samenhang tussen deze latere aanvullingen en reeds bestaande interieur onderdelen¹⁹¹.

De taken werden onderverdeeld onder de *houtrestaurator* die instaat voor 'rompen, constructies, fineerwerk, vernis en was'; de *restaurator beschilderde objecten* voor 'polychromie en verguldingen'; de *metaalrestaurator* voor het 'beslag en mechanieken' en de *stoffeerder* voor 'stofferingen van zitmeubelen en bedden'¹⁹².

Verder was reversibiliteit en terughoudendheid van de behandelingen erg belangrijk. De werkwijze werd ook per discipline op elkaar afgestemd om eenheid na te streven. De regels en intentieverklaringen die werden gevolgd waren deze van de Ethische Code van

¹⁸⁵ Bestek Meubelrestauratie kavels 1 t/m 10

¹⁸⁶ Lezing 'De restauratie van de geschilderde stoelen uit paviljoen Welgelegen'

¹⁸⁷ Bestek Meubelrestauratie kavels 1 t/m 10

¹⁸⁸ Id.

¹⁸⁹ Id.

¹⁹⁰ Lezing 'De restauratie van de geschilderde stoelen uit paviljoen Welgelegen'

¹⁹¹ Bestek Meubelrestauratie kavels 1 t/m 10

¹⁹² Id.

de ECCO¹⁹³. In deze staan de verbintenissen waaraan de restaurator moet aan voldoen naar het culturele erfgoed toe, maar ook naar de eigenaars, collega's en het beroep.

Tijdens het restauratieproces werd er nog een categorie meubilair opgesteld, de *eregalerij meubels*. Deze waren bedoeld om op het object een uitgebreider onderzoek uit te voeren, en dit te tonen aan het publiek. Een poot en een halve zitregel werden blootgelegd tot op de oorspronkelijke laag. Er werd ook een onderzoek gedaan naar de originele bekleding, en er werd een nieuwe stoffering aangebracht die zo dicht mogelijk de originele benaderd¹⁹⁴.

Ook de verschillende soorten behandelingen werden gedefinieerd. Het verschil tussen conserveren van de afwerkingen, het restaureren van de afwerking en het reconstrueren van de afwerkingen werd uitgebreid beschreven.

Conclusie

Bij het opstellen van het bestek werden alle aspecten van de behandeling van het meubilair theoretisch heel specifiek gedefinieerd en uitgewekt. Elk soort meubel, de bij horende functie ervan en de praktische invulling van de behandeling werden nauwkeurig beschreven.

De bestemming van het meubel in het interieur lag dus aan de grond van welke behandeling dit kreeg. Bij de museale objecten werkte men meer terughoudend dan bij de gebruiksobjecten. Bij deze gebruiksobjecten is het functioneel gebruik en comfort een primaire eis. Ook de representatieve functie is een factor bij de behandeling. Het meubilair staat in een gebouw dat dienst doet als zetel van de overheid, en vervult dus nog steeds zijn functie aldaar. Doordat het gebouw deze overheidsfunctie heeft, was de factor van het representatieve uiterlijk van



Figuur 26 Hergestoffeerd en gepolychromeerd meubel

¹⁹³ Ethische Code ECCO in bijlage

¹⁹⁴ Lezing 'De restauratie van de geschilderde stoelen uit paviljoen Welgelegen'

grote invloed. Niet enkel de meubels maar ook de polychromie in het interieur werden herschilderd in de oorspronkelijke kleuren. Het behoud van het rijkelijke uitzicht was dus van groot belang.

In het geval van de polychromie werd het meubilair dus overschilderd in de toestand die door onderzoek als de oorspronkelijke werd bestempeld. Deze nieuwe polychromie werd aangebracht boven de bestaande lagen, met het argument dat de lagenopbouw behouden moet worden. Door de vele aanwezige lagen zijn echter de scherpe lijnen van het houtsnijwerk verloren gegaan, en oogt de beschildering wat slordig door het ontbreken van deze scherpe aflijning.

De eregalerij meubels zijn zoals gesteld blootgelegd tot op de oorspronkelijke laag op een poot en een halve regel. Deze beslissing werd na het opstellen van het bestek genomen, getuige dat het niet in dit bestek werd opgenomen.

Deze interventie oogt heel vreemd, zeker omdat de huidige en de oorspronkelijke polychromie ver van elkaar liggen qua kleur. Hierdoor krijgen de meubels een soort van educatieve functie, het tonen van de originele polychromie. Men kan zich afvragen of het gebruiken van deze historische meubels hiervoor, en de manier waarop, wel ethisch te verantwoorden is. Het meubilair krijgt door deze ingreep een soort 'clownesk' uiterlijk. Men kan zich afvragen of het tonen van deze informatie niet op een andere manier kan gebeuren.



Figuur 27 Linkervoorpoot werd blootgelegd. De rest van de stoel is grijs geschilderd. Men kan stellen dat de uitwerking van het bestek heel gedetailleerd is gebeurd. Alle meubels werden opgedeeld in categorieën volgens hun bestemming. Ook de verschillen in behandeling, met de praktische invulling ervan. Enkel bij het uitvoeren van de behandelingen kan men zien dat het behaalde resultaat niet het niveau haalt van het uiterlijk van een historisch meubel dat zijn oorspronkelijke polychromie nog heeft. Door de aanwezigheid van de verschillende lagen is deze opbouw te dik geworden, en verliezen de polychrome meubels hun verfijnde aflijning.

Koninklijk Paleis Amsterdam

Het Koninklijk Paleis op de Dam is in oorsprong ontworpen als stadhuis. Het werd ontworpen door Jacob van Campen en werd in 1655 ingewijd. Pas 10 jaar later was het gebouw volledig klaar. Aan het interieur werd nog verder gewerkt tot in het begin van de 18^e eeuw¹⁹⁵.

In 1808, toen Nederland onder Frans bewind kwam, nam Lodewijk Napoleon zijn intrek in het gebouw¹⁹⁶. Het interieur werd zo aangepast dat het aansloot bij het vereiste hofceremonieel. De herinrichting gebeurde onder leiding van de architect Thibault¹⁹⁷. Het werd verbouwd van een stadhuis tot een Koninklijk Paleis in Empirestijl en werd ingericht met kostbare empiremeubels. Al dit meubilair is sindsdien in het paleis blijven staan¹⁹⁸.

In 1813 kwam het paleis terug in de handen van Amsterdam en neemt Koning Willem I er zijn intrek.

In de twintigste eeuw werd het gebouw verschillende malen ingrijpend gerestaureerd. De aanpassingen die onder Lodewijk Napoleon werden uitgevoerd werden hierbij verwijderd. De 17^e eeuwse elementen werden gereconstrueerd om het terug brengen naar staat van die periode¹⁹⁹. Het meubilair werd wel behouden. Hierbij werd geen rekening gehouden met het feit dat het nog werd gebruikt voor tijdelijke bewoning en Koninklijke representatie.

Vandaag de dag wordt het gebruikt bij staatsbezoeken en statige recepties en feesten. Wanneer het niet wordt gebruikt door de Koninklijke Familie wordt het opengesteld voor publiek door de Stichting Koninklijk Paleis. Het heeft in hoofdzaak een representatieve functie²⁰⁰.

Om hoge gasten in een gepaste omgeving te kunnen ontvangen werd er besloten om het gebouw te restaureren en renoveren om deze functie terug ten volle mogelijk te maken. De restauratie gebeurde onder leiding van de Rijksgebouwendienst.

Het concept van de restauratie van het interieur is de 17^e eeuwse interieur onderdelen en de 19^e eeuwse inrichting met het empire meubilair met elkaar te verbinden binnen de functie van een representatief ontvangspaleis²⁰¹.

In voorbereiding werd er in samenspraak met de intendant van het Koninklijk Paleis en het hoofd meubilaire zaken van de Intendance een commissie samengesteld met externe

¹⁹⁵ http://www.bma.amsterdam.nl/monumenten/beschrijvingen/paleis_op_de_dam?ActItd=114555

¹⁹⁶ http://www.koninklijkhuis.nl/Paleizen/Koninklijk_Paleis_Amsterdam/1648_Een_nieuw_stadhuis.html

¹⁹⁷ http://www.koninklijkhuis.nl/Paleizen/Koninklijk_Paleis_Amsterdam/1808_Stadhuis_wordt_Paleis.html

¹⁹⁸ <http://www.paleisamsterdam.nl/nl/category/geschiedenis/napoleontisch-paleis/>

¹⁹⁹ http://www.bma.amsterdam.nl/monumenten/beschrijvingen/paleis_op_de_dam?ActItd=114555

²⁰⁰ http://www.koninklijkhuis.nl/Paleizen/Koninklijk_Paleis_Amsterdam/Huidige_gebruik.html

²⁰¹ Van der Heyden Paula, *Koninklijk Paleis Amsterdam, Restauratie en renovatie van het paleis, Negentiende-eeuwse schittering in zeventiende-eeuwse context*

deskundigen. In samenspraak met deze, de Intendance en de RGD werden de uitgangspunten vastgesteld.

Er werd gekozen voor het herstel van het oorspronkelijk uiterlijk. Hierbij waren de povere kwaliteit van de vorige restauraties en het gebruik van het paleis de belangrijkste argumenten.

Door het onderzoek is veel informatie over de oorspronkelijke afwerkingslagen en textiel naar boven gekomen. Hierdoor kon men dus gedocumenteerd deze uitvoeren volgens de originele techniek en kwaliteit.

De bekleding was door intensief gebruik erg versleten. De originele stoffen waren verdwenen, en de aanwezige bekleding werden vervangen door nieuwe stoffen die op onderzoek zijn gebaseerd. Men heeft ervoor gekozen om weinig zijde te gebruiken door zijn mindere slijtvastheid.



Ook het functioneel gebruik had een invloed op de behandeling. Er werden hoge eisen gesteld aan de representatieve authenticiteit, stabiliteit en bruikbaarheid. Het meubilair moest stabiel en solide zijn, met een zo min mogelijk verlies van authenticiteit. Het uitzicht moest correct zijn en lacunes aangevuld. De handelingen moesten voldoen aan de ethische code van ECCO en moesten de restauratoren lid zijn van Restauratoren Nederland.

De uitgevoerde restauraties werden ook uitgebreid gedocumenteerd, zowel deze als alle voorgaande. De restauratoren werden begeleid

Figuur 28 Gerestaureerde 'Thesaurie Ordinaris' kamer

door twee onderzoekers. Alle interventies werden ook vastgelegd via een vast systeem.

Conclusie

Net zoals bij het Paviljoen Welgelegen werd de behandeling van het meubilair voorafgegaan door een uitgebreid onderzoek, en een gedetailleerde omschrijving van de opdracht. Bij het Koninklijk Paleis werd al het meubilair volgens dezelfde normen behandeld, om een uniform luisterrijk uitzicht van het hele interieur te verkrijgen.

Daar waar men in het Paviljoen Welgelegen er voor koos om het bestaande lagenpakket te behouden, zijn de meubels in het Koninklijk Paleis niet gepolychromeerd. De aanwezige afwerkingslagen werden achter niet behouden omdat ze zijn aangebracht

tijdens de restauraties in de 20^e eeuw en was de kwaliteit niet voldoende. Doordat men door onderzoek kon aantonen wat de oorspronkelijke afwerking was, heeft men er voor gekozen een nieuwe afwerking aan te brengen volgens de originele technieken.

Het Koninklijk Paleis in Amsterdam is echter een gebouw dat door de Koninklijke familie wordt gebruikt om buitenlandse vorsten en hoge gasten te ontvangen. Bij deze bestemming is de representatieve functie dus van primair belang en weegt zwaar door op de behandelingen. De glorie van Nederland moet worden weerspiegeld in dit gebouw en interieur. Het spreekt dus vanzelf dat het restaureren van het meubilair in de eerste plaats het herstellen van het rijke uiterlijk en de functionaliteit moet betekenen.

Anders dan bij het Paviljoen Welgelegen is het hele gebouw bestemd om actief te worden gebouwd. Naast de historische ruimtes heeft men het paleis ook voorzien van gastenkamers voor bezoekers en een moderne keuken die voorzien is voor het klaarmaken van gehele banketten²⁰². Het gebouw wordt dus volledig ingevuld volgens de noden van het gebruik voor het ontvangen van hoge gasten en hun entourage.

Buiten deze bezoeken is het paleis opengesteld voor het publiek. Het gebouw krijgt op die manier ook een publiekswaarde, zonder het volledig museaal in te richten. Men zal het publiek wel informeren en het aanraken van de objecten zal niet toegestaan zijn.

²⁰² Van der Heyden Paula, *Koninklijk Paleis Amsterdam, Restauratie en renovatie van het paleis, Negentiende-eeuwse schittering in zeventiende-eeuwse context*

4.5 België

Het voormalig Hôtel van Susteren/ voormalig Koninklijk Paleis te Antwerpen

Het Hôtel Van Susteren werd in opdracht van Joan Van Susteren in 1745 door de architect Jan Peter van Bourscheit de jonge getekend. Het gebouw werd na de dood van Van Susteren in 1764 verkocht aan Jean Baptiste De Fraula, heer van Calfenne²⁰³. Op het moment dat De Fraula het gebouw kocht was het nog niet volledig voltooid. Het gebouw werd vervolledigd en er werd nog een koetshuis aan toegevoegd.

In 1777 werd het hotel opnieuw verkocht. De koper was graaf Roose - De Baisey. Door de hoge belastingen die werden geheven door de Franse bezetter van de adel, kon zijn dochter, Caroline Roose het hotel niet meer bewonen. Het hôtel werd voor een tijd verhuurd aan de Société du Cercle.

In 1811 werd het hotel aangekocht voor Napoleon Bonaparte, en werd ingericht als '*quartier général impérial*'. Het interieur werd heringericht door de keizerlijke architect Pierre Fontaine. Op een paar zalen na werd het volledig in empirestijl ingericht²⁰⁴.

Na de val van Napoleon kwam het gebouw tijdens het Hollands bewind in handen van koning Willem I van Oranje. Opnieuw werden enkele aanpassingen aangebracht. De zaal der XVII Provinciën werd ingericht als representatieve ruimte²⁰⁵. Na de oprichting van het koninkrijk België in 1830 werd het gebouw gebruikt als paleis voor de vorst Leopold van Saksen-Coburg. Het 'Palais National d'Anvers' werd gebruikt als ontvangstruimte voor buitenlandse gasten²⁰⁶. Onder Leopold II werden er opnieuw grote veranderingen aangebracht. Het gebouw werd voorzien van modern comfort en aan de achterkant werden de beide vleugels met elkaar verbonden. Ook werd er een classicistische spiegelzaal ingericht op het eerste verdiep. De statige trapleuning dateert ook van deze periode²⁰⁷.

Vanaf dan werd het paleis nog enkele malen bezocht door de heersende vorst, maar het overgrote deel van de tijd stond het gebouw leeg. Door de leegstand ging de toestand van het gebouw erop achteruit. In 1969 werd het door koning Boudewijn overgedragen naar het ministerie van Cultuur²⁰⁸. Het werd gebruikt als Internationaal Cultureel Centrum, en voor het publiek opengesteld. In 1974 wordt het beschermd als monument, en in 1996

²⁰³ Debruyen Mimi, *Het Paleis op de Meir in Antwerpen, van particuliere woning tot keizerlijke en Koninklijke verblijfplaats*

²⁰⁴ Id.

²⁰⁵ <http://www.paleisopdemeir.be/page/beleef/het-paleis-op-de-meir-een-rijke-geschiedenis/het-paleis-onder-zijn-eigenaars/aangenaam-v>

²⁰⁶ <http://www.paleisopdemeir.be/page/beleef/het-paleis-op-de-meir-een-rijke-geschiedenis/het-paleis-onder-zijn-eigenaars/leopold-ii>

²⁰⁷ Debruyen Mimi, *Het Paleis op de Meir in Antwerpen, van particuliere woning tot keizerlijke en Koninklijke verblijfplaats*

²⁰⁸ Id.

werd het overgedragen naar het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Het komt in echtpacht van Erfgoed Vlaanderen in 2004²⁰⁹.

Men beslist om het paleis een nieuwe invulling te geven als 'publiekspaleis'²¹⁰. Er worden op het gelijkvloers een luxueuze chocolatier en een brasserie ondergebracht. De spiegelzaal, die eerder al werd gerestaureerd, wordt ingericht als exclusieve feestzaal, met de bar in de oorspronkelijke slaapkamer van de Keizerin. De andere kamers worden museaal ingericht met het oorspronkelijke meubilair.

Door deze opeenvolging van verschillende inwoners en hun aanpassingen zijn de kamers van het Paleis in verschillende stijlen uitgevoerd. Men kan de interieurs van verschillende stijlperiodes zien in een zelfde gebouw.

Bij het opstellen van het behandelingsconcept werd het meubilair niet opgenomen in deze planning. Het meubilair werd aan het eind van de 20^e eeuw weggehaald uit het gebouw, en ten dele bewaard in een depot. Het ander deel ervan werd door de kroonprins Filip gebruikt. Onder druk van de regering kwam het meubilair terug naar het paleis.

Het doel van de behandeling van het interieur was het oorspronkelijke uiterlijk ervan te herstellen. Voorafgaand werd er een stratigrafisch onderzoek gedaan naar de originele kleur van de muren. Tijdens de restauratie werd het interieur volledig gerestaureerd en herschilderd. De bronzen werden opnieuw verguld, en het parket aangevuld waar nodig. Het textiel in de kamers werd op enkele ruimtes niet behandeld. Enkel de gordijnen in de Kamer van de Keizer werden, samen met de bedgordijnen en de wandbespanningen, gerestaureerd. Ook in de salons op het beneden verdiep werden de wandbespanningen behandeld.

De originele lusters werden teruggeplaatst, aangevuld met een moderne verlichting. In de voormalige Kamer van de Keizerin werd een moderne bar geïnstalleerd.

Het doel van de restauratie was het terugbrengen van de oorspronkelijke glorie van de interieurs, en het combineren van een horeca invulling met een museale invulling.

Zoals reeds gesteld werd er bij het opstellen van een concept voor de behandeling schijnbaar geen rekening gehouden met het meubilair. Het meubilair van het hele paleis werd teruggebracht, terwijl het grootste deel ervan door de herbestemming van de meeste

²⁰⁹ <http://www.paleisopdemeir.be/page/beleef/het-paleis-op-de-meir-een-rijke-geschiedenis/het-paleis-onder-zijn-eigenaars/vorstelijk->

²¹⁰ Id.

ruimtes niet kon worden geplaatst. Het overgrote deel van het meubilair kan dus niet op zijn oorspronkelijke plaats worden gezet.

Doordat een deel van het meubilair gebruikt werd door de kroonprins, werd dit voorzien van een nieuwe bekleding en in sommige gevallen een nieuwe polychromie. Hierdoor zal dit deel van de meubels niet meer passen in de ruimte waar ze werden voor ontworpen.

Ondanks het feit dat het grootste deel van de gordijnen nog aanwezig waren in het paleis, gedegradeerd door bewaard te zijn onder slechte omstandigheden, werd het grootste deel niet behandeld. Ook de wandbespanningen in het museale deel werden niet inbegrepen in het behandelingsconcept. In de slaapkamer van de Keizer werden deze samen met de gordijnen en bedgordijnen behandeld na later overleg. De andere wandbespanningen in werden vervangen door kopieën. In de salons die als brasserie worden ingericht op het benedenverdiep werden de wandbespanningen wel behandeld, wat contradictoir is.

Conclusie

Ondanks het prestige van het project werd er in het behandelingsconcept met de meeste interieurelementen weinig of geen rekening gehouden. Het concept van de museale ruimtes is dat het publiek tussen het meubilair kan lopen onder leiding van een gids. In het midden van de ruimtes komt een grote glazen zuil met informatie.

Van een behandeling van het interieurtextiel was in oorsprong geen sprake. De wandbespanningen en gordijnen zouden worden vervangen door kopieën, hoewel men wel in bezit is van de originelen. Pas na een gesprek met een restaurator die de mogelijkheden van een behandeling aanwees, werd er besloten het textiel van de kamer van de Keizer te laten behandelen. Het andere interieurtextiel werd vervangen.

Pas nadat het meubilair werd terug gehaald naar het paleis werd er geconcludeerd dat deze niet allemaal konden worden teruggeplaatst door de herbestemming van het grootste deel van de ruimtes. Het opslaan van dit meubilair op een ruimte in de zolder werd als mogelijkheid gesteld, hoewel deze ruimtes niet voorzien zijn van de nodige klimaatsregeling. Een behandelingsconcept voor dit meubilair werd niet opgesteld tot nader order.

Het meubilair dat werd herstoffeerd past door deze alteratie niet meer in de ruimte waarvoor deze werden ontworpen. De bekleding sluit niet meer aan bij de wandbespanning, en de polychromie niet meer bij de kleur van de muren. Het tonen van de originele context van het ontwerp is dus niet mogelijk.

Het concept dat het publiek tussen het meubilair kan lopen maakt de grens tussen een museaal en een gebruiksmeubel erg vaag. In principe zijn alle bezoeken steeds begeleid door een gids, die hierop kan wijzen. Het aanraken van een object is echter snel gebeurd, en versnelt de degradatie van een oppervlak erg snel.

Naast de originele lusters werd er een aanvullende verlichting aangebracht. Deze moderne verlichtingssspots met brede armatuur zijn niet onopvallend geïntegreerd in de historische ruimte en zijn zelf rond een luster aangebracht. De aanwezigheid van deze spots is visueel erg storend, zeker in combinatie van de gestroomlijnde lijsten op het plafond en de muren. De strakke grijze lijnen van de grote armaturen springen ook erg in het oog. Men kan zich verder de vraag stellen bij het nut van deze extra belichting in een ruimte die naast grote vensters ook nog eens voorzien is van een luster.

De informatiepanelen worden in de vorm van een zuil in het midden van de historische ruimtes geplaatst. Traditioneel wordt het publiek gescheiden van de objecten, en wordt er informatie verschaft op een paneel dat subtiel wordt ingeplant in de ruimte. Het idee hierachter is dat deze bordjes het zicht op de ruimte niet mogen storen.

Door een informatiezuil in het midden van de kamer te plaatsen wordt de aandacht van het publiek hier direct door getrokken. Ook heeft men geen overzicht meer over de hele ruimte .

Het concept van het onopvallend plaatsen van informatiepanelen om alle aandacht te geven aan de historische ruimte zelf wordt hier volledig voorbij gestreefd.

Zoals gesteld was de behandeling van het interieur gericht op het herstellen van het rijkelijke uiterlijk ervan. Doordat het concept voor behandeling enkel was opgesteld voor de vaste interieurelementen, is het aspect van de totaliteit van deze historische ruimtes teniet gedaan. Het meubilair past in vele gevallen niet meer bij de ruimte, en het inplanten van de moderne elementen verbreekt het historische beeld ervan.

Het representatieve uiterlijk van deze ruimtes en het meubilair zal door deze aspecten ten grote delen onduidelijk zijn.

5. Eindconclusie

Bij het einde van dit onderzoek over richtlijnen en hun toepassingen kan men de volgende punten concluderen voor wat betreft de restauratie van meubilair in situ dat een representatieve functie bekleedt.

Het uitschrijven van vastgelegde richtlijnen voor de restauratie van in situ bewaard historisch meubilair gebeurt erg uiteenlopend. De mate van uitwerken en precies definiëren is sterk verschillend in de landen die werden betrokken bij dit onderzoek.

In Engeland, en meer specifiek bij The National Trust en English Heritage, gebeurt dit erg gedetailleerd. Bij English Heritage gaat men bij het definiëren van de waarden en elementen deze volgens een heel brede genuanceerde waardenstelling duiden. Men stelt de gediversifieerde concepten die dan in verschillende waardenstellingen worden geplaatst. Men beschrijft de te beschouwen elementen bij het opstellen van een behandeling, met een precieze definiëring ervan. Dit heeft vooral te maken met het feit dat men in dit instituut niet enkel gebouwen in een museale context beheert, maar sommige een herbestemming geeft die ook rekening houdt met de sociale context in de brede zin van het woord. Deze herbestemming kan niet altijd worden gecombineerd met een museale invulling ervan, waardoor de uitgevoerde ingrepen wel eens verschillen van een louter conserverend behoud.

Bij The National Trust gaat men naast de theoretische beschouwing van hun eigen werking, ook de praktische kant van het behoud publiceren. Op deze manier ontstaat er een omvattend werk dat ook direct in de praktijk kan worden toegepast. Doordat deze vooral museaal ingerichte gebouwen beheert, is hun werking hiermee consequent gericht op alle aspecten van museaal behoud.

Het duiden van de te beschouwen waarden bij het opstellen van een behandelingsconcept is iets dat sterk wordt benadrukt, bij de beide instituten.

Ook in de musea zelf wordt het publiek grondig geïnformeerd over de objecten evenals de museale werking. Een voorbeeld hiervan is de '*Ask the Conservator*' campagne in onder andere Hampton Court. Het publiek kan de restauratoren die in situ in het kasteel werken steeds vragen stellen over hun taken. Dit grondig informeren is ook iets dat men kan zien in het dagelijkse leven in Engeland. Een bekend voorbeeld hiervan is de mededeling '*Mind the gap*', waarbij er bij elk metro station waar er een opening is tussen de metro en het platform de reizigers waarschuwt hierop te letten. Dit lijkt eigen te zijn aan de Engelse maatschappij om de mensen over verschillende dingen te informeren.

Omgekeerd is er ook een grote interesse van het publiek voor het erfgoed. Getuige hiervan is het grote aantal vrijwilligers waar English Heritage en The National Trust beroep kunnen op doen.

In de andere landen wordt hier veel minder sterk over geïnformeerd, zeker naar het publiek toe. Daar waar er in Engeland van de twee besproken instituten publicaties zijn met heel gedetailleerde informatie, kan men in Duitsland, Nederland, België en Frankrijk slechts zelden hierover iets lezen.

In Frankrijk wordt er naar buiten toe veel minder geïnformeerd over de wijze van behandelen in de besproken instituten. In sommige gevallen kan men hierover op hun website wel informatie vinden, zoals bij le Mobilier National. Hun werking op gebied van het beheren van het meubilair wordt hier toegelicht.

In de andere besproken instituten is dit niet het geval, ook niet bij de bekende kastelen. Ondanks het feit dat men in deze kastelen toch wel een visie heeft die sterk verschilt van de standaard museale waarden, vind men niet direct een publicatie met hun waardenstelling. In de aangehaalde publicatie in de conclusie van het hoofdstuk 4.2 staat deze denkwijze wel beschreven. Hieruit blijkt dat men wel degelijk een visie heeft die algemeen wordt gevolgd in die grote kastelen.

In Duitsland, Nederland en België heeft men ogenschijnlijk ook geen gewoonte richtlijnen of waardenstellingen te publiceren omtrent het behandelen van in situ representatief meubilair. In Nederland en België zijn er wel de informatie-instituten, zoals het ICN of het VIOE, waar men informatie over het praktisch behoud van erfgoed publiceert. Deze informatie is echter niet specifiek uitgeschreven voor het meubilair in de onderzochte context. Er lijkt ook een lacune te zijn in informatie over het omgaan met in situ objecten die buiten de museale context vallen.

Engeland is het enige land waar er zo uitvoerig zowel materiaal- als contextspecifiek wordt geïnformeerd omtrent hun wijze van beheer en behoud. Er wordt door deze instituten de nadruk gelegd op het informeren als wezenlijk deel van het zorgen voor erfgoed. Hierdoor is het voor hen logisch ook te informeren over hun werking op het gebied van behoud.

Dit is iets dat niet terug komt in andere landen. Daar blijft het informeren over het algemeen beperkt tot het toelichten van de historiek van de objecten en gebouwen. Doordat bij het in situ roerend erfgoed meestal niet de hele context wordt beschouwd, gaat men misschien voorbij aan het duiden van deze context naar het publiek toe. Dit niet communiceren ervan naar de buitenwereld toe kan ook een teken zijn dat men ervan uitgaat dat deze materie enkel voor specialisten interessant is.

Wanneer men de bestemming bekijkt kan men zien dat in de museaal ingerichte kastelen en gebouwen in de meeste gevallen bij het behandelen van de objecten de nadruk wordt gelegd op het behoud van ouderdomsaspecten. Het meubilair wordt beschouwd als een historisch document, en het wordt samen met de degradatiesporen behouden. Deze vorm van behoud in een museaal interieur komt terug in Engeland, Duitsland, en ook wel in Nederland en België. Dit kan worden verklaard doordat men in deze museaal ingerichte gebouwen het algemene uitgangspunt van een museum volgt, zijnde de objecten behouden als materiële getuigenis van de menselijke geschiedenis in al zijn aspecten. Het wordt samen met alle sporen van het gebruik behouden, als een drager van informatie.

Standaard richtlijnen voor het omgaan met museale collecties zijn niet persé specifiek voor objecten in situ opgesteld, maar bieden wel een gedegen basis bij het omgaan met deze.

In de *'Manual for Housekeeping'* van The National Trust zijn deze richtlijnen wel specifiek uitgewerkt voor een museaal ingericht interieur. Doordat deze publicatie de hele context van een interieur en de specifieke eisen van elk materiaal beschrijft, kan men stellen dat deze publicatie een goede bron is voor informatie omtrent het beheren van zulke gebouwen. Het is echter niet te stellen dat deze publicatie als standaard wordt beschouwd door elke instelling. Door een restaurator van Hampton Court werd er commentaar geformuleerd op de 'huishoudelijke' aanpak van de *Manual*. Dit wijst er op dat deze benadering niet in de werking van elk instituut past, hoewel beiden wel terughoudend omgaan met objecten.

In Frankrijk daarentegen is de beeldvorming van het glorieuze uiterlijk nog steeds van zeer groot belang bij deze kastelen. Ouderdomsaspecten worden enkel behouden wanneer het meubilair volledig uit zijn context is gehaald, en in een museum staat opgesteld. Wanneer het aspect van de context wegvalt, dan wordt het meubel behouden als puur historisch document.

Men kan stellen dat de gehele context van het interieur én het representatief karakter van grote waarde zijn in de Franse kastelen. Het behoud van alle aspecten van de technieken van de toegepaste kunsten en het resultaat ervan is hierbij ook een belangrijk aspect. Doordat men nog steeds beschikt over deze kennis en kunde wordt niet enkel het materiële erfgoed behouden, maar ook het immateriële. Ook deze waarden zijn een belangrijk onderdeel van de geschiedenis die men wil behouden. Daarnaast speelt er ook een zeker aspect van nationale trots mee bij die keuze.

Wanneer men het representatieve karakter beschouwt kan men stellen dat de invloed ervan op de behandeling erg nauw samenhangt met de bestemming of herbestemming. Wanneer deze representatieve functie nog actief wordt ingevuld, is het behoud van dit aspect logischerwijze van doorslaggevend belang. Het meubilair wordt nog steeds gebruikt waarvoor het bedoeld is.

Wanneer deze functie wegvalt is het behoud van het representatieve uiterlijk afhankelijk van de waarde die wordt gehecht aan dit aspect. Wanneer men deze vroegere functie wil tonen met al zijn aspecten, zoals men in de Franse kastelen doet, zullen sporen van degradatie niet worden behouden. Afwerkingslagen worden hernieuwd, net zoals bekledingen. Het verschil is dat het behoud van de structurele functie niet meer van belang is, en het karkas en de stoffering van een meubel niet dragend meer moeten te zijn.

Het behoud van dit glorieuze uiterlijk van het meubilair in kastelen van de besproken landen komt in sommige gevallen ook wel terug. Bij het voormalig Koninklijk Paleis in Antwerpen bijvoorbeeld, kan men zien dat men het aspect van luister wilde behouden bij de pas gerealiseerde restauratie. Ondanks het feit dat de beheerder het behoud van het representatieve uiterlijk niet als standaard beschouwt, heeft men in dit geval er wel voor gekozen dit aspect te benadrukken.

Wanneer een historisch gebouw een nieuwe, niet museale bestemming krijgt lijkt het opstellen van richtlijnen een iets complexere taak.

In een museale context worden objecten in de meeste gevallen als dusdanig beschouwd, en worden dus consequent ook zo behandeld. Doordat men uit de theoretische achtergrond van het museumwezen informatie kan putten, is het omgaan met deze objecten vrij goed gedocumenteerd. Indien bij de nieuwe bestemming het interieur geen museale invulling krijgt kan men deze standaard richtlijnen niet meer volgen.

Door deze herbestemming zal men een groter aantal elementen in beschouwing moeten nemen. Anders dan bij een museaal interieur moet het meubilair in veel gevallen zijn oorspronkelijke functie terug invullen. De vereiste is dus een omvattende beschrijving van de context van het interieur en het meubilair met de betekenis ervan, samen met de opdracht en het eisenpakket. Het duiden van deze complexe context is van groot belang voor het correct verlopen van de behandeling. Indien deze niet wordt begrepen kan dit tot onbegrip leiden en een incorrecte behandeling.

Wanneer er bij een uitgebreide restauratie van een heel gebouw of interieur een werkwijze of bestek wordt opgesteld waar duidelijk in wordt gemaakt aan welke eisen de behandelingen moeten voldoen is de basis aanwezig. Het verder kwalitatief invullen van deze behandelingen zou in principe kunnen leiden tot een geslaagd resultaat. Een voorbeeld hiervan is Het Koninklijk Paleis te Amsterdam. Er werd duidelijk gesteld wat de context is, de betekenis, de eisen waar de behandeling moest aan voldoen, evenals wat de uiteindelijke bestemming is. Door een goede invulling van de behandeling en opvolging is hier een goed resultaat gehaald. Van in het begin was het duidelijk dat het representatieve uiterlijk van het hele complex diende te worden gerestaureerd. Deze functie werd verder uitgebreid om het ontvangen van gasten mogelijk te maken. Door het correct combineren van deze vereisten, en het volgen van de definiëring van het doel en invulling van de behandelingen, is men tot een geslaagd resultaat gekomen.

Bij het Paviljoen Welgelegen was deze basis er ook, maar is de invulling op een minder consequente en kwaliteitsvolle manier gebeurd. Hierdoor zijn er onregelmatigheden ontstaan in bepaalde aspecten van de behandeling. De behandeling van de polychromie op het meubilair is er duidelijk een van mindere kwaliteit. Ook de vernieuwde textiel bekleding van het meubilair vertoonde enkele kleine slordigheden in uitvoering. Het onbekwaam uitvoeren van de behandeling van deze elementen heeft het beeld van het hele meubilair verstoord. Uit dit voorbeeld blijkt dat het alles omvattend benaderen van het hele interieur erg belangrijk is voor het behalen van een geslaagd resultaat.

In het geval van het Koninklijk Paleis te Antwerpen heeft het ontbreken van een alles overkoepelende benadering en goede communicatie geleid tot een resultaat dat verre van samenhangend genoemd kan worden. Het gebouw, het meubilair en de bestemming werd niet als een geheel opgenomen in het concept van behandeling. Hierdoor is men niet tot een volledig consistent resultaat gekomen.

Het interieur is er een dat gekenmerkt wordt door een grote complexiteit. De door de verschillende bewoners aangebrachte aanpassingen vormen een stilistisch eclectisch interieur in de ruimtes onderling. Ook het meubilair had verschillende alteraties ondergaan, waardoor het in de meeste gevallen niet meer in zijn oorspronkelijk interieur past qua kleurstelling.

Men is bij het opstellen van een behandelingsconcept hier volledig aan voorbij gegaan. Er werd tot na de afronding van de behandeling van het interieur geen behandelingsconcept opgesteld voor het meubilair.

Wanneer men het interieur, samen met het meubilair als een geheel had opgenomen bij het opstellen van het behandelingsconcept, had men kunnen vastleggen wat de primerende waarden waren. Op deze manier was het behalen van een samenhangend geheel wel mogelijk geweest.

Men kan besluiten dat bij het opstellen van een concept voor de behandeling van een interieur met objecten een aantal elementen in acht dienen genomen.

Men moet vooreerst de bestemming van het gebouw en het interieur vastleggen voor men tot enige behandeling kan overgaan. Daarnaast is ook het definiëren van de betekenis en context van het hele gebouw en het interieur, mét roerende objecten van belang. Door middel van (kunst)historisch en materiaaltechnisch onderzoek kan deze betekenis worden geduid op een grondige manier.

Als de bestemming is bepaald, moet worden onderzocht op welke manier deze kan worden verenigd met het interieur. Wanneer een ruimte bijvoorbeeld een commerciële inrichting krijgt, is het bewaren van roerende historische objecten in die kamer niet verantwoord. Men moet dus onderzoeken welke waarden men wil behouden, en welke er van minder belang zijn.

Na het bereiken van een consensus zal er een bestek moeten worden opgemaakt. Hierin moet geheelomvattend worden omschreven wat de te behandelen objecten en elementen zijn. Welke behandelingen er moeten worden uitgevoerd, en volgens welke richtlijnen.

Doordat er verschillende disciplines van restauratoren en werkmanslieden zullen samenwerken, is het aangewezen elke specifieke behandeling te situeren in het geheel. Ook onderling overleg is zeer belangrijk om tot een samenhangend geheel te komen.

Alle behandelingen dienen dan op een kwaliteitsvolle wijze worden uitgevoerd door ervaren restauratoren en vaklui.

Wat in Engeland bij English Heritage zo zorgvuldig is opgesteld en gedefinieerd is in feite een interessante oefening omdat dan pas duidelijk wordt hoeveel er meespeelt bij het opstellen van een alles omvattend concept waar alle waarden en objecten worden opgenomen, in hun context worden geplaatst en rekening houdend met de bestemming. Bij het opstellen van een concept in de praktijk is het letterlijk volgen van een uitgebreide tekst zoals deze minder praktisch. Het is wel interessant deze in het achterhoofd te houden. Ook moet er stapsgewijs worden gewerkt, en er op toegezien dat alle elementen worden opgenomen in het concept. Het opstellen van vaste richtlijnen als een star geheel heeft dus weinig zin.

Bijlagen

Bijlage 1: noten uit 'Conservation Principles', Eigen vertaling

Bijlage 2: Ethische Code ECCO

Bijlage 3: Charter van Venetië

Bijlage1: noten uit ‘Conservation Principles’

Eigen vertaling

De ‘Principles’:

1. ‘*The historic environment is a shared resource*’, de historische omgeving is een gedeelde bron.

De historische omgeving is opgebouwd door mensen die reageren op hun omgeving, die werd opgebouwd door voorgaande generaties. Deze omgeving werd opgebouwd om uiting te geven aan hun streven, kunnen en investeringen. Deze omgeving wordt gewaardeerd omdat het een deel is van het cultureel erfgoed van mensen. Het toont de kennis, geloof en tradities van verschillende gemeenschappen. Het geeft een onderscheiding, betekenis en kwaliteit aan de plaats waar we leven, en geeft een gevoel van continuïteit en is een bron van identiteit. Het is een sociaal en economisch goed en een bron voor educatie en amusement.

Elke generatie zou dus de historische omgeving moeten vormen en in stand houden zodat mensen deze kunnen gebruiken, van kunnen genieten en van kunnen profiteren, en dat toekomstige generaties dit ook kunnen doen.

Erfgoed waarden representeren een publieke interesse in een plaats, onafhankelijk van eigendomsrecht. Het gebruik van de wet, publiek beleid en publieke investering is gerechtvaardigd om het publiek belang te beschermen.

Advies en steun zouden beschikbaar moeten zijn van publieke bronnen om de eigenaars te helpen het erfgoed te behouden.²¹¹

2 ‘*Everyone should be able to participate in sustaining the historic environment*’, iedereen moet kunnen bijdragen aan het in stand houden van de historische omgeving.

Iedereen moet de kans hebben om bij te dragen aan zijn kennis van de waarde van plaatsen, en bij te dragen bij beslissingen in verband met hun toekomst, via middelen die bereikbaar, omvattend, en informerend zijn.

Leren staat centraal bij het behouden van de historische omgeving. Het genereert bewustzijn en het verstaan van het erfgoed, inclusief de verschillende manieren waarop de waarden worden waargenomen door verschillende generaties en gemeenschappen. Experts zouden hun kennis en kunnen moeten gebruiken om het verstaan van het waarderen en zorgen voor de historische omgeving te helpen. Ze spelen een cruciale rol in het onderscheiden, communiceren en behouden van de vastgelegde waarden van plaatsen, en het helpen van mensen om deze waarden te verfijnen en uit te drukken. Het is essentieel om de gespecialiseerde kennis om het erfgoed te behouden te ontwikkelen, te onderhouden en door te geven.²¹²

3 ‘*Understanding the significance of places is vital*’, het verstaan van de betekenis van plaatsen is essentieel.

Elk vast deel van een historische omgeving met een kenmerkende identiteit kan als een plaats worden beschouwd.

De betekenis van een plaats houdt alle diverse culturele en natuurlijke erfgoed waarden in die mensen ermee associëren. Deze waarden worden sterker en complexer door de tijd, wanneer het verstaan dieper wordt en de perceptie van een plaats evolueert.

Om de betekenis van een plaats te identificeren is het nodig om eerst het gebouw (het weefsel) te verstaan en hoe het is veranderd door de tijd. Dan moet men in aanmerking nemen wie er waarde hecht aan de plaats en waarom, hoe deze waarden relateren met het gebouw, wat het relatief belang is, of gerelateerde objecten er aan bijdragen, wat de

²¹¹ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.19

²¹² Conservation Principles, Policies and Guidance, p.20

bijdrage is van de setting en de context en hoe de plaats te vergelijken is met andere plaatsen met gedeelde waarden.

Het verstaan en het uitdrukken van de waarden en de betekenis van een plaats is nodig om toekomstige beslissingen toe te lichten.²¹³

4 '*Significant places should be managed to sustain their values*', veranderingen door natuurlijke processen, slijtage door gebruik en menselijke reacties op sociale, economische en technologische veranderingen zijn onvermijdelijk.

Conservatie is het proces van het beheren van deze verandering zodanig dat de erfgoed waarden zo goed mogelijk worden behouden, en het creëren van gelegenheden om deze waarden te onthullen en te versterken.

Conservatie wordt bereikt door alles wat te maken heeft met een betekenisvolle plaats: het verstaan van zijn betekenis delen, en dit verstaan te gebruiken om te oordelen of de waarden kwetsbaar zijn voor verandering, actie te ondernemen en dwang op te leggen om deze waarden te behouden, te openbaren en te versterken;

Bemiddelen tussen conservatie mogelijkheden wanneer een actie om een waarde te behouden in conflict is met het behouden van een andere; verzekeren dat de plaats zijn authenticiteit behoud – zijn attributen en elementen die de waarde het meest getrouw weergeven en belichamen- is hier ook een deel van.

Acties om schadelijke effecten van natuurlijke verandering tegen te gaan, of om het risico op een ramp te minimaliseren moeten tijdig worden uitgevoerd, evenredig zijn met de ernst en de waarschijnlijkheid van de vastgestelde consequenties, en evenredig eraan.

Interventie is gerechtvaardigd wanneer dit het verstaan van het verleden vergroot, bepaalde waarden openbaart of versterkt, of nodig is om deze waarden te behouden, zolang elk resulterende schade opweegt tegen de voordelen.

Nieuw werk zou moeten streven naar een kwaliteit van uitvoering en ontwerp die kan worden gewaardeerd nu en in de toekomst. Dit impliceert niet of sluit traditionele of moderne werkwijze uit, maar moet de betekenis van de plaats in zijn setting respecteren.²¹⁴

5 '*Decisions about change must be reasonable, transparent and consistent*', beslissingen over verandering moeten redelijk, transparant en consistent zijn.

Beslissingen over verandering vragen het toepassen van kennis, ervaring en een oordeel in een consistent en transparant proces geleid door een publiek beleid.

Een potentieel conflict tussen het behouden van een plaats en andere belangrijke publieke interesses zou moeten worden geminimaliseerd door de minst schadelijke compromis worden gevonden. Indien dit niet kan worden vermeden, moet de waarde van de erfgoed waarden evenredig zijn met de betekenis van de plaats en de impact van de voorgestelde verandering op die betekenis.²¹⁵

6. '*Documenting and learning from decisions is essential*', documenteren en leren van beslissingen is essentieel.

Toegankelijke documentatie van de toelichting van beslissingen en acties zijn cruciaal om een verslag te hebben van wat er is gebeurd aan een plaats en te verstaan hoe en waarom zijn betekenis zou kunnen zijn veranderd.

De beheerders zouden de effecten van veranderingen en de reactie erop moeten toezien en regelmatig evalueren en de resultaten gebruiken om toekomstige beslissingen te informeren.

Indien een deel van een plaats wordt verloren zou de mogelijke informatie die het zou kunnen geven moeten worden gerealiseerd. Dit vraagt onderzoek en analyse, gevolgd door archivering en verspreiding van de resultaten.²¹⁶

²¹³ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.21

²¹⁴ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.22

²¹⁵ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.23

²¹⁶ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.24

The Heritage values:

1 De bewijswaarde is onderverdeeld in de natuurlijke en culturele bewijswaarde. De culturele bewijswaarde geeft een plaats het potentieel bewijs te geven over vroegere menselijke activiteiten. Deze zijn een eerste bron van bewijs over de inhoud en evolutie van een plaats. De bewijswaarde is evenredig aan hun potentieel op bij te dragen tot het verstaan van het verleden²¹⁷.

2 De historische waarde wordt afgeleid van de manier waarop mensen, gebeurtenissen en aspecten van het leven uit het verleden verbonden kan zijn door een plaats met het heden. Deze kan illustratief of associatief zijn.

Het verschil met de bewijswaarde en de illustratieve historische waarde is dat een bewijswaarde niet perse zichtbaar moet zijn, terwijl dit net de waarde is van een illustratieve historische waarde. De illustratieve waarde helpt bij het interpreteren van het verleden door inzicht te geven en verbanden te leggen met mensen en evenementen uit het verleden. De waarde is groter wanneer de plaats de eerste of enige overblijvend exemplaar is van een innovatie of een hoogtepunt is, ofwel gerelateerd tot ontwerp, technologie of sociale organisatie.

De associatieve historische waarde, te maken met een noemenswaardige familie, persoon, gebeurtenis of beweging, geeft de historische waarde een bepaalde weerklank. Deze gebeurtenis kan het verstaan van de plaats doen toenemen door de gebeurtenis te linken met de plaats. De manier van inrichten en bouwen van een huis kan inzicht geven in een persoon, of politieke en culturele aansluitingen. Het kan aspecten van een karakter en motivatie doen toenemen of zelf tegenspreken, en ook zo een bewijswaarde geven. Veel gebouwen worden ook geassocieerd met de ontwikkeling van andere aspecten van cultureel erfgoed. Door ook deze associatieve waarden te erkennen draagt men bij aan de historische waarde.

De authenticiteit²¹⁸ ligt vaak samen met zichtbaar bewijs van veranderingen als resultaat van het reageren op veranderende omstandigheden, wat bij een bewijswaarde minder het geval kan zijn.

Het blijven gebruiken en gepast management van een plaats voor zijn oorspronkelijk gebruik toont de relatie tussen het ontwerp en de functie aan, en maakt zo een bijdrage aan de historische waarden²¹⁹.

3 De esthetische waarde wordt afgeleid van de manieren waarop mensen zintuiglijke en intellectuele stimulatie krijgen van een plaats.

Deze waarden kunnen het resultaat zijn van het bewuste design of ontwerp van een plaats. Ze kunnen ook een blijkelijk resultaat zijn van de manier waarop een plaats is geëvolueerd en hergebruikt door de tijd. Veel plaatsen combineren deze tweewaarden. Deze waarden zijn specifiek voor een tijd en culturele context, maar de appreciatie ervan is niet cultureel gebonden.

De ontwerpwaarde relateert enkel met de esthetische kwaliteiten van een bewust ontwerp van een gebouw of andere structuur. Het houdt een compositie in, materialen, decoratie en details en vakmanschap. Het kan ook een uiting zijn van een intellectueel programma. Het kan toegeschreven zijn aan een bekende ontwerper of een product zijn van de management van een gebouw. Kwaliteit van ontwerp en uitvoeren zijn ook indicators van het belang.

Het behouden van de ontwerpwaarde neigt afhankelijk te zijn van een gepast beheer om de integriteit van een ontworpen concept in stand te houden.

De esthetische waarden kunnen het resultaat zijn van een bewust ontwerp van een plaats of artistiek poging. Ze kunnen ook het resultaat zijn van de manier waarop een plaats is

²¹⁷ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.28

²¹⁸ Noot: de term 'authenticiteit' wordt in de Principles geïnterpreteerd zoals deze werd gedefinieerd in de Nara Declaration uit 1984

²¹⁹ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.28 en 29

geëvolueerd, of is gebruikt en gewaardeerd over de tijd. Deze waarden houden niet alleen het mooi en, maar ook het sublieme in de manier van inspirerend ontzag of vrees. Ze zijn specifiek voor een cultuur, maar dit betekent niet dat het appreciëren ervan cultureel gebonden is.

De ontwerpwaarde is in de eerste plaats relateert met de esthetische kwaliteiten die worden gegenereerd door een bewust ontwerp en het beheer van een gebouw of structuur als een drie dimensioneel geheel. Ze houden de compositie (vorm, proportie, massa, silhouet, uitzicht) en normaal ook materialen en planting, decoratie of details en vakmanschap in. Het kan zich uitstrekken tot het intellectuele programma die het ontwerp en de keus stuurt of de invloed van de bronnen van waar het is van afgeleid. Het kan het werk zijn van een bekende meester, architect, ontwerper, tuinman of vakmanschap, of het mature product van een landelijke traditie van gebouw of landbeheer.

Het behouden van de design waarde hangt af van het behouden van de integriteit van het ontworpen concept.

Kunstloze schoonheid is vaak afgeleid van een combinatie van natuurlijke en artificiële elementen, of de actie van de natuur op menselijke werken. Deze waarde, zeker de manier waarop het voorkomen van een plaats wordt verrijkt door verloop van tijd (verouderingspatina), kan de esthetische waarden van een bewust ontwerpen overlappen, en kan als gevolg iets toevoegen aan de draagwijdte en diepte van waarden, en zo de betekenis van het geheel²²⁰.

4 De gemeenschapswaarde relateert met de betekenis van een plaats voor de mensen die er zich verwant mee voelen, en van wie het een collectieve ervaring of herinnering inhoud. De waarden staan dicht bij de historische (voornamelijk associatieve) en esthetische waarden, maar neigen een toevoegende en specifieke aspecten te hebben. De symbolische en herdenkingswaarden weerspiegelen de betekenis van een plaats voor diegenen die er zich mee identificeren of er zich mee verbinden. De sociale waarde wordt geassocieerd met plaatsen die worden gezien als een bron van identiteit, onderscheiding, sociale interactie en coherentie. Ze hebben een gemeenschapsfunctie ingevuld die een diepere verbinding heeft ontwikkeld, of bepaalde aspecten van gemeenschapswerking of houdingen heeft gevormd.

De spirituele waarde van een plaats hangt samen met het geloof en leer van een georganiseerde religie, of reflecteren vroegere of hedendaagse percepties van de geest van de plaats²²¹.

Toekennen van de betekenis van een plaats.

Het verstaan van het weefsel en evolutie van de plaats.

Om de plaats te waarderen moet men eerst de geschiedenis, weefsel en karakter van de plaats verstaan. Hierin moet zijn origine, hoe en waarom het is veranderd door de tijd, de vorm en conditie van zijn samengestelde elementen en materialen, de technologie van de constructie, welk woongebied het verschaft en een vergelijking met andere plaatsen worden opgenomen. Ook de geschiedenis van de eigenaars kan relevant zijn bij het waarderen.

De studie van materiële elementen, geschreven en mondelinge bronnen allen is niet voldoende. Deze informatie moet ook worden geplaatst in de context van de sociale en culturele omstandigheden²²².

Identificeren wie de plaats waardeert en waarom.

Hiervoor moeten de mensen en gemeenschappen die waarschijnlijk waarden toedichten aan een plaats worden geïdentificeerd en deze waarden moeten verstaan zijn, en

²²⁰ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.30 en 31

²²¹ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.31 en 32

²²² Conservation Principles, Policies and Guidance, p.35

verstaanbaar worden gemaakt. Verschillende mensen en gemeenschappen kunnen verschillende waarden toedichten aan een plaats op dezelfde tijd²²³.

Verbind de geïdentificeerde erfgoed waarden met het weefsel van de plaats.

Bij het beoordelen van de betekenis moet worden onderzocht hoe bepaalde delen van een plaats en de verschillende periodes in zijn evolutie bijdragen of afbreuk doen aan elk element van de culturele waarden²²⁴.

Neem het relatief belang van de geïdentificeerde waarden in aanmerking.

Het is niet altijd mogelijk om alle geïdentificeerde waarden van een plaats te behouden omdat deze soms in conflict kunnen zijn met elkaar. Het is dus belangrijk om de relatieve bijdrage van deze waarden te kennen om een objectieve beslissing te maken²²⁵.

Neem de bijdrage van gerelateerde objecten en collecties in aanmerking.

Historisch gerelateerde objecten kunnen een grote bijdrage zijn bij de betekenis van een plaats, en omgekeerd. De waarde van het geheel is gewoonlijk meer dan de som van de delen, en het scheiden van de twee kan deze doen devalueren. De bijdrage van deze objecten en collecties moet worden uitgesproken, zelf wanneer deze niet meer ter plaatse zijn²²⁶.

Neem de bijdrage van de setting en context in aanmerking.

De setting staat voor het concept dat gaat over de omgeving waarin een plaats wordt waargenomen, die hedendaagse en vroegere relaties tot het omliggende landschap omhelst. De context staat voor elke relatie tussen een plaats en andere plaatsen. Dit kan bijvoorbeeld cultureel, intellectueel, ruimtelijk of functioneel zijn zodat een plaats een meerlaagige context kan hebben. De reeks van contextuele relaties komt normaal voort uit het verstaan van zijn origine en evolutie²²⁷.

Vergelijk de plaats met andere plaatsen die gelijkaardige waarden delen.

Het vergelijken van andere gelijkaardige plaatsen kan het verstaan van het belang van de plaats bevestigen. Het houdt het overwegen in van hoe sterk de waarden zijn van deze plaats in vergelijking met andere plaatsen, en hoe de waarden zijn gerelateerd met statutaire bestemmingscriteria en elke bestaande statutaire bestemmingen van de plaats. Het ontbreken van een statutaire bestemming betekend niet automatisch het ontbreken van een betekenis²²⁸.

Spreek de betekenis van de plaats uit.

De 'verklaring van betekenis' zou een samenvatting moeten zijn van de culturele en natuurlijke waarden die voor het moment worden toegedicht aan een plaats en hoe deze onderling verbonden zijn, en wat het precieze karakter bepaald. Het zou het relatief belang van de erfgoedwaarden moeten verklaren, hoe de plaats is gerelateerd met zijn fysiek weefsel, de omvang van elke onzekerheid van zijn waarden en elke spanning tussen eventueel botsende waarden identificeren. Het resultaat zou alle beslissingen over materiële verandering van de betekenisvolle plaats moeten leiden²²⁹.

²²³ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.36

²²⁴ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.37

²²⁵ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.38

²²⁶ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.38

²²⁷ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.39

²²⁸ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.39

²²⁹ Conservation Principles, Policies and Guidance, p.40

Omgaan met verandering aan een plaats

Vaststellen of er voldoende informatie is.

Specifiek onderzoek is vaak nodig, niet enkel door het voortdurend proces van groei, verandering en verval, maar ook van technische informatie over alle gevolgen van de eventuele verandering, en de methodes die men zou gebruiken.

Overweeg de effecten op authenticiteit en integriteit.

De verschillende waarden zijn afhankelijk van het behoud van het eigenlijke schil, maar authenticiteit ligt in hetgeen de waarden van de plaats meest weergeeft en belichaamt. De ontwerpwaarde kan worden hersteld door reparatie of restauratie, maar is misschien ten koste van een getuigenis waarde. De beslissing over welke waarde er overheerst wanneer ze niet allemaal kunnen worden behouden vraagt een uitgebreid verstaan van de draagwijdte en relatief belang van de waarden, en wat er nodig is op ze te behouden. Om de authenticiteit te bewaren wordt gesuggereerd om elke opzettelijke verandering onderscheidbaar te maken van het origineel. Een subtiel verschil tussen een restauratie en het origineel is beter om de coherentie te bewaren, dan een groot verschil tussen de twee.

Hou rekening met de houdbaarheid/duurzaamheid.

Belangrijke plaatsen zouden zo moeten worden beheerd dat hun betekenis kan worden geapprecieerd in de toekomst, en is een vast aspect van intendance. Het bewaren van deze waarden in een geheel hangt ook af van het vandaag creëren van het erfgoed van de toekomst door veranderingen die de waarden vergroten en verrijken. Dit houdt het anticiperen van de toekomstige waarden in, zowel als het verstaan van de hedendaagse. Het hergebruiken van materialen van andere plaatsen dat in orde is, is een traditioneel gebruik en draagt bij tot het duurzaam gebruik van energie en materiële bronnen. De vraag naar nieuwe traditionele en lokale materialen stimuleert ook de voortgezette of hernieuwde productie ervan, en help bij het behouden van de levering ervan en het vakmanschap.

Het hergebruiken van materialen kan ook bijdragen tot de duurzaamheid.

Overweeg de potentiële reversibiliteit van veranderingen.

De lange termijn resultaten van veranderingen zijn in de realiteit beperkt. Deze alteraties kunnen in de toekomst als negatief worden beschouwd. Het is dan ook aangewezen om de aangebrachte veranderingen op een reversibele manier aan te brengen, om toekomstige opties open te laten.

Deze reversibiliteit mag de kwaliteit van de ingrepen echter niet in het gedrang brengen. Grove en indringende ingrepen zijn niet verdedigbaar omdat deze tijdelijk of reversibel worden geacht omdat het risico bestaat dat ze permanent blijven.

Vergelijk opties en maak de beslissing.

In de praktijk zullen de verschillende opties om de voorgestelde verandering elke een invloed hebben op de waarden. De lange-termijn of permanente consequenties op de waarden, en dus op de betekenis van geheel, zouden de basis moeten zijn voor een beslissing.

De 'heritage impact assessment' kan worden gebruikt bij conservatie om de voorspelde effecten te vergelijken of alternatieven voor een handeling te geven om de optimale oplossing te vinden. Het afwegen van het relatief belang van de verschillende waarden kan de benadering verfijnen. Dit kan bijzonder interessant zijn in de conceptuele fase van een voorstel en voor het verfijnen bij elke stap.

Pas matiging/verzachting toe.

Indien een negatieve impact of verlies van weefsel onvermijdelijk is, zou matiging/verzachting moeten worden overwogen om schade te minimaliseren. Dit houdt normaal het registreren en archiveren van belangrijke elementen in.

Neem resultaten waar en evalueer deze.

De uitvoeringen waarnemen helpt bij het verzekeren van de vooropgestelde verwachtingen. Indien er onverwachte resultaten worden ontdekt kunnen deze worden rechtgezet om schade te minimaliseren. Het beheer van plaatsen zou het regelmatig controleren en evalueren van veranderingen moeten inhouden, volgens de Principles 6.1, en 6.2. Conservatie management plannen kunnen een degelijk framework zijn voor het beheer, zeker op langere termijn.

Soorten veranderingen

Routine management en onderhoud.

De conservatie van betekenisvolle plaatsen is gebaseerd op gepast routine in management en onderhoud.

Periodieke vernieuwing.

Periodieke vernieuwing van elementen van een betekenisvolle plaats, bedoeld of eigen aan het ontwerp, is normaal gewenst tenzij elke schade aan de erfgoedwaarden niet kunnen worden hersteld door de tijd heen.

Herstelling

Herstelling die nodig is om de waarden te behouden is gewoonlijk aangeraden indien:

- a. er voldoende informatie is om de impact van de voorgestelde herstelling op de betekenis van de plaats te verstaan; en
- b. de gevolgen op lange termijn van het voorstel uit ervaring als gunstig kunnen worden aangetoond, of de voorstellen zo zijn ontworpen dat ze niet in het nadeel zijn voor alternatieve oplossingen in de toekomst; en
- c. de voorstellen zo ontworpen zijn dat ze schade vermijden of minimaliseren wanneer handelingen voor het behouden van een waarde in conflict zijn met andere waarden.

Interventies om de kennis uit het verleden te vergroten.

Een interventie om enkel de kennis van het verleden te vergroten die materiaalverlies of waardenverlies inhoudt moet aanvaardbaar zijn wanneer:

- a. behoud in situ niet behoorlijk kan worden gegarandeerd; of
- b. het aangetoond is dat het eventuele toenemen van kennis
-niet kan worden bereikt bij het gebruiken van niet-destructieve technieken; en
-onwaarschijnlijk is op een andere plaats waarvan de vernietiging onvermijdelijk is; en
- beslist opweegt tegen het verlies van de primaire bron.

Wanneer aanvaardbaar, vraagt een interventie:

- c. een bekwaam team dat de bronnen heeft om een project ontwerp, dat gebaseerd is op uitvoerige onderzoeksdoelstellingen, toe te passen;
- d. gefundeerde afspraken over de latere conservatie van de archivalische site en de analyse en verspreiding van de resultaten binnen een vooropgesteld tijdsschema.
- e. een strategie om te verzekeren dat andere elementen en waarden van de plaatsen niet worden geschaad door het werk zowel nu als later, en de conservatie van elk element dat blootgesteld blijft.

Restauratie.

Restauratie van een significante plaats is normaal gezien acceptabel wanneer:

- a. de waarden van de elementen die worden gerestaureerd absoluut opwegen tegen diegene die verloren zullen gaan;
- b. het voorgestelde werk gerechtvaardigd is door onafwijsbaar bewijs van de evolutie van de plaats, en in overeenstemming met dit bewijs wordt uitgevoerd;
- c. de vorm waarin de plaats zich momenteel bevindt niet het resultaat is van een historische belangrijke gebeurtenis;
- d. het voorgestelde werk de voorgaande vormen van de plaats respecteert;
- e. de gevolgen op het gebied van onderhoud door de voorgestelde restauratie als houdbaar worden beschouwd.

Nieuw werk en veranderingen

Nieuw werk en veranderingen van een significante plaats zijn normaal gezien acceptabel wanneer:

- a. er voldoende informatie is om de impact van het voorstel op de betekenis van de plaats omvattend te begrijpen;
- b. het voorstel de waarden van de plaats niet materieel schaden maar die deze zullen versterken of verder onthullen waar zinvol;
- c. het voorstel streeft naar een kwaliteit van ontwerp en uitvoering die nu en de toekomst kunnen worden gewaardeerd;
- d. uit ervaring kan worden aangetoond dat de gevolgen op lange termijn positief zijn en het voorstel zo is ontworpen dat het alternatieve oplossingen in de toekomst toe laat.

Integrerende conservatie met andere publieke interesses

Veranderingen die de waarden van een plaats zouden schaden zijn niet aanvaardbaar tenzij:

- a. het aantoonbaar is dat de veranderingen nodig zijn om ofwel de plaats behoudbaar te houden, of om een belangrijk publiek doel of een nood te verhelpen;
- b. er geen redelijk praktisch alternatief is om dit zonder schade te kunnen doen;
- c. de schade gereduceerd is tot het minimum en verenigbaar is bij het bereiken van het doel;
- d. het aangetoond is dat de voorspelde publieke voordelen opwegen tegen de schade aan de waarden, rekening houdend met:
 - de gelijkaardige betekenis,
 - de impact op die betekenis, en
 - de voordelen voor de plaats zelf en/of de bredere gemeenschap of beschaving in zijn geheel.

Ontwikkeling mogelijk maken

Ontwikkeling mogelijk maken die de toekomst van een plaats zou verzekeren, maar met andere beleidsdoelen tegengaan is niet aanvaardbaar tenzij:

- a. het de waarden van de plaats of setting niet materieel schaadt;
- b. het nadelige fragmentatie van het beheer van de plaats vermijdt;
- c. het de toekomst op lange termijn en het voortgezette gebruik voor een gunstig doel verzekerd;
- d. het nodig is om problemen op te lossen die ontstaan zijn uit de eigen noden van de plaats, eerder dan de omstandigheden van de huidige eigenaar of de betaalde aankoopprijs;
- e. er onvoldoende subsidies verkrijgbaar zijn uit elke andere bron;
- f. het aangetoond is dat de mate van de ontwikkeling het minimum is dat nodig is om de toekomst van de plaats veilig te stellen, en dit het schaden van andere publieke interesses minimaliseert;
- g. het publieke voordeel wordt verzekerd door het veilig stellen van de toekomst van deze plaats door deze ontwikkeling toe te laten, en zo opweegt tegen nadelen van het doorbreken van andere publiek beleid.

Bijlage 2: E.C.C.O. RICHTLIJNEN VOOR HET BEROEP (II):

ETHISCHE CODE

Voorgesteld en gesteund door de European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations en aangenomen door haar Algemene Vergadering, Brussel 7 maart 2003

I. Algemene principes voor de toepassing van de Code

Artikel 1: De Ethische Code omvat de principes, verplichtingen en gedrag waarnaar alle restauratoren die behoren bij een lid-organisatie van E.C.C.O. moeten streven bij de uitoefening van hun beroep.

Artikel 2: Het beroep van restaurator is een activiteit voor het algemeen belang en moet worden uitgeoefend met inachtneming van alle nationale en Europese wetten en overeenkomsten, in het bijzonder die betreffende gestolen bezit.

Artikel 3: Restauratoren werken direct aan cultureel erfgoed en zijn persoonlijk verantwoordelijk aan de eigenaar, aan het erfgoed en aan de maatschappij.

Restauratoren hebben het recht om zonder belemmeringen van hun vrijheid en onafhankelijkheid hun werk te doen.

Restauratoren hebben het recht om onder alle omstandigheden een verzoek te weigeren waarvan zij geloven dat het ingaat tegen de voorwaarden of de geest van deze Code.

Restauratoren hebben het recht om te verwachten dat alle relevante informatie betreffende een restauratieproject (hoe groot of klein ook) aan hen gegeven is door de eigenaar of beheerder.

Artikel 4: Het niet naleven van de principes, verplichtingen en verboden van de Code betekent onprofessioneel uitoefenen van de praktijk en zal het beroep in diskrediet brengen. Het is de verantwoordelijkheid van iedere nationale beroepsgroep om te verzekeren dat haar leden voldoen aan de geest en de letter van de Code, en actie te ondernemen als blijkt dat mensen zich daar niet aan houden.

II. Verplichtingen tegenover het cultureel erfgoed

Artikel 5: Restauratoren moeten respect hebben voor de esthetische, historische en spirituele betekenis en de fysieke integriteit van het cultureel erfgoed dat aan hen is toevertrouwd.

Artikel 6: Restauratoren moeten, samenwerkend met andere professionele collega's die zich bezig houden met cultureel erfgoed, rekening houden met de vereisten van het maatschappelijk nut ervan terwijl ze het cultureel erfgoed behouden.

Artikel 7: Restauratoren moeten werken volgens de hoogste maatstaven, ongeacht enig idee van de marktwaarde van het cultureel erfgoed. Hoewel omstandigheden de omvang en mate van hun werk kunnen beperken, mag het respect voor de Code niet worden aangetast.

Artikel 8: De Restaurator moet alle aspecten van preventieve conservering overwegen alvorens fysiek werk op het cultureel erfgoed uit te voeren en moet de behandeling beperken tot dat wat noodzakelijk is.

Artikel 9: De Restaurator moet er naar streven om alleen producten, materialen en procedures te gebruiken die, naar het huidige kennis niveau, niet schadelijk zijn voor het cultureel erfgoed, het milieu of de mensen. De ingreep zelf en de gebruikte materialen moeten - als dat mogelijk is - geen enkel toekomstig onderzoek, behandeling of analyse belemmeren. Ingrepen moeten ook compatibel zijn met de materialen van het cultureel erfgoed en zo gemakkelijk en volledig reversibel zijn als mogelijk is.

Artikel 10: De conservering en restauratie behandeling van cultureel erfgoed moet worden vastgelegd in woord en beeld en moet verslagenen bevatten van het diagnostisch onderzoek, van elke conservering/restauratie interventie en van andere relevante gegevens. In het rapport moet ook alle namen van degenen die het werk hebben uitgevoerd staan. Een kopie van het rapport moet worden overhandigd aan de

eigenaar of beheerder van het cultureel erfgoed en moet toegankelijk blijven. Het verslag blijft het intellectueel eigendom van de restaurator en moet behouden blijven voor toekomstige verwijzing er naar.

Artikel 11: Restauratoren mogen alleen zulk werk aannemen waarvoor ze bevoegd zijn. Restauratoren mogen noch beginnen noch doorgaan met een behandeling die niet in het beste belang is van het cultureel erfgoed.

Artikel 12: Restauratoren moeten er naar streven om hun kennis en vaardigheden te verrijken met het constante doel voor ogen om de kwaliteit van hun professionele werk te verbeteren.

Artikel 13: Indien nodig of passend moet de restaurator samenwerken met andere professionals en met hen participeren in volledige uitwisseling van gegevens.

Artikel 14: In noodgevallen zullen, wanneer het cultureel erfgoed in onmiddellijk gevaar is, restauratoren alle mogelijke hulp bieden – ook indien dat buiten hun eigen specialisatie ligt.

Artikel 15: De restaurator mag geen materiaal van cultureel erfgoed verwijderen, tenzij dit onontbeerlijk is om het erfgoed te behouden of wanneer het in belangrijke mate de historische en esthetische waarde van het cultureel erfgoed aantast. Materialen die verwijderd worden, moeten zo mogelijk geconserveerd worden, indien mogelijk, en de procedure moet volledig worden gedocumenteerd.

Artikel 16: Als het maatschappelijk gebruik van cultureel erfgoed strijdig is met het behoud er van, moet de restaurator met de eigenaar of de wettig beheerder bespreken, of het maken van een reproductie van het object een passende tussenoplossing zou zijn. De restaurator moet dan de juiste reproductie procedures aanbevelen zodat het origineel niet beschadigd zal worden.

III. Verplichtingen tegenover de eigenaar of wettige beheerder

Artikel 17: De restaurator moet de eigenaar volledig informeren over iedere actie die nodig is en de meest passende methode van continue zorg specificeren.

Artikel 18: Restauratoren zijn gehouden aan de vertrouwelijkheid die hun beroep vereist. Om te verwijzen naar een identificeerbaar deel van het cultureel erfgoed moeten zij toestemming verkrijgen van de eigenaar of wettige beheerder .

Artikel 19: De restaurator mag nooit de illegale handel in cultureel erfgoed steunen en moet deze handel actief bestrijden. Als er twijfel bestaat over het legaal eigendom, moet de restaurator alle beschikbare bronnen van informatie controleren voor er enig werk aan begonnen wordt.

IV. Verplichtingen jegens collega's en het beroep

Artikel 20: De restaurator moet de integriteit en waardigheid van collega's respecteren, als ook die van het beroep restaurator en die van de verwante beroepen en professionals.

Artikel 21: Restauratoren moeten, binnen de grenzen van hun kennis, bevoegdheid, tijd en technische middelen, deelnemen aan de training van stagiair(e)s en assistenten. Restauratoren zijn verantwoordelijk voor de supervisie van het werk dat aan hun assistenten en stagiair(e)s is toevertrouwd en zijn eindverantwoordelijk voor het werk dat is ondernomen onder hun supervisie. Restauratoren moeten zulke collega's met een gevoel van respect en integriteit bejegenen..

Artikel 22: Wanneer werk (geheel of gedeeltelijk) is uitbesteed aan een andere restaurator, om wat voor reden dan ook, moet de eigenaar of beheerder steeds op de hoogte gehouden worden. De oorspronkelijke restaurator is uiteindelijk verantwoordelijk voor het werk, tenzij eerdere afspraken zijn gemaakt die daarmee in strijd zijn.

Artikel 23: De restaurator moet bijdragen aan de ontwikkeling van het beroep door ervaring en informatie te delen.

Artikel 24: De restaurator moet er naar streven om een grondiger begrip van het beroep en een groter besef van conservering en restauratie te bevorderen onder andere

beroepen en het publiek.

Artikel 25: Verslagen betreffende conservering en restauratie waarvoor de restaurator verantwoordelijk is, zijn het intellectueel eigendom (afhankelijk van de voorwaarden in hun werkcontract) van die restaurator. De restaurator heeft het recht om erkend te worden als de auteur van het werk.

Artikel 26: Betrokkenheid bij de handel in cultureel erfgoed valt niet te rijmen met de activiteiten van de restaurator.

Artikel 27: Als professionele restauratoren werk aannemen dat buiten het vakgebied van conservering en restauratie valt, moeten zij er zeker van zijn dat dit niet in conflict komt met deze Code.

Artikel 28: Om de waardigheid en geloofwaardigheid van het beroep te handhaven moeten restauratoren alleen passende en informatieve vormen van publiciteit gebruiken in verband met hun werk. Bijzondere voorzichtigheid moet betracht worden met betrekking tot informatica (IT) om verspreiding van onjuiste, misleidende, illegale of onbevoegde informatie te vermijden.

Verantwoording

De European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations (E.C.C.O.) heeft de E.C.C.O. Richtlijnen voor het beroep opgesteld, gebaseerd op de bestudering van documenten van nationale en internationale organisaties voor restauratie en erfgoed. De 'Conservator-Restorer: a definition of the profession (ICOM-CC, Copenhagen 1984) was het eerste document dat werd aangenomen door E.C.C.O.

Bijlage 3: Charter van Venetië

Het ICOMOS Charter voor de Interpretatie en Presentatie van Culturele Erfgoedsites Voorstel tot finale ontwerp(voorlopige Nederlandse vertaling) Herzien onder Auspiciën van het ICOMOS Internationaal Wetenschappelijk Comité voor Interpretatie en Presentatie 10 april 2007

DEFINITIES

Voor wat de context van dit Charter betreft worden volgende begrippen als volgt ingevuld:

Interpretatie verwijst naar alle mogelijke activiteiten die het publiek bewuster maken van culturele erfgoedsites en het begrip ervan vergroten. Onder meer: gedrukte en elektronische publicaties, lezingen, installaties op de site en installaties erbuiten die er direct verband mee houden, educatieve programma's; gemeenschappelijke activiteiten, lopend onderzoek, opleiding en evaluatie van het interpretatieve proces zelf.

Presentatie verwijst meer specifiek naar de zorgvuldig geplande communicatie van de interpretatieve inhoud door de opstelling van interpretatieve informatie, de fysieke toegang tot een culturele erfgoedsite en de interpretatieve infrastructuur. Dit kan gebeuren door middel van verschillende technische middelen, waaronder bijvoorbeeld informatiepanelen, tentoonstelling zoals in het museum, vaste wandelroutes, lezingen, geleide wandelingen en multimediale toepassingen.

Interpretatieve infrastructuur omvat fysieke installaties, voorzieningen en ruimtes op of verbonden met een culturele erfgoedsite die specifiek worden gebruikt bij de interpretatie en presentatie, met inbegrip van nieuwe en bestaande technologieën die de interpretatie ondersteunen.

Site-interpretatoren zijn het personeel of de vrijwilligers op een culturele erfgoedsite die voltijds of deeltijds bezig zijn met de communicatie van de informatie die betrekking heeft op het belang en de betekenis van de site.

Culturele erfgoedsite verwijst naar een plaats, een locatie, een natuurlijk landschap, een nederzetting, een architecturaal complex, een archeologische site of een opstaande structuur dat een erkenning geniet en vaak wettelijk beschermd is als een plaats met een historische en culturele betekenis.

DOELSTELLINGEN

Dit Charter erkent dat interpretatie en presentatie deel uitmaken van het totale proces van de conservatie en het beheer van het culturele erfgoed en wil zeven basisprincipes vastleggen waarop interpretatie en presentatie zouden moeten steunen, welke vorm of welk medium ook in specifieke omstandigheden aangewezen wordt geacht.

Principe 1: Toegang en begrip

Principe 2: Informatiebronnen

Principe 3: Aandacht voor context en omgeving

Principe 4: Authenticiteit bewaren

Principe 5: Duurzaamheid plannen

Principe 6: Zorg voor betrokkenheid

Principe 7: Belang van onderzoek, evaluatie en opleiding

Volgens deze zeven principes, omvatten de doelstellingen van dit Charter:

1. Het **begrijpen** van en de **waardering** voor culturele erfgoedsites **vergemakkelijken**, de publieke bewustwording van de nood aan bescherming en conservatie aanwakkeren en het engagement van het publiek stimuleren.
2. Het **communiceren van de betekenis** van culturele erfgoedsites aan een ruim publiek door de waarde ervan zorgvuldig te documenteren, met behulp van aanvaarde wetenschappelijke methodes en levende culturele tradities.
3. **Het beschermen van de materiële en immateriële waarden** van culturele erfgoedsites in hun natuurlijke locatie en hun culturele en sociale context.
4. **Respect voor de authenticiteit** van de culturele erfgoedsites door het belang van hun historische verwevenheid en culturele waarde te communiceren en door ze te beschermen tegen de nadelige impact van opdringerige interpretatieve infrastructuur, de druk van de bezoekers en onjuiste of ongepaste interpretaties.
5. **Bijdragen tot de duurzame conservatie** van culturele erfgoedsites door het begrip van het publiek voor lopende conservatieprojecten en zijn betrokkenheid bij het gebeuren aan te moedigen, zodat op lange termijn het onderhoud van de interpretatieve infrastructuur en een regelmatige herziening van de interpretatieve inhoud worden verzekerd.
6. Het aanmoedigen van de **betrokkenheid** bij de interpretatie van culturele erfgoedsites door het voor de belanghebbenden en de bijhorende gemeenschappen gemakkelijker te maken om zich betrokken te voelen bij de ontwikkeling en de implementering van de interpretatieve programma's.
7. De **ontwikkeling** van technische en professionele richtlijnen voor erfgoedinterpretatie en -presentatie, met inbegrip van technologieën, onderzoek en opleiding. Deze richtlijnen moeten gepast en verdedigbaar zijn binnen de sociale context.

PRINCIPES

Principe 1: Toegang en begrip

Interpretatie- en presentatieprogramma's moeten culturele erfgoedsites gemakkelijker toegankelijk maken voor het publiek, zowel fysiek als intellectueel.

- 1.1 Een doeltreffende interpretatie en presentatie moet de persoonlijke ervaring verrijken, de waardering en het begrip van het publiek verhogen en het belang van de conservatie van culturele erfgoedsites communiceren.
- 1.2 Interpretatie en presentatie moeten het individu en de gemeenschap aansporen om na te denken over hun eigen perceptie van een site en de mensen helpen om met de site een betekenisvolle band te scheppen. De bedoeling is verdere interesse, studie, ervaring en ontdekking te stimuleren.
- 1.3 Interpretatie- en presentatieprogramma's moeten hun publiek demografisch en cultureel identificeren en inschatten. De waarden en de betekenis van de site moeten te allen prijze bij het gevarieerd publiek worden overgebracht.
- 1.4 In de interpretatieve infrastructuur moet worden rekening gehouden met de taalverscheidenheid onder de bezoekers en groeperingen die betrokken zijn bij de erfgoedsite.
- 1.5 Interpretatie- en presentatieactiviteiten moeten fysiek bereikbaar zijn voor het hele publiek.
- 1.6 Indien de fysieke toegang tot een culturele erfgoedsite wordt beperkt omwille van conservatieproblemen, culturele gevoeligheden, aangepast hergebruik of veiligheidsoverwegingen, dan moet er interpretatie en presentatie worden voorzien buiten de site.

Principe 2: Informatiebronnen

Interpretatie en presentatie moeten steunen op bewijsmateriaal dat werd verzameld op basis van wetenschappelijke methodes en levende culturele tradities.

- 2.1 De interpretatie moet de hele gamma van mondelinge en geschreven informatie

tonen, materiële resten, tradities en betekenissen die aan de site worden toegeschreven. Deze informatiebronnen moeten gedocumenteerd, gearchiveerd en voor het publiek toegankelijk gemaakt worden.

2.2 De interpretatie moet steunen op een stevig onderbouwde, multidisciplinaire studie van de site en haar omgeving. De interpretatie moet ook erkennen dat een betekenisvolle interpretatie noodzakelijkerwijs alternatieve historische hypotheses in overweging neemt en lokale tradities en verhalen omvat.

2.3 Op culturele erfgoedsites waar traditionele verhalen of herinneringen van historische getuigen een belangrijke informatiebron uitmaken m.b.t. het belang van de site moeten interpretatieve programma's deze mondelinge getuigenissen integreren – ofwel indirect met behulp van de faciliteiten van de interpretatieve infrastructuur, ofwel direct door de actieve medewerking van leden van betrokken verenigingen als interpretatoren in situ.

2.4 Visuele reconstructies van de hand van kunstenaars, architecten of computermodelmakers moeten worden gebaseerd op een gedetailleerde en systematische analyse van archeologische, architecturale, historische en milieugegevens, met inbegrip van de analyse van geschreven, mondelinge en iconografische bronnen en fotografie. De informatiebronnen waarop zulke visuele weergaven worden gebaseerd moeten duidelijk gedocumenteerd zijn en alternatieve reconstructies die steunen op hetzelfde bewijsmateriaal moeten, indien voorhanden, worden getoond als vergelijkingsmateriaal.

2.5 Alle programma's en activiteiten i.v.m. interpretatie en presentatie moeten worden gedocumenteerd en gearchiveerd zodat er in de toekomst naar kan worden verwezen en over nagedacht.

Principe 3: Context en omgeving

De interpretatie en presentatie van culturele erfgoedsites moeten betrekking hebben op hun ruimere sociale, culturele, historische en natuurlijke contexten en omgeving.

3.1 De interpretatie moet het belang van een site onderzoeken in alle facetten van haar historische, politieke, spirituele en artistieke context. Daarbij moet rekening worden gehouden met alle aspecten van de betekenis en de waarden van de site op cultureel, sociaal en milieugebied.

3.2 De publieke interpretatie van een culturele erfgoedsite moet de opeenvolgende fasen en invloeden tijdens haar evolutie duidelijk onderscheiden en dateren. De bijdragen van alle perioden aan de betekenis van de site moeten worden gerespecteerd.

3.3 De interpretatie moet rekening houden met alle groepen die hebben bijgedragen tot de historische en culturele betekenis van de site.

3.4 De landschappelijke omgeving, het natuurlijke milieu en de geografische locatie maken integraal deel uit van de historische en culturele betekenis van de site, en moeten bij de interpretatie van de site worden betrokken.

3.5 Met de immateriële aspecten van het erfgoed van een site zoals culturele en spirituele tradities, verhalen, muziek, dans, theater, literatuur, visuele kunst, lokale gebruiken en culinair erfgoed moet worden rekening gehouden in de interpretatie.

3.6 Zowel met de interculturele betekenis van erfgoedsites als met de talrijke invalshoeken gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, oude documenten en levende tradities moet worden rekening gehouden bij de formulering van interpretatieve programma's.

Principe 4: Authenticiteit

De interpretatie en presentatie van culturele erfgoedsites moeten de basisprincipes van authenticiteit respecteren in de geest van het Nara Document (1994).

4.1 Authenticiteit is een bekommernis die relevant is voor zowel gemeenschappen als materiële resten. Het ontwerp van een programma voor erfgoedinterpretatie moet de traditionele sociale functies van de site respecteren, evenals de cultuur en de waardigheid

van de lokale bewoners en de betrokken gemeenschappen.

4.2 Interpretatie en presentatie moeten bijdragen tot de bewaring van de authenticiteit van een culturele erfgoedsite door het belang ervan te communiceren zonder een negatieve invloed op de culturele waarde ervan of zonder zijn structuur onherroepelijk te wijzigen.

4.3 Alle zichtbare interpretatieve infrastructuur (zoals kiosken, wandelpaden en informatiepanelen) moeten aansluiten bij het karakter, de omgeving en het culturele en natuurlijke belang van de site en tezelfdertijd makkelijk identificeerbaar blijven.

4.4 Concerten, theatervoorstellingen en andere interpretatieve programma's op een site moeten zorgvuldig worden gepland om de betekenis en de fysieke omgeving van de site te beschermen en om elke stoornis voor de lokale bewoners tot een minimum te beperken.

Principe 5: Duurzaamheid

Het interpretatieplan voor een culturele erfgoedsite moet aansluiten bij de natuurlijke en culturele omgeving van de site en moet o.a. duurzaamheid op sociaal, financieel en milieuvlak centraal stellen.

5.1 De ontwikkeling en implementatie van interpretatie- en presentatieprogramma's moeten integraal deel uitmaken van het globale plan, het budget en het beheer van culturele erfgoedsites.

5.2 Het mogelijke effect van de interpretatieve infrastructuur en de bezoekers op de culturele waarde, de fysieke kenmerken, de integriteit en de natuurlijke omgeving van de site moet volledig worden onderzocht in studies die invloeden op het erfgoed inschatten.

5.3 Interpretatie en presentatie moeten ten dienste staan van een hele reeks bewarende, educatieve en culturele doelstellingen. Het succes van een interpretatief programma mag niet enkel worden geëvalueerd op basis van de bezoekersaantallen of de inkomsten.

5.4 Interpretatie en presentatie moeten integraal deel uitmaken van het conservatieproces. Daarbij moet het publiek meer bewust worden gemaakt van specifieke conservatieproblemen op de site en moet worden uitgelegd welke inspanningen worden gedaan om de fysieke integriteit en authenticiteit van de site te beschermen.

5.5 Alle technische en technologische elementen die geselecteerd worden om blijvend deel uit te maken van de interpretatieve infrastructuur van een site moeten zo worden ontworpen en gebouwd dat een effectief en regelmatig onderhoud wordt verzekerd.

5.6 Bij interpretatieve programma's moet worden gestreefd naar billijke en duurzame economische, sociale en culturele voordelen voor alle belanghebbenden, door middel van educatie, opleiding en tewerkstellingsmogelijkheden in de interpretatieve programma's op de site.

Principe 6: Betrokkenheid

De interpretatie en presentatie van culturele erfgoedsites moeten het resultaat zijn van een zinvolle samenwerking tussen erfgoeddeskundigen, gastgemeenschappen en betrokken gemeenschappen, en andere belanghebbenden.

6.1 De multidisciplinaire expertise van wetenschappers, leden van de gemeenschap, conservatiedeskundigen, regeringsverantwoordelijken, sitebeheerders en interpretatoren, reisorganisatoren en andere deskundigen moet worden geïntegreerd in de formulering van interpretatie- en presentatieprogramma's.

6.2 De traditionele rechten, de verantwoordelijkheden en de belangen van eigenaars, gastgemeenschappen en betrokken gemeenschappen moeten aandacht krijgen en worden gerespecteerd bij de planning van de interpretatie- en presentatieprogramma's voor de site.

6.3 Plannen voor de uitbreiding of de herziening van interpretatie- en presentatieprogramma's moeten open staan voor de commentaar en de betrokkenheid van het publiek. Iedereen heeft het recht en de verantwoordelijkheid om zijn mening en visie kenbaar te maken.

6.4 De kwestie van de intellectuele eigendom en de traditionele culturele rechten is bijzonder relevant voor het interpretatieproces en de uitdrukking ervan met behulp van verscheidene communicatiemediën (zoals multimedialen presentaties in situ, digitale media en gedrukt materiaal). Het eigendomsrecht en het recht om beelden, teksten en ander interpretatief materiaal te gebruiken, moet tijdens de planning worden besproken, verduidelijkt en overeengekomen.

Principe 7: Onderzoek, evaluatie en opleiding

Voortdurend onderzoek, evaluatie en opleiding zijn essentiële onderdelen van de interpretatie van een culturele erfgoedplaats.

7.1 De interpretatie van een culturele erfgoedplaats kan niet als voltooid worden beschouwd met de verwezenlijking van een specifieke interpretatieve infrastructuur.

Voortdurend onderzoek en overleg zijn van belang om het begrip van en de waardering voor het belang van de site te bevorderen. Regelmatige herzieningen moeten integraal deel uitmaken van elk programma voor erfgoedinterpretatie.

7.2 Het interpretatieve programma en de bijhorende infrastructuur moet zo worden ontworpen en opgebouwd dat het voortdurende herziening van de inhoud en/of uitbreiding ervan mogelijk maakt.

7.3 Interpretatie- en presentatieprogramma's en hun fysieke impact op de site moeten voortdurend worden gecontroleerd en geëvalueerd en periodieke veranderingen moeten worden aangebracht op basis van zowel wetenschappelijke analyses als feedback van het publiek. Zowel bezoekers en leden van belanghebbende gemeenschappen als erfgoeddeskundigen moeten worden betrokken bij dit evaluatieproces.

7.4 Elk interpretatieprogramma moet worden beschouwd als een educatief hulpmiddel voor mensen van alle leeftijden. Het ontwerp ervan moet rekening houden met het mogelijk gebruik in leerplannen, informele en levenslange studieprogramma's, communicatie- en informatiemedia, speciale activiteiten, evenementen en tijdelijke betrokkenheid van vrijwilligers.

7.5 De opleiding van gekwalificeerde deskundigen op de gespecialiseerde gebieden van erfgoedinterpretatie en –presentatie, zoals inhoudelijke invulling, beheer, technologie, gidsen en educatie, vormt een cruciale doelstelling. Bovendien moeten de academische basisopleidingen voor conservatie in hun cursussen een component bevatten over interpretatie en presentatie.

Bibliografie

Geschiedenis en evolutie van meubilair als statussymbool

Carlier Yves, *Fontainebleau and its furniture*, Uit: Hans Piena, Angie Barth (eds.), *Empire Furniture, Introduction, adoption, adaptation and conservation*, Proceedings of the eight International Symposium on Wood and Furniture Conservation, Stichting Ebenist, 17-18 november 200, Amsterdam

Encarta® - Encyclopedie® 2000 - Winkler Prins. © 1993-1999 Microsoft Corporation/ Elsevier.

Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*, uitgeverij Ons Huis/Taurus bv, 2002, Utrecht

Janneau Guillaume, *Les sièges I, de l'art antique au style régence*, in de serie 'Les Arts Décoratifs', Librairie Ernest Flammarion, 1949, Paris

Janneau Guillaume, *Les sièges II, du style Louis XV au style Restauration l'art oriental*, in de serie 'Les Arts Décoratifs', Librairie Ernest Flammarion, 1949, Paris

Janneau Guillaume, *Le mobilier français, les sièges*, Les Editions de l'Amateur, 1993, Parijs

Klamt Johan-Christian, *De betekenis van de vouwstoel als teken van macht in het Oosten en Westen*, in: kunsthistorische bijdragen over vorst, staatsmacht en beeldende kunst, red. Johann-Christian Klamt en Kes Veelenturf, : Valkhof pers, 2004, Nijmegen

Miller Judith, *Furniture, World Styles from Classical to Contemporary*, Dorlington Kindersley Limited, 2005, London

Viollet-le-Duc Eugène-Emmanuel, *Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque carlovingienne à la Renaissance*, Librairie centrale d'architecture, 1874, Parijs

Wanscher Ole, *Sella curulis. The folding chair, an ancient symbol of dignity*, Rosenkilde and Bagger, 1980, Kopenhagen

Whetstone Johnston Harold, *The Private Life of the Romans*, rev. Mary Johnston, Scott, Foresman and Company, 1909, Chicago

Richtlijnen voor restauratie en publicaties erfgoed stichtingen

Cannon John , *Constructive Heritage in Practice*, English Heritage , 2008, Londen

English Heritage, *Conservation Principles, for the Sustainable Management of the Historic Environment*, English Heritage, 2006, Londen

English Heritage, *Conservation Principles, for the Sustainable Management of the Historic Environment*, English Heritage, 2008, Londen

English Heritage, *Conservation Principles, Policies and Guidance, for the Sustainable Management of the Historic Environment*, English Heritage, 2007, Londen

English Heritage, *Understanding Historical Buildings, A Guide to good Recording Practice*, English Heritage Publishing, 2006

English Heritage, *English Heritage Strategy 2005-2010. Making the Past Part of our Future*, English Heritage

English Heritage, Commission Handbook. *Code of Practice for the Commissioners of English Heritage*, 2005

Hollinshead Liz & Wilcox Karen, *Brodsworth Hall, Information for tutors and students of tourism studies*, English Heritage, Palladian Press, 2002

Jeffrey Kate (ed.), , English Heritage, 1995

Moffatt Hazel, *Brodsworth Hall, Information for teachers*, English Heritage, Palladian Press, 2005

Moffat., Walmsley D., Hepplewhite P., *Brodsworth Hall Education Centre, Information for teachers*, English Heritage, Palladian Press, 1998

The National Trust, *Manual of Housekeeping. The care of collections in historic houses open to the public*, Butterworth-Heinemann Series in Conservation and Museology, Elsevier Butterworth-Heinemann, 2006, Oxford

Le guide du propriétaire de monument, Brochure didactique à l'attention des propriétaires des bâtiments classés, DGATLP, Institut du Patrimoine Wallon, Centre de la Paix-Dieu

The National Trust Central Conservation Directorate, *Conservation Principles*, 2008

Van der Heyden Paula, *Koninklijk Paleis Amsterdam, Restauratie en renovatie van het paleis, Negentiende-eeuwse schittering in zeventiende-eeuwse context*; Stichting Koninklijk Paleis Amsterdam & Rijksgebouwendienst, Spinhex & Industrie, 2009

Charters en manifesten

Conventie van Granada, inzake het behoud van het architectonisch erfgoed van Europa, 3 oktober 1985, Granada

European Confederation of Conservators-Restorers' Organisations, *E.C.C.O. Professional Guidelines (II) Code of Ethics*, 2003, Brussel

'Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Brandenburg, Nr. 20 vom 8. August 1991, §12, Erhaltungspflicht, § 13, Nutzung der Denkmale, § 24 Anzeigepflicht'

Gesetz zum Schutz der Kulturdenkmäler Hessen (Denkmalschutzgesetz) in der Fassung vom 5. September 1986 (GVBl. I 1986, S. 1269), zuletzt geändert durch Art. 19 des Gesetzes vom 15.12.2009 (GVBl. I 2009, S. 716, 726).

ICOMOS Australia, *The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance (Burra Charter)*, 2004, Australië

ICOMOS, *ICOMOS Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*, 2008

International Charter for the Conservation and restoration of Monuments and Sites (the Venice Charter), 1964, Venetië

Kerr, J S, *The Conservation Plan*, Sydney: National Trust of New South Wales, 2000

Morris William, *SPAB manifesto*, 1877

The Nara Document on Authenticity, Nara Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention, 1994, Nara

Andere bronnen

Debruyne Mimi, *Het Paleis op de Meir in Antwerpen, van particuliere woning tot keizerlijke en Koninklijke verblijfplaats*, Uit: Gentse bijdragen tot de interieurgeschiedenis Volume 33, Peeters Publishers, Leuven, 2004

Rabourding-Auffret Stéphanie, *The authenticity of French furniture: interpretation and preservation issues*. Uit: Hermens E. en Fiske T. (eds.) *Art, Conservation and Authenticities. Material Concept, Context, Proceedings of the International Conference held at the University of Glasgow, 12-14 September 2007*, Archetype Publications, London

Smaak 42: Paleis op de Dam, blad voor Rijkshuisvesting, juni 2009, jaargang 9.

Niet-gepubliceerde bronnen

Bestek meubelrestauratie kavels 1 t/m10; Conservering, restauratie en herstel van het meubilair behorende tot het Paviljoen Welgelegen, het huidige provinciehuis van Noord-Holland te Haarlem; 14 november 2007

Verslag Lezing 'De restauratie van de geschilderde stoelen uit paviljoen Welgelegen' door op het symposium *18de eeuwse Neo-classicisme in Nederland*, van de Stichting Ebenist, 2009

Victoria & Albert Museum Conservation Department Ethics Checklist, 2nd Edition December 2004

Ziele und Selbstverständnis der Abteilung Restaurierung der Stiftung Preussische Schlösser und Gärten Berlin – Brandenburg, juli 2002

Geraadpleegde websites

<http://www.amisdeversailles.com/>

<http://www.aviewoncities.com/berlin/charlottenburg.htm>

http://www.bbc.co.uk/history/british/tudors/hampton_court_01.shtml

<http://www.berlin-tourist-information.de/cgi-bin/sehenswertes.pl?id=13357&sprache=english>

<http://www.bma.amsterdam.nl/>

<http://www.chateauversailles.fr/homepage>

<http://www.cultureelerfgoed.nl/>

<http://www.english-heritage.org.uk/>

<http://www.erfgoed-vlaanderen.be/>

<http://fotostudiohaarlem.nl/palviljoenwelgelegen.htm>
<http://www.hendrickdekeyser.nl/home>
<http://www.hrp.org.uk/>
<http://www.icn.nl/nl>
<http://www.koninklijkhuis.nl/index.html>
<http://www.mobiliernational.culture.gouv.fr/>
<http://www.monument.irisnet.be/nl/index.htm>
<http://www.monumentenwachtbrabant.nl/index.php?id=172>
<http://www.monumentenwacht.be/>
<http://www.monumentenwacht.nl/>
<http://www.monuments-nationaux.fr/fr>
<http://www.mrw.wallonie.be/dgatlp/dgatlp/default.asp>
<http://www.nationaltrust.org.uk/main/>
http://www.onroerendergoed.be/nl/index.cgi?s_id=459
<http://www.paleisopdemeir.be/>
<http://www.paleisamsterdam.nl/>
<http://www.potsdam.de/cms/beitrag/10000163/34080/>
<http://www.royalhaskoningbm.com/nl-nl/Nieuws/Pages/Laatstefaserestauratie-provinciehuisPaviljoenWelgelegengestart.aspx>
<http://www.rgd.nl/>
<http://www.rmn.fr/>
<http://www.schloesser-gaerten.de/index.php>
<http://www.shni.nl/index.php/thuis.html>
<http://www.spsg.de/index.php>
<http://www.tankerdale.co.uk/index.htm>
http://www.vioe.be/nl/index.cgi?s_id=3

Correspondentie

Engeland

Mr. Hugh Rough, Tankerdale Ltd. Hampshire

Mrs. Katy Lithgow, Head Conservator, The National Trust

Frankrijk

Mr. Sébastien Boudry, Département conservation des collections, Centre des Monuments Nationaux, Paris

Mr. Yves Carlier, Conservateur en chef, Château de Fontainebleau

Duitsland

Mvr. Jutta Waschke, Restauratorin Direktion Burgen, Schlösser, Altertümer Rheinland-Pfalz

Mr. Ralf Blank, Dipl.-Restaurator, Stiftung Thüringer Schlösser und Gärten, Zentrale Restaurierungswerkstätten

Mr. Ralf Weingart, Leiter Museum Schloss Schwerin, Staatliches Museum Schwerin

Mr. R. Holz, restauratiespecialist voor houten objecten, Staatliches Museum Schwerin

Mr. Dirk Welich, Schlosserland Sachsen

Dr. Henriette Graf, Sammlungskustodin Kunsthandwerk/Möbel, Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg

Mvr. Silke Kiesant, Sammlungsbereich Uhren & Musikinstrumente, Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg

Dr. rer. nat. Dipl.-Rest Heinrich Piening, Leiter der Holzrestaurierung, Labor für Archäometrie, Bayerische Verwaltung der staatlichen Schloesser, Gaerten und Seen

Mvr. Kristin Richter, Verwaltung der Staatlichen Schlösser und Gärten Mecklenburg-Vorpommern

Nederland

Mr. Paul Rem, collectiebeheerder en meubelconservator Paleis het Loo Nationaal Museum

Mr. H.G. (Harrie) Schuit, MA, Specialist historische interieurs, Monumentenwacht Noord-Brabant

Mr. Corjan van der Peet, Adviseur Monumenten, Atelier Rijksbouwmeester, VROM

Dr. J.B.H. de Haan, Senior Adviseur Monumentenbeleid, Atelier Rijksbouwmeester, VROM

Mr. A.J. Bert van Bommel, Coördinerend Adviseur Monumenten, Atelier Rijksbouwmeester, VROM

Mr. Michiel de Vlam, Meubelrestaurator, Den Haag

Mr. Bart Bekooy, Architectenburo Verlaan en Bouwstra, Vianen

Mr. Ron Kievits, Restauratiespecialist, Instituut Collectie Nederland

Mvr. Bogaers, verantwoordelijke instandhouding roerende goederen Vereniging Hendrick De Keyser

Mvr. Jorien Jas, Conservator Stichting Geldersch landschap en Geldersche kasteelen

Mr. Jurjen Creman, Folkers Vos en Creman Meubelrestauratoren, Amsterdam

België

Mr. Kristof Penders, vzw Erfgoed Vlaanderen

Mvr. Veerle Meul, Adviseur Interieur, Monumentenwacht Vlaanderen vzw

Mvr. Kenny Damian, textielrestaurator

Fotografische verwijzing

Figuur 1. Gerhard Munthe: Illustration for Ynglingesaga. Snorre 1899-edition. 2 Snorre Sturlason, J.M. Stenersen & Co, 1899

Figuur 2. Seated Mother Goddess flanked by two lionesses from Çatalhöyük (Turkey), Neolithic age (about 6000-5500 BC), today in Museum of Anatolian Civilizations in Ankara
Archiwum "Roweromaniaka wielkopolskiego" No_B19-36

Figuur 3. schildering tombe, 1400 – 1360 VC. Thebe. Britisch Museum, Dept of Eg. Ant.
In: Wanscher Ole, *Sella curulis. The folding chair, an ancient symbol of dignity*

Figuur 4. Metropolitan Museum, New York. In: Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

Figuur 5. In: Whetstone Johnston Harold, *The Private Life of the Romans*, rev. Mary Johnston, Scott, Foresman and Company, 1909, Chicago

Figuur 6. Afbeelding uit de miniatuur 'Othea' van Christine de Pizan, 14^e eeuw, Frankrijk.
In: *Illustrated History of Furniture*, Litchfield Frederick.

Figuur 7. Reliëf op het Galloportaal van de kathedraal van Basel, 1185. In: Wanscher Ole, *Sella curulis. The folding chair, an ancient symbol of dignity*

Figuur 8. Fauteuil uit het Musée des Arts Décoratifs, Parijs, 1650 – 1660. Eigen foto

Figuur 9. Taboeret eind 17e eeuw. In: Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

Figuur 10. Afbeelding van het wandtapijt 'mariage de Louis XIV avec Marie-Thérèse'. Deel van de *Tenture de l'Histoire du Roy*, getekend door Charles Le Brun en vervaardigd in de Gobelins in het atelier van Jans, 1665. In: Hofstede Annigje C. H., *Meubelkunst, 40 eeuwen meubelgeschiedenis*

Figuur 11. Meubilair uit de slaapkamer van Lodewijk XIV in het kasteel van Versailles.
Eigen foto

Figuur 12. Portrait de Madame de Pompadour, François Boucher, 18^e siècle, musée du Louvre, © Photo RMN - Thierry Le Mage

Figuur 13. Troonzaal Napoleon Bonaparte in het kasteel van Fontainebleau.
http://www.musee-chateau-fontainebleau.fr/homes/home_id20392_u112.htm

Figuur 14. Armstoel uit de slaapkamer van de Dauphin, oorspronkelijk besteld voor Koningin Marie Antoinette in 1785. estampille van Jean Baptiste Boulard. Kasteel van Versailles. Eigen foto

Figuur 15. *Louis-Philippe Ier, roi des Français, prête serment sur la Charte*, van François Pascal Simon Gérard, 1834, Musée national du Château de Versailles

Figuur 16. Kamer in Brodsworth Hall. In: Moffatt Hazel, *Brodsworth Hall, Information for teachers*

Figuur 17. Hampton Court. Eigen foto

Figuur 18. Troon van Koninging Anne met Genua fluweel, frame: 1680, bekleding: 18e eeuw, Hampton Court. Eigen foto

Figuur 19. Informatiepaneel Hampton Court. Eigen foto

Figuur 20. De spiegelzaal in het kasteel van Versailles. <http://www.chateauversailles.fr/decouvrir-domaine-/chateau/le-chateau/la-galerie-des-glaces>

Figuur 21. Zetel uit de *Grand appartement de la Reine*, kasteel van Versailles. Eigen foto

Figuur 22. Fauteuil uit het Musée des Arts Décoratifs, Parijs, 1650 – 1660. Eigen foto

Figuur 23. Kamer in het Schloss Charlottenburg. Eigen foto

Figuur 24. Detail wandbespanning, Neues Palais. Eigen foto

Figuur 25. Sloffen ter bescherming van de historische vloer, Neues Palais. Eigen foto

Figuur 26. Hergestoffeerd en gepolychromeerd meubel. Paviljoen Welgelegen. Eigen foto

Figuur 27. Stoel met blootgelegde linker voorpoot. Paviljoen Welgelegen. Eigen foto

Figuur 28. Gerestaureerde 'Thesuarie Ordinaris' kamer Koninklijk Paleis Amsterdam. In: Smaak 42: Paleis op de Dam, blad voor Rijkshuisvesting, juni 2009, jaargang 9.